

Vojenské vybavení bojové družiny před husitskou revolucí Soubor militárií z hradu Orlík u Brandýsa nad Orlicí ve východních Čechách

The military gear of armed groups prior to the Hussite Revolution
An assemblage of military gear from Orlík Castle near Brandýs nad Orlicí
in east Bohemia

David Vích — Petr Žákovský

Předloženo redakci v březnu 2016, upravená verze v dubnu 2016

Zánik hradu Orlík v k. ú. Sudislav nad Orlicí (Pardubický kraj, Česká republika) byl na základě dosavadních znalostí kladen na počátek 14. století. Detektorový průzkum prováděný zde v posledních letech přinesl kolekci artefaktů dokládajících život na hradě vedle tohoto období také někdy na přelomu 14. a 15. století. V souboru se vedle běžných předmětů (ostruhy, klíče, nože, přezky, udidla, podkovy aj.) hojně objevují militaria, mezi nimiž významné místo zaujímají součásti ochranné zbroje, jako lamely brigantiny, zlomek kyrysů a části rukavice. Tyto předměty významným způsobem dovolují nahlédnout do vývoje ochranné zbroje na přelomu 14. a 15. století ve střední Evropě. Prezentované nálezy zároveň dovolují interpretovat zjištěnou situaci různými způsoby, mimo jiné i jako místo pobytu lapkovské posádky, jejíž působení na nedalekém hradě v Brandýse nad Orlicí za Jana z Brandýsa a Boskovic dokládají písemné zprávy. Nevelký soubor vrcholně středověkých předmětů zjištěný na opačném konci stejnojmenného katastru v poloze „Pláňov“ pravděpodobně signalizuje přítomnost dobové komunikace.

vrcholný středověk – hrad – militaria – ochranná zbroj – bojové družiny

The demise of Orlík Castle in the cadastral district of Sudislav nad Orlicí (Pardubice Region, Czech Republic) was dated to the beginning of the 14th century based on existing knowledge. A metal detector survey conducted at the site in recent years produced a collection of artefacts documenting life at the castle in the early 15th century as well as somewhere around the turn of this century. In addition to common items (spurs, keys, knives, buckles, bits, horseshoes, etc.), the assemblage also contains a great amount of military gear, especially parts of armour such as the plates of a brigandine, a fragment of a cuirass and parts of gloves. These artefacts provide significant insight into the development of protective military gear at the turn of the 14th and 15th century in central Europe. The presented finds likewise make it possible to interpret the determined situation in various ways, including as the base of a military retinue, the activities of which at the nearby castle in Brandýs nad Orlicí during the time of domain owner Jan of Brandýs and Boskovic are documented in written reports. A smaller assemblage of high medieval artefacts found at the opposite end of the same cadastre at the 'Pláňov' site probably signals the presence of a period road.

High Middle Ages – castle – military gear – armour – military retinues

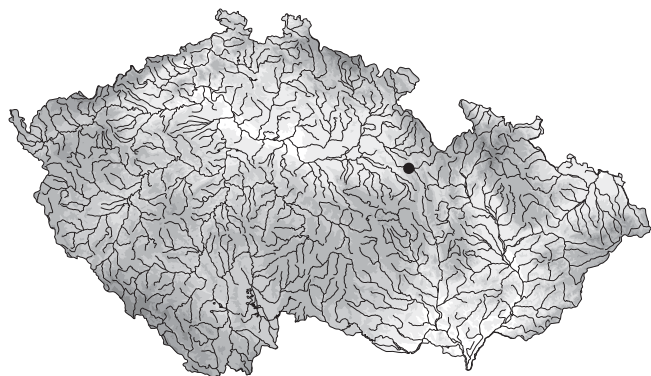
1. Úvod

V uplynulých letech byly stejně jako na ostatních lokalitách zjišťovány vkopy detektorového původu mimo jiné i v okolí hradu Orlík při severozápadním okraji k. ú. Sudislav nad Orlicí poblíž Brandýsa nad Orlicí. Již při první návštěvě dne 30. 11. 2009 byly registrovány četné vkopy nepochybně detektorového původu ve spodní části severního svahu pod hradem. Bylo zjevné, že ani tento prostor neunikl pozornosti osob provozujících nelegální aktivity s detektory kovů, a dalo se snadno odhadnout, jaký osud hrad v nejbližší době čeká. Z uvedených důvodů zde byl proveden preventivní průzkum s využitím detekční techniky spojený s příslušnou dokumentací, jehož výsledkem je vedle geodetického plánu hradu především kolekce kovových nálezů. Získané artefakty jsou nejen důležité pro pochopení významu lokality, ale mnohé z nalezených militárií pomáhají pochopit vývoj zbroje ve vrcholném

středověku v širším evropském prostoru. Proto v následujících řádcích bude věnována obzvláštní pozornost rozboru kovové industrie. Stranou nezůstane ani několik předmětů nalezených stejným způsobem na opačném konci téhož katastru v poloze „Pláňov“ (*obr. 1* – poloha lokality v ČR, *obr. 2* – poloha studované lokality na výřezu ZM). Všechny předměty jsou v majetku Pardubického kraje, uloženy v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě v podsбірce archeologie pod inventárními čísly 4710, 6695–6708, 6714–6727, 6729–6797, 7139–7141.

2. Poloha a popis hradu

Hrad Orlík byl dosud prakticky nepoznanou lokalitou, a to jednak pro skoupost písemných pramenů, jednak

Obr. 1. Poloha zájmového území v rámci ČR. — **Fig. 1.** Location of studied territory in the Czech Republic.

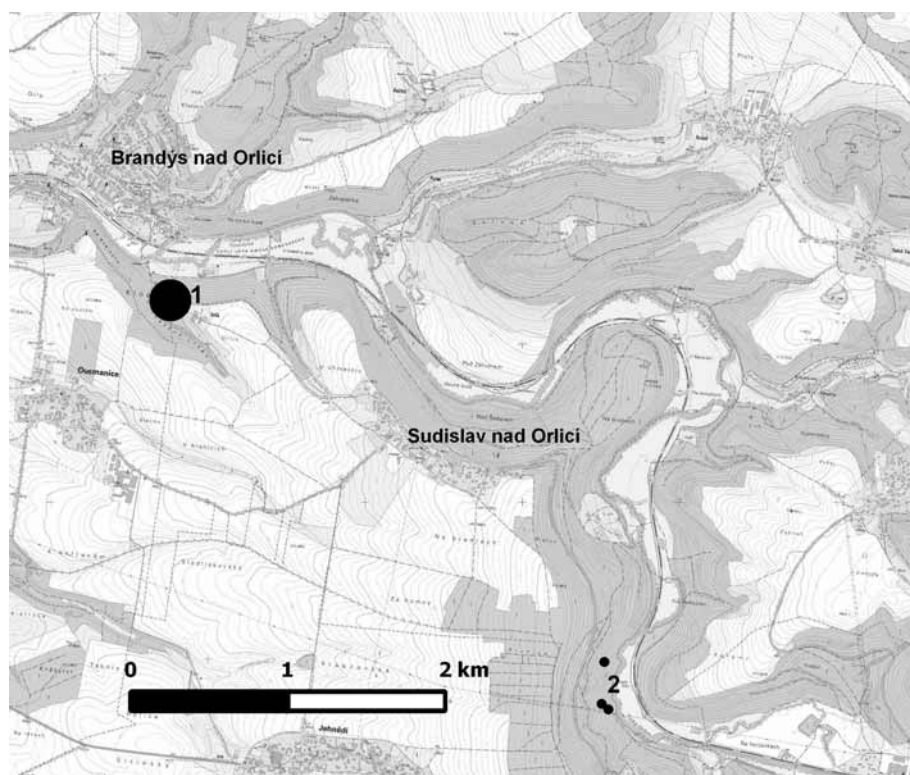
pro absenci pramenů hmotných. Z druhé uvedené skupiny byla katalogově zveřejněna nevelká kolekce keramiky sebraná při povrchovém průzkumu J. Slavíkem (Vích 2006, 11, tab. 19: 1380, 1383–1386).

Studovaná lokalita se nachází 5 km východně od centra Chocně a 8 km severozápadně od centra Ústí nad Orlicí (k. ú. Sudislav nad Orlicí, okr. Ústí nad Orlicí, Pardubický kraj). Zakladatelé pro stavbu hradu vybrali ostrožnu vybíhající k severozápadu v nadmořské výšce cca 390 m n. m. situovanou nad údolím Tiché Orlice a jejím krátkým levobřežním bezejmenným přítokem vytvářejícím hluboko zaříznuté údolí. Místo se dnes nachází stranou trvalého osídlení (v prostoru před hradním jádrem se nyní nacházejí dvě stavení, k nimž se dnes označení Orlík váže) ve vzdálenosti cca 1 km západně až severozápadně od intravilánu obce Sudislav, na jejímž katastrálním území areál hradu včetně jižního svahu leží (obr. 2). Větší část svahu severního spadají-

cího k Tiché Orlici náleží již ke k. ú. Brandýs nad Orlicí. Ve vzdálenosti 550 m severním směrem přes údolí Tiché Orlice dosud stojí zbytky hradu Brandýs nad Orlicí.

V okolí dvou usedlostí označovaných dnes jako Orlík se nachází louka, aktuálně využívaná jako pastvina pro hospodářská zvířata. V tomto prostoru jsme v kritincích nacházeli vrcholně středověkou a novověkou keramiku, další zde byla získána při sázení stromků (obr. 3). Při této příležitosti učiněné stratigrafické pozorování přineslo pouze zjištění, že 40 cm mocná vrstva ornice obsahující zmiňovanou keramiku kryje sterilní podloží. Intaktní situace se zjistit nepodařilo ani při dozorování výkopu pro vodovodní přípojku k domu čp. 2 v roce 2012. S ohledem k intenzitě výskytu vrcholně středověké keramiky zde ale musíme nějaké soudobé aktivity předpokládat, otázkou zůstává, jakou (kromě výskytu keramiky) po sobě zanechaly archeologickou stopu.

Od předpolí vymezuje trojúhelníkovitou plochu hradu příkopovitý útvar, za nímž se před dalším, tentokrát imponantním příkopem nachází plošina přibližně nepravidelně trapézovitého tvaru (obr. 4). Zda se jedná o hospodářsky využívané předpolí hradu či přímo předhradí, může ukázat archeologický odkryv či snad geofyzikální průzkum. Nad příkopem vylámaným do opukové skály vymežujícím hradní jádro se tyčí zbytky zdi, z vnitřní strany doplněné další blíže nespécifikovanou zástavbou (dnes skrytou pod suťovým kuželem) a terénní depresí. Za čelní zdi s přilehlou zástavbou se nachází plošina interpretovatelná jako nádvoří. Další nadzemní části hradu jsou dochovány pouze jako terénní nerovnosti, u řady reliktvů pak jejich čitelnost stírá destrukční kužel, který zbytky staveb zakrývá. Stav dochování hradu se tak od popisu podaném T. Durdíkem (Durdík 1999, 403) nijak neliší včetně interpretačních úskalí. Nádvoří ze

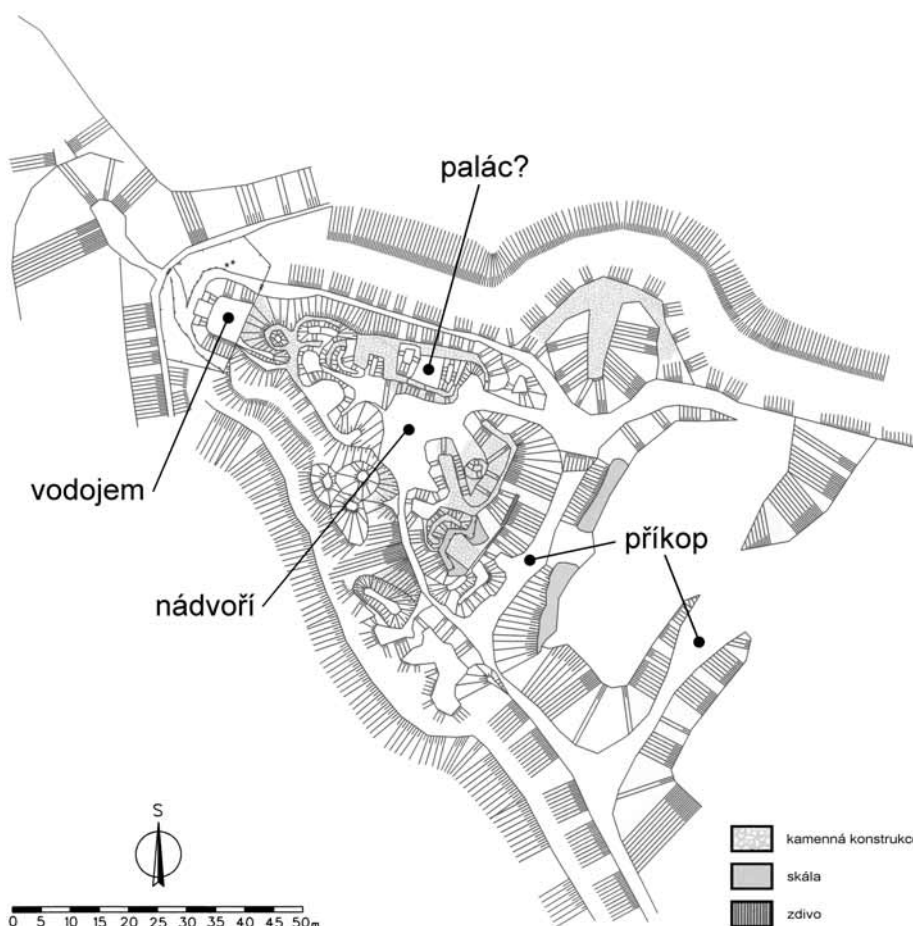
Obr. 2. Studované lokality na výjezu ZM 1 : 10 000 v k. ú. Sudislav nad Orlicí (zhotovil D. Vích s využitím programu Quantum GIS). **1** – poloha hradu Orlík; **2** – poloha nálezů železných předmětů v poloze „Pláňov“. — **Fig. 2.** Studied sites on a section of the Basic Map (1 : 10,000) in the cadastral territory of Sudislav nad Orlicí (prepared by D. Vích using the Quantum GIS program). **1** – location of Orlík Castle; **2** – location of finds of iron artefacts at the 'Pláňov' site.

Obr. 3. Hrad Orlík, k. ú. Sudislav nad Orlicí. Pohled na hrad přes jeho předpolí (foto D. Vích 1. 4. 2014). — **Fig. 3.** Orlík Castle, Sudislav nad Orlicí cadastral territory. View of castle across the forefield (photo by D. Vích, 1 April 2014).

Obr. 5. Hrad Orlík. Pohled k severozápadu do jádra hradu do předpokládaného nádvoří (foto D. Vích 1. 4. 2014). — **Fig. 5.** Orlík Castle. View to the north-west to the middle of the castle and the assumed courtyard (photo by D. Vích, 1 April 2014).

Obr. 4. Hrad Orlík. Geodetický plán hradu (vyhotovila zeměměřičská kancelář v Kostelci nad Orlicí v r. 2012). — **Fig. 4.** Orlík Castle. Geodetic plan of castle (produced by a surveying office in Kostelec nad Orlicí in 2012).

severní strany lemuje zástavba s dosud dobře patrným obdélným půdorysem (obr. 4, 5), o níž se uvažuje jako o možném paláci. Mezi jihozápadním okrajem nádvoří a hranou hradního areálu se nachází kuželovitý útvar (či útvary) nejasného původu. Nečitelné je i pokračování hradní zástavby severozápadně směrem dále do hrotu hradního areálu. Samotný hrot ostrožny pak zničila v období první republiky stavba vodojemu, v tomto pro-

storu se někdy předpokládá přítomnost věže. Bližší představu o podobě hradní zástavby může přinést pouze archeologický výzkum. Severní a jižní (respektive jihozápadní) svah bezprostředně pod hradním areálem kryje vrstva kamenné suti. Tato suť spolu s destrukcemi v areálu hradního jádra neklamně signalizuje, že kámen hrál významnou (výhradní?) roli při stavbě hradu.

3. Historie lokality

Při hledání písemných zpráv vážících se k historii daného místa se potýkáme s problémem duplicity, totiž že název Orlík lze vztáhnout (pomineme-li lokality mimo východní Čechy) jednak k uvedenému lokalitě v k. ú. Sudislav nad Orlicí, jednak (v souvislosti s existencí kláštera křížovníků s červeným srdcem) ke Klášterci nad Orlicí. Záměna vyvrcholila především v díle F. B. Kadlčíka věnovaném historii Brandýsa nad Orlicí (*Kadlčík 1885*, 12–13, 303–308). Situaci na pravou míru uvedl vyhodnocením písemných pramenů a místa samého až v *F. Musil (1967)*, nicméně Orlík u Brandýsa nad Orlicí jako místo existence kláštera s kostelem zůstal v myslí široké veřejnosti hluboce zakotven do dnešních dnů.

S ohledem k výše uvedenému lze k lokalitě vztáhnout s určitou opatrností jedinou písemnou zprávu, a to k r. 1311, v níž manželka Vítka ze Švábenic Perchta potvrdila na Orlíku („In Horlico sive Saldenstayn...“) donaci svého manžela klášteru křížovníků Božího hrobu na Zderaze (*RBM III*, č. 48, 19). Dle jiného pramene z r. 1308 (*RBM II*, č. 2177, 939) se uvedená donace týkala vsí Oucmanic, Voděrad, Svatého Jiří a Zálší, tedy vsí ležících v blízkosti lokality, zmínka je tudíž s Orlíkem v k. ú. Sudislav spojována oprávněně. V dokumentu z r. 1311 tak máme doloženo dobové módní jméno hradu Saldenstein, jehož etymologie však není známa (*Musil 2002*, 65). Hrad Orlík měl být údajně plánovaným střediskem panství Vítka ze Švábenic, jehož přítomnost však není po r. 1311 v regionu doložena, předpokládá se proto záhy po r. 1311 zánik hradu. Později bylo dané území začleněno do brandýského panství (*Musil 1967*; *1995*, 76). Když r. 1506 prodává Jan Kostka Vilémovi z Pernštejna brandýské panství, je Orlík zmiňován již pouze v souvislosti s usedlostmi (*Sedláček 1883*, 137).

Počátky osídlení území severně od středního toku Tiché Orlice (tj. přibližně v úseku mezi Chocní a Ústím nad Orlicí) jsou spojeny s činností Kojaty Hrabšice a jeho družiny, která se v daném území rozvíjela od počátku 13. století. Ves Loukoř, na jejímž místě se dnes městečko Brandýs nad Orlicí nachází, se připomíná k r. 1227 v závěti zmíněného Kojaty Hrabšice (*CDB II*, č. 303, 301). Výsledkem osídlovací činnosti z 1. poloviny 13. století však bylo nejspíše pouze ostrůvkovité osídlení, proto patrně čeští králové 2. poloviny 13. století postoupili toto území příslušníkům rodu z Brandýsa s úkolem dokončit osídlovací proces, přičemž počátky působení a původ pánů z Brandýsa zůstávají zahaleny řadou otázek (*Musil 2002*, 159–160). Uvažuje se, že počátky působení pánů z Brandýsa zde inicioval Vítek ze Švábenic (*Jireček 1890–1900*, 23; *Profous 1928*, 309; *Musil 2002*, 161), tedy majitel a patrně i zakladatel Orlíka. Archeologických nálezů z území brandýského panství datovaných do 13. století máme zatím však jenom velmi málo. Mimořádně důležitý, avšak dosud nezhodnocený zůstává nález učiněný náhodně při dobývání pařezů v r. 1881 u Mitkovského mlýna poblíž Chocně. Depot uložený v nádobce obsahoval více než 4200 denárů z přelomu 12.–13. století (*Smolík 1881*, 593–594). Dále víme o nedochovaném a proto nerevidovatelném hromadném nálezů brakteátů a feniků z Českých Libchav objevených v roce 1914 (*Nohejlová-Prátová 1956*, 94–95). Dvě mělké sídlištní jámy byly prozkoumány

v r. 2014 při záchranném archeologickém výzkumu vyvolaném stavbou kanalizace rovněž v k. ú. České Libchavy na parc. č. 218/1 (nepublikovaný výzkum T. Bek a D. Vích).

Nejasné zůstávají i počátky hradu v Brandýse nad Orlicí. Vzniká někdy v závěru 13. století, první spolehlivou písemnou zmínkou je údaj z roku 1298, kdy se Sezema z Brandýsa zaručil za dluh u Vítka ze Švábenic (*Loserth 1896*, č. 33, 49). Pokud byl zakladatelem hradu skutečně Jindřich z Prostiboře, jak se obvykle uvádí, pak bychom měli existenci hradu doloženu již před rokem 1289 (k problematice podrobně *Musil 1995*, 15–16; *2002*, 160–161). Na jistější půdu vstupujeme počátkem 14. století, kdy je majitelem hradu Oldřich z Brandýsa připomínáný k r. 1308 ve Zbraslavské kronice jako škůdce lanšperského klášterního majetku (*FRB IV*, 167). Osudy hradu po smrti Oldřicha z Brandýsa neznáme, v letech 1360–1423 hrad drží páni z Boskovic (*Sedláček 1883*, 136).

Rovněž území podél levého břehu Tiché Orlice a Choceňsko bylo kolonizováno především Hrabšici, popř. dalšími kolonizátory. Později se toto území spolu s Lanšperskem stává královským majetkem, aby je Václav II. daroval nově založenému zbraslavskému klášteru, jak dokládá listina z r. 1292 (*RBM IV*, č. 1888, 745–746). V průběhu 13. století vznikají další vesnice jižně od Tiché Orlice, mimo jiné i Sudislav nad Orlicí zmiňovaná poprvé rovněž k r. 1292 (*Profous — Svoboda 1957*, 228). V samém závěru 13. a počátkem 14. století se zde setkáváme s majetky Vítka ze Švábenic (*Musil 2002*, 154–159), naposledy se pak majetky tohoto šlechtice uvádějí ve zmiňované listině z r. 1311 představující jediný písemný pramen k hradu Orlík. Po roce 1311 se písemné prameny u většiny obcí zde (včetně Sudislavi nad Orlicí) odmlčují a další zprávy máme až pro 16. století (*Profous — Svoboda 1957*, 228).

4. Metodika průzkumu a popis intaktních archeologických situací

Aplikace detektoru kovů v terénu s nepochybným výskytem intaktních archeologických situací nepochybně patří k velmi kontroverzním rozhodnutím. V době masového rozmachu detekční techniky spojeného s atakem všech archeologických lokalit (včetně těch archeologií ještě neznámých) je aplikace detektoru kovů samými archeology bohužel stále jediným prostředkem, jak zachránit předměty a především informace se k předmětům vážící. Je však nezbytné zvolit adekvátní dokumentační postup zajišťující maximální zachycení všech dostupných informací při vědomí rizik, které tento způsob průzkumu provází.

Hlavním úskalím detektorového průzkumu je riziko vyjímání jednotlivých předmětů z případných archeologických kontextů, což brání posouzení movitých i nemovitých nálezů jako celku se vzájemnými vztahy. Proto v případě zásahu do intaktních situací jsou jednotlivé vkopy pojímány jako mikrovrypy s oddělenou separací nálezů a popisem jednotlivých stratigrafických položek. Mikrovrypy následně zaměřujeme geodeticky, popř. do existujících plánů lokalit. To sice v žádném případě nemůže plně anulovat nepříznivé účinky vyjímání jednot-

Obr. 6. Hrad Orlík. Prostorová distribuce kovových předmětů (vyhotovil D. Vích v programu Quantum GIS). **Černě** – nálezy zaměřené geodeticky (čísla odpovídají číslům jednotlivých artefaktů v soupisu), **šedě** – nálezy zaměřené ruční stanicí GPS. — **Fig. 6.** Orlik Castle. Spatial distribution of metal artefacts (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program). **Black** – finds measured geodetically (numbers match those of individual artefacts in the inventory); **grey** – finds measured by GPS manual station.

livých artefaktů, cílem dokumentace je umožnění jejich zasazení do nálezových kontextů při případném plošném archeologickém výzkumu s minimálními informačními ztrátami. S intaktními situacemi se však nesetkáváme naštěstí tak často, jak by se dalo očekávat, díky omezenému dosahu detektorů pak navíc průzkum postihuje pouze svrchní vrstvy. Hloubkový dosah běžně používaných detektorů kovů lze velmi zhruba (záleží na materiálu, tvaru, půdní mineralizaci, poloze předmětu,

technických parametrech přístroje, podrobněji Vích 2015, 155–158) vymežit hloubkou do 20 cm u drobných až drobnějších předmětů (velikost max. v několika málo centimetrech) a do 40 cm u předmětů větších (cca do 15 cm).

Detektorový průzkum hradní lokality Orlík v k. ú. Sudislav nad Orlicí proběhl vždy v režimu ALL METAL (tj. včetně vyhledávání železných předmětů), a to při individuálních akcích v letech 2009–2011 za využití

detektorů značek F75 a Minelab GPX 4500. V roce 2012 jsme zde provedli dvě akce s hromadným nasazením detekční techniky, vedle výše uvedených značek se na průzkumu dále podílely detektory XP Deus, Tecnetics T2, XP Gmaxx, Minilab E-Trac, Tesoro EuroSabre, Tesoro Cortes, Garret Ace 250 a Fisher 1270. Celkem po přepočítání na jeden přístroj bylo na lokalitě stráveno s detektorem 116 h. Nálezy jsme zaměřovali geodeticky, popř. ruční stanicí GPS v UTM, WGS 84 (uváděny v katalogové části práce). Jednotlivé vkopy jsme pojímali jako mikrovrypy s popisem jednotlivých stratigrafických uloženin a oddělenou separací všech nálezů. Vkopy byly označovány pro budoucí geodetické zaměření, vzhledem k časovému odstupu od zahájení prospekce (2009) a geodetického zaměření (2012) jsme před vlastním zaměřením museli některé mikrovrypy znovu identifikovat podle fotodokumentace, u některých se to bohužel již nepovedlo (*obr. 6*). Informace o nálezech jsme zaznamenávali do tabulky, pro každou lokalitu (v našem případě jednak hrad Orlík, jednak poloha „Pláňov“) zvlášť, přičemž každému nálezu byla postupně v rámci tabulky přidělována čísla (zde jako kat. č.), pod nimiž nálezy figurují i v následujících řádcích (k postupu při detektorové prospekci podrobněji viz *Vích 2015*).

Z celkem 82 ks kovových předmětů jich bylo 66 ks (80,5 %) vyzvednuto z povrchových vrstev (kontext 101) či z uloženin, které vznikly druhotně působením postdepozičních procesů (splachy a kamenná destrukce hradní stavby). Pokud kovový předmět pochází z rostlého sterilního podloží, nejde o nerozpoznanou uloženinu antropogenního původu (i když ani takový případ nelze v rámci prováděných mikrovrypů apriori vyloučit, zdá se to ovšem u nálezů ze svahů pod hradem jako málo pravděpodobné), ale o situaci, se kterou se při detektorovém průzkumu setkáváme v lesním prostředí poměrně často. Předmět sám vlastní vahou postupem času „prosedá“ a postupně se zanořuje do povrchu sterilního podloží, pokud to jeho fyzikální vlastnosti umožňují. Hloubka uložení se pak v rámci jednotlivých lokalit (ovšem mimo svažité terén) může stát (pouze) pomocným kritériem při stanovování stáří těch artefaktů, jejichž dataci není možné na místě (obvykle pro změnu tvaru působením korozních produktů) ihned určit.

Pouze v osmi případech šel zásah do větší hloubky než 20 cm, z toho se o intaktní archeologickou vrstvu jednalo ve dvou případech. Hloubka většiny detekovaných předmětů se tak pohybovala v rozmezí 0–20 cm, pokud tedy byla zasažena středověká souvrství, pak v drtivé většině případů se jednalo o svrchní vrstvy. Z intaktních situací pochází 16 ks kovových předmětů (19,5 %), tedy cca jedna pětina všech kovových předmětů z lokality, přičemž 11 ks (13,58 % – kat. č. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 28, 30) pochází z uloženiny 103, ležící přímo pod lesní humusovou vrstvou.

Z výše uvedených řádků vyplývá několik poznatků. I když jsme se pohybovali na lokalitě s nepochybným výskytem intaktních archeologických situací, bylo do nich zasahováno pouze v relativně omezené míře. Pokud se tak stalo, zasáhli jsme především nejvýše položené a tudíž relativně nejmladší vrstvy. V drtivé míře však pracujeme s předměty vyjmutých z terciárního uložení,

kam se dostaly působením zpětně těžko dešifrovatelných postdepozičních procesů. Předměty proto musíme analyzovat jednotlivě a až závěrem se můžeme pokusit o syntézu získaných poznatků.

Popis stratigrafických jednotek:

- vrstva 100 – splachová vrstva na svazích
- vrstva 101 – černošedá jemně písčité jílovitá pod lesní hrabankou s vrcholně středověkými, ojediněle i novověkými nálezy
- vrstva 102 – okrově šedá jemně písčité jílovitá s vrcholně středověkými nálezy
- vrstva 103 – šedá jílovitá s kameny, vrcholně středověkou keramikou, popř. mazanicí (západní část hradního jádra)
- vrstva 104 – šedookrová kamenitá
- vrstva 105 – tmavošedá jílovitá s vrcholně středověkou keramikou
- vrstva 106 – destrukce z opukového kamene na svazích pod hradem
- vrstva 107 – tmavošedá jílovitá, snad identická se 105
- vrstva 108 – okrová jílovitá

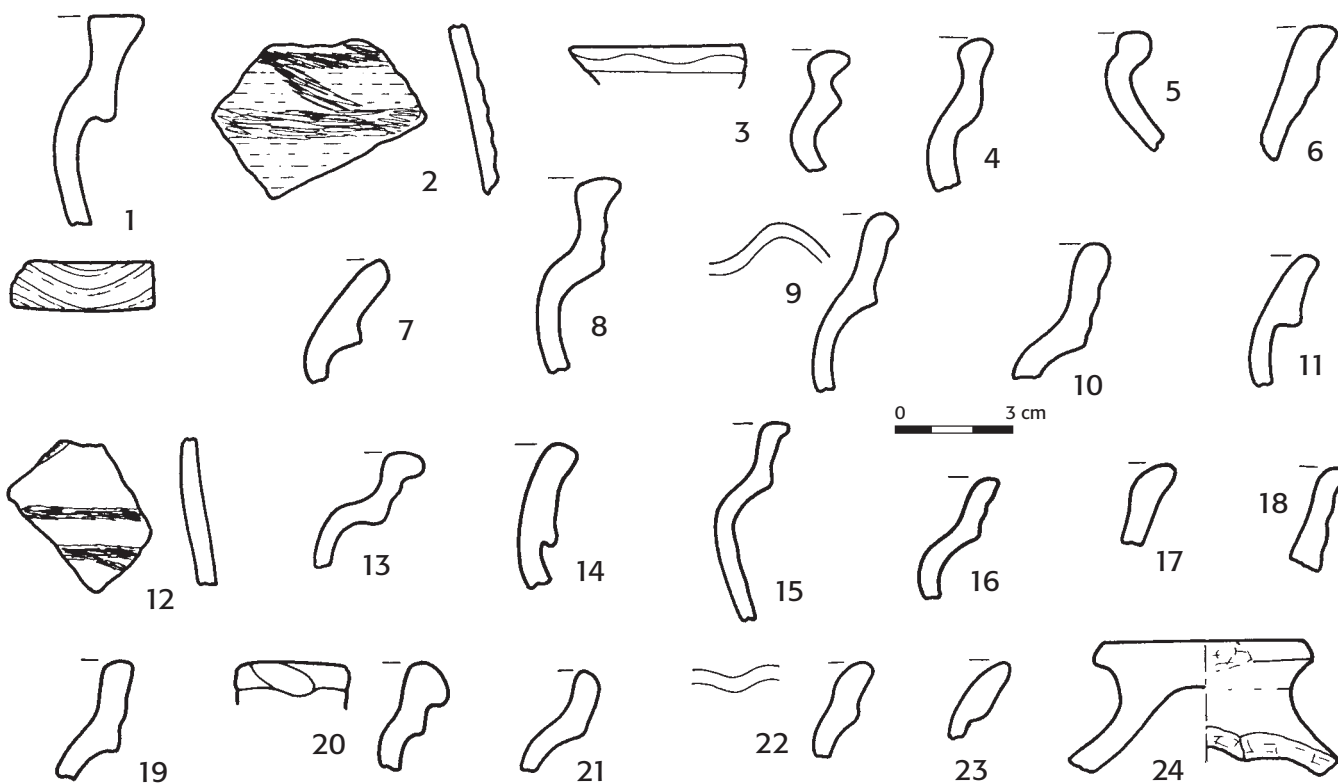
5. Vyhodnocení hmotných pramenů

5.1. Keramika

V areálu hradu se podařilo získat celkem 126 kusů keramiky, dalších 36 zlomků pochází z předpolí hradu z okolí čp. 1. V případě hradu pochází nečetné zlomky z povrchových sběrů z erozních vrstev, většina střepů ale byla získána z mikrovrypů při detektorovém průzkumu lokality, většinou z kontextů 100 a 101.

V souboru převažuje redukčně pálená keramika šedých odstínů opatřená různými typy žlábkování, oxidačně pálené zboží červených odstínů je v menšině. Střep s příměsí grafitu se vyskytne zcela výjimečně. Keramické těsto často obsahuje slídové ostrivo charakteristické pro předcházející staletí. Dna nesou stopy podsýpky, odřezávání strunou nese pouze masivní knoflík pokličky (*obr. 7: 24*). Mezi keramickými tvary dominují hrnce, obvykle nesoucí okruží v horní části rozšířené (*obr. 7: 1, 8*), oble ukončené (*obr. 7: 7, 14*). Ojediněle se vyskytne kyjovitě rozšířený vodorovně seříznutý okraj (*obr. 7: 5*). Povrch hrnců nese různé typy vodorovného žlábkování včetně ryté šroubovice, vzácně i jednoduchou vlnici. Okrajové plošky ojediněle nesou promačkávání (*obr. 7: 3, 20*), v jednom případě vlnici (*obr. 7: 1*). Identifikovat dále můžeme zlomky pokliček, jeden silně korodovaný zlomek (nekresleno) okraje reprezentuje pravděpodobně mísy. Vedle této skupiny keramiky se objevuje světlé zboží s vývalkovou šroubovicí a červeným malováním (*obr. 7: 2, 12*).

Vypovídací schopnosti shromážděného souboru jsou bohužel do značné míry omezené, mimo jiné proto, že ve východních Čechách zatím nebyla vrcholně středověké keramice věnována dostatečná pozornost a chybí zde až na výjimky detailněji vypracovaná sekvence chronologického vývoje. Na základě výskytu okruží, různých provedení žlábkování a slídového ostriva v keramickém těstě datujeme soubor do 14. století s možnými

Obr. 7. Hrad Orlík. Výběr keramiky z hradu a jeho předpolí. **1, 5, 7–8** – kontext 100; **2–4, 6** – kontext 100 vkop pro artefakt č. 32 (zlomek kyrsu); **9–13, 21** – kontext 101; **14, 20** – kontext 101 či 103, vkop pro artefakt č. 16 (rameno ostruhy); **15** – kontext 105, vkop pro artefakt č. 28 (hrot šípu); **16–17** – kontext 103, vkop pro artefakt č. 17 (deformovaná ostruha); **18** – kontext 103, vkop pro artefakt č. 18 (zlomky plechu); **19** – kontext 103, vkop pro artefakt č. 27 (rozlámaný plechový pás); **22–23** – z humusové vrstvy při sázení stromků v předpolí hradu u čp. 1; **24** – kontext 102, vkop pro artefakt č. 4 (esovitě prohnutý pás železa). — **Fig. 7.** Orlík Castle. Selection of pottery from the castle and its immediate surrounding area. **1, 5, 7–8** – context 100; **2–4, 6** – context 100, hole for artefact no. 32 (fragment of cuirass) **9–13, 21** – context 101; **14, 20** – context 101 or 103, hole for artefact no. 16 (spur yoke); **15** – context 105, hole for artefact no. 28 (arrowhead); **16–17** – context 103, hole for artefact no. 17 (deformed spur); **18** – context 103, hole for artefact no. 18 (sheet metal fragments); **19** – context 103, hole for artefact no. 27 (broken sheet metal strip); **22–23** – from the humus layer while planting saplings below the castle on parcel no. 1; **24** – context 102, hole for artefact no. 4 (S-shaped bent iron strip).

přesahy do počátku věku následujícího na straně jedné, či do závěru 13. století na straně druhé. Na starší datování části souboru v rámci takto vymezeného úseku ukazuje přítomnost slídového ostřiva a ryté šroubovice. Analogie nacházíme v keramice z vrstvy 9 a 10 z hradu Košumberk datovanou do 14. století (Frolík — Sigl 2002, 62, obr. 4) či vrstvy 157 z Litomyšle - Smetanova náměstí u čp. 57–58 považovanou za pochozí horizont související se strukturou dendrochoronologicky datovanou do první čtvrtiny 14. století (Vích v tisku).

5.2. Kovové artefakty

Kovové předměty získané při prospekci lokality lze rozřadit a hodnotit podle zažitého a nutno říci, že i prozatím nejvíce osvědčeného schématu, založeného na určení primární funkce jednotlivých artefaktů.

5.2.1. Militaria

5.2.1.1. Tesáky

2. zlomek rukojeti tesáku; E 0592502, N 5538944; plocha nádvoří, hl. 12 cm při bázi vrstvy 101; celková délka – 84 mm; hmotnost – 25 g (obr. 8, 9)

14. tesák; E 0592496, N 5538948; západní část jádra, hl. 14 cm, 4 cm ve vrstvě 103 s keramikou a mazanicí; celková délka – 353 mm; délka čepele – 245 mm; hmotnost – 190 g (obr. 8, 10)
46. čepel tesáku; E 0592463, N 5538900; jižní svah, hl. 28 cm, 16 cm ve sterilním podloží; celková délka – 255 mm; délka čepele – 239 mm; hmotnost – 135 g (obr. 8, 10)
47. záštitný trn; E 0592457, N 5538867; jižní svah, hl. 14 cm, 5 cm ve sterilním podloží; celková délka – 41 mm; hmotnost – 18 g (obr. 8, 9)
48. záštitný trn; E 0592497, N 5538985; severní svah, hl. 15 cm v nerozlišených vrstvách 100–101; celková délka – 23 mm; hmotnost – 5 g (obr. 8, 9)

Chladné poboční zbraně jsou v nálezovém souboru zastoupeny především řadou torz krátkých nožovitých tesáků. Tyto univerzální předměty se ve středoevropském prostoru nepochybně objevily již koncem 13. století, přičemž v průběhu 14. a 15. věku doznaly značné obliby napříč celým tehdejším společenským spektrem. Svědčí o tom především dnes již téměř nepřehledné množství jejich nálezů i ikonografických dokladů, které máme registrovány nejen z území České republiky, ale i okolních zemí. Zjednodušeně se dá říci, že se jedná o velké nože. Od nožů se však krátké tesáky odlišují svými celkovými rozměry a především pak masivností své čepele. Tloušťka čepele krátkých tesáků se totiž v drtivé většině pohybuje mezi 5–10 mm (např. Wegeli 1929, 261–262; Schneider 1980, 266; Lewandowski 1986, 104; Marek 2008a, 27–29; Žákovský 2014, 202).

Skupina	Předmět	Kat. č.	Počet	Celkem
Militaria	lamela brigantiny	12, 19, 34, 35, 36	5	33
	rukavice	11, 33	2	
	kyrys	32	1	
	hrot šípu	6, 8, 9, 10, 23, 28, 52, 53, 60, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83	17	
	kopí	37	1	
	dýka	63	1	
	tesák	2, 14, 46, 47, 48	5	
	pochva	43	1	
Výstroj koně a jezdce	udidlo	1, 13, 25, 54, 71	5	17
	podkova	3, 42	2	
	ostruha	7, 15, 16, 17, 29, 39, 40, 41, 50, 59	10	
Řemeslnické nástroje	nebozez	68	1	2
	sekera	69	1	
Osobní vybava	přezka	5, 49, 51+70	4	17
	nůž	20, 21, 24, 30, 44, 45, 56, 61, 64, 65, 66, 67, 74	13	
Stavební vybavení	petlice či oko řetězu	57, 72	2	6
	klíč	22, 38, 62, 75	4	
Neurčité zlomky	–	4, 18, 26, 27, 55, 58, 73	7	7
Celkem		82		

Tab. 1. Zastoupení jednotlivých kategorií železných předmětů. — **Tab. 1.** Representation of categories of individual iron artefacts.

Mezi nálezy tesáků hraje prim téměř kompletně dochovaná zbraň o celkové délce 353 mm, jež je vybavena neprofilovanou čepelí o délce 245 mm, jejíž šířka se směrem k výraznému hrotu situovanému v ose zbraně plynule oboustranně parabolicky zužuje z 28 mm (č. 14; obr. 8, 10, 11). Směrem k hrotu se zužuje rovněž tloušťka čepelí, která činí 8–4 mm. Čepel lze přiřadit k čepelím typu A3¹, které patří jednoznačně k těm nejrozšířenějším typům čepelí krátkých tesáků vůbec. Jedná se o čepel střední šířky kolísající mezi 25–40 mm, přičemž šířka čepelí se směrem k výraznému hrotu situovanému v ose zbraně plynule parabolicky zužuje. Délka čepelí tohoto typu se pohybuje mezi 200–300 mm (Žákovský 2014, 208, obr. 158). Na čepel navazuje mírně oboustranně odsazený řap o délce 108 mm, jehož šířka se směrem ke svrchní rovné hraně plynule oboustranně rozšiřuje z 22 na konečných 29 mm. Tloušťka řapu je po celou délku téměř konstantní a kolísá kolem 7 mm. Řap je vybaven oboustranně výrazně ohraničeným lícním prožlabením, které patrně sloužilo k odlehčení zbraně a také zjednodušovalo výrobu kombinací tvorů pro nýty, neboť výrazně zeslabilo tloušťku materiálu. Ve středu prožlabení byly proraženy čtyři kruhové otvory pro nýty, které původně ke zbraní fixovaly dřevěné či kostěné obložení rukojeti. Všechny nýty se v různé dlouhých torzech dochovaly a byly vyrobeny ze železné tyčinky kruhového průřezu. Plné dřívky nýtů nejsou na tesácích příliš běžné, neboť většinou máme co do činění s nýty dutými, trubičkovitými. Zvolená konstrukční varianta nám tak u studované zbraně poněkud znesnadňuje její klasifikaci, protože nelze vyloučit, že nejspodnější torzo není dřívkem nýtu, nýbrž dřívkem záštitného trnu, od kterého byla odlomena jeho hlavice. Tento způsob poškození jednoho z hlavních funkčních

a charakteristických atributů tesáků patří k poměrně běžným jevům (např. Žákovský 2014, 375–376), přesto se domníváme, že se v daném případě spíše jedná o prostý nýt. Zbraň tudíž zřejmě původně záštitný trn zcela postrádala. Původní absence záštitných trnů na tesácích je velmi ojedinělou záležitostí a setkáváme se s ní převážně na krátkých nožovitých tesácích, které jsou obecně považovány za exempláře z průběhu 14. století. Zdá se totiž, že přestože se se záštitnými trny setkáváme v ojedinělých případech již v závěru 13. století, v masovějším měřítku počaly konstrukci tesáků doplňovat právě až v průběhu 2. poloviny 14. století. Zde je však nutné zdůraznit, že se jedná pouze o pracovní hypotézu, která prozatím nemá v archeologických pramenech jednoznačnou oporu (např. Žákovský 2014, 380–383).

Zbraň lze tedy klasifikovat jako krátký nožovitý tesák typu A3, Ia5, - , - , - , který lze za dnešního stavu poznání datovat jen rámcově, a to do průběhu 2. poloviny 14. a celého 15. století. Jedná se o poměrně rozšířený typ zbraně, ke které bychom v doposud podchyceném materiálu našli celou řadu analogií (Žákovský 2014, 208, obr. 158). Svým tvarem se mu velmi blíží např. tesák z hradu Cvilína, který je sice opatřen poněkud rozdílným typem čepelí, ale tato diference se projevuje pouze v celkových rozměrech obou zbraní (Žákovský 2014, kat. č. 36).

Další zlomek krátkého nožovitého tesáku byl nalezen rovněž na jižním svahu hradního jádra (č. 46; obr. 8, 10, 11). Zachovalo se z něj pouze torzo o celkové délce 255 mm, z čehož plných 239 mm připadá na neprofilovanou, mírně prohnutou čepel, jejíž šířka se směrem k výraznému hrotu situovanému na hřbetní straně čepelí plynule zužuje z 23 mm. Směrem k hrotu se zužuje rovněž její tloušťka, která činí 8–2 mm. Na čepel, s dnes výrazně korozí poškozeným ostřím, plynule s téměř nezatelným oboustranným odsazením navazoval řap o maximální šířce 22 a tloušťce 5 mm, jehož boční hrany byly nepochybně původně konkávně prohnuty. Tesák tak lze, i přes jeho značnou torzovitost, přiřadit

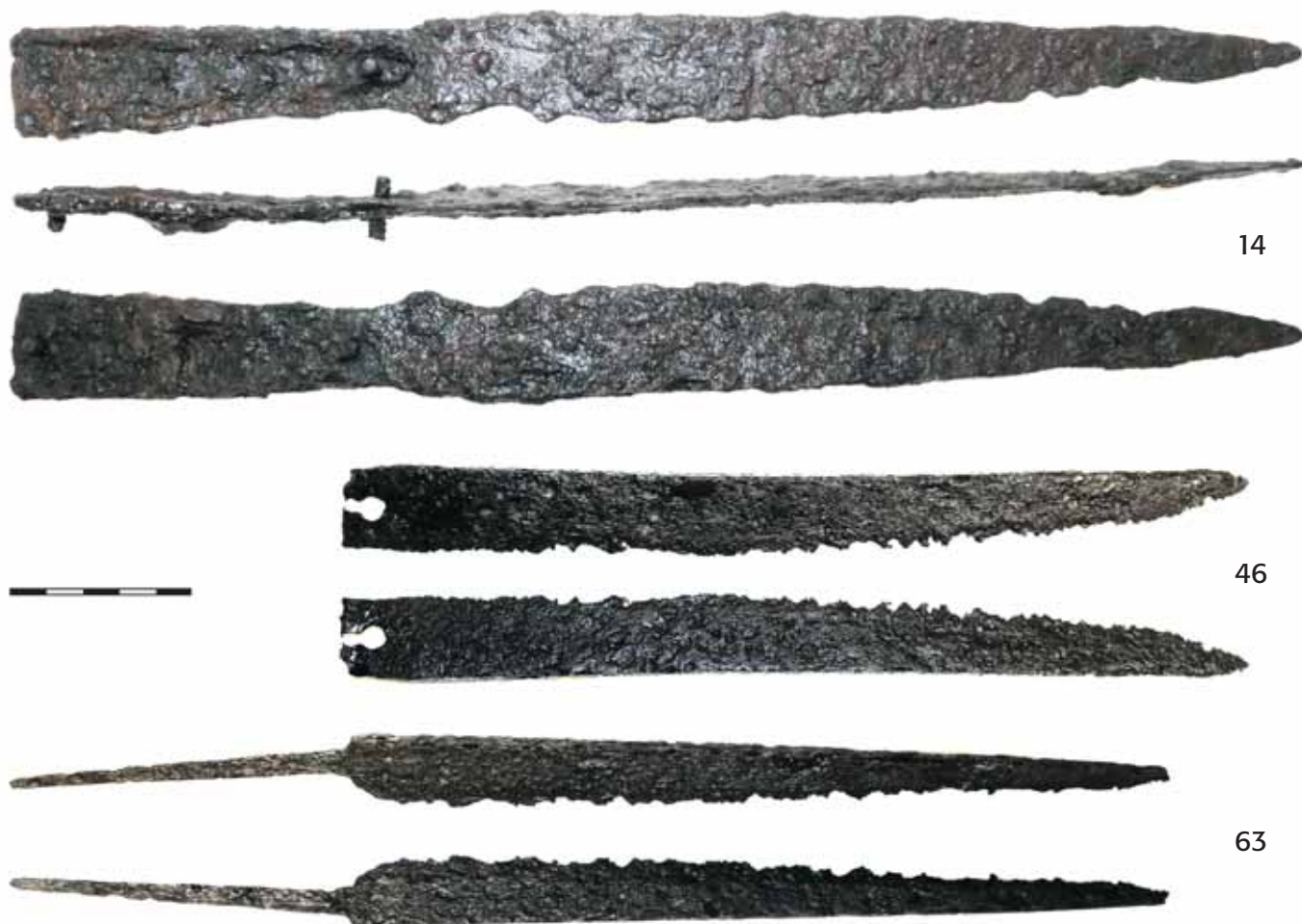
¹ V dalším textu věnujícím se tímto druhem zbraní pracujeme s dosud nepublikovanou typologií jednoho z autorů, která byla vytvořena na základě rozborů materiálu z území Moravy a Slezska, a jež je součástí disertační práce (Žákovský 2014).

Obr. 8. Hrad Orlik. Tesáky a jejich části, dýka, části nožů, nákončí pochvy (kresba M. Schindlerová, číslování odpovídá číslování v soupisové části textu). — **Fig. 8.** Orlik Castle. Dussacks and their parts, dagger, knife parts, scabbard chape (drawing by M. Schindlerová, numbers match those in the text inventory).

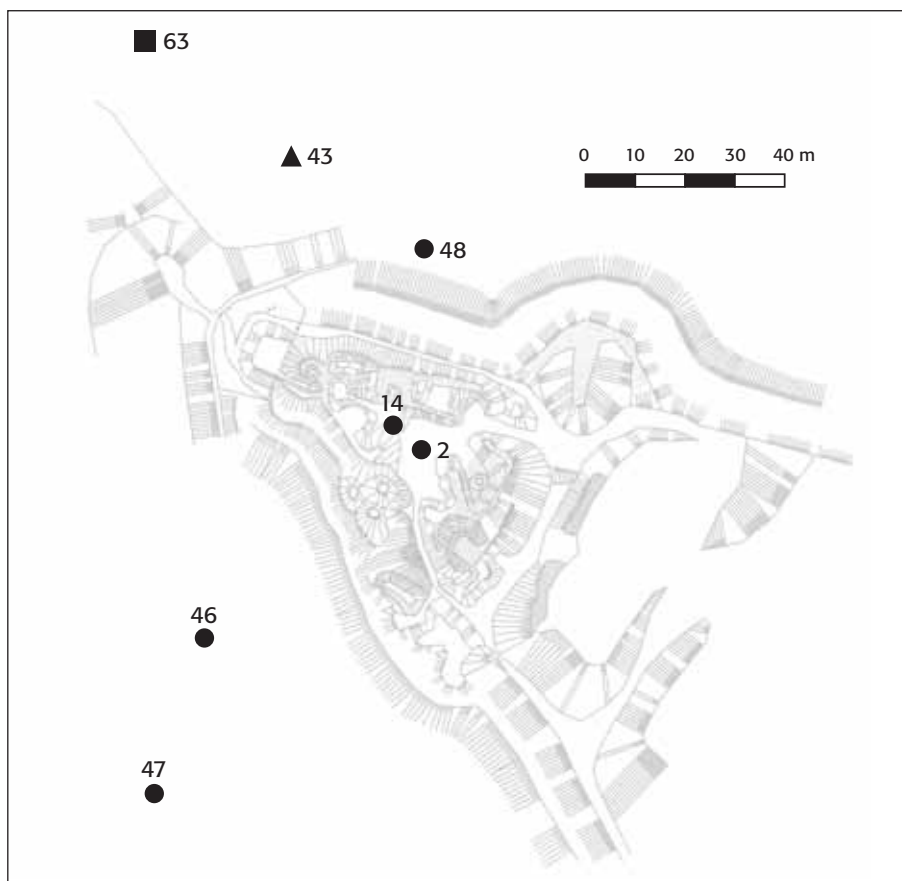

Obr. 9. Hrad Orlík. Tesáky a jejich části (foto P. Žákovský). — **Fig. 9.** Orlík Castle. Dussacks and their parts (photo by P. Žákovský).

Obr. 10. Hrad Orlík. Tesáky a dýka a jejich části (foto P. Žákovský). — **Fig. 10.** Orlík Castle. Dussacks and dagger and their parts (photo by P. Žákovský).

Obr. 11. Hrad Orlík. Prostorová distribuce tesáků (kolečko), dýky (čtvereček) a nákončí pochvy (trojúhelníček) v areálu hradu a jeho okolí (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 11.** Orlík Castle. Spatial distribution of dussacks (ring), daggers (square) and scabbard chapes (triangle) on the grounds of the castle and its vicinity (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

ke krátkým nožovitým tesákům specifického typu A1, Id5, -, -, -, -, pro které je typická štíhlá, v mnoha případech mírně zahnutá čepel s hrotem situovaný na její hřbetní straně, a také štíhlý řap s konkávně prohnutými hranami.

Zbraně tohoto typu lze s jistou dávkou pravděpodobnosti považovat za jedny z nejstarších typů tesáků, u kterých lze předpokládat jejich výskyt již na konci 13. století. Lze tak soudit obzvláště na základě nálezu kompletně dochovaného exempláře, který byl získán při záchranném archeologickém výzkumu předhradí původního vodního hradu ve Veselí nad Moravou, jež je celkem spolehlivě datován do 80. let 13. století (např. Žákovský 2014, 99–100, 202–204, kat. č. 260, obr. 70; Žákovský — Hošek 2015, 220–221, obr. 1). Existenci daného typu tesáků již na konci 13. století podporuje nepřímě i dnes neznámý nálezný takřka identické zbraně z areálu Smilova hradiska, odkud není jednoznačně znám mladší materiál než ze závěru 13. století (např. Blekta 1934, 16, tab. VI: 3). Do závěru 13. a počátku 14. století je datováno rovněž torzo podobného předmětu, získaného při archeologickém výzkumu dřevohlinitého domu v Brně na Mozartově ulici (Žákovský 2014, 99, obr. 70: h; kat. č. 22). Za dnešního stavu poznání však nejsme schopni vyloučit, že tesáky studovaného typu byly využívány ještě v průběhu 15. a počátkem 16. století. Z tohoto důvodu se budeme muset spokojit pouze s rámcovým datováním studované zbraně do závěru 13. až průběhu 15. století.

Z dalšího krátkého nožovitého tesáku se dochovalo pouze torzo jeho druhotně zdeformovaného řapu o délce

84 mm, jehož šířka se směrem k zaoblené svrchní bázi plynule oboustranně rozšiřuje z 22 na 28 mm (č. 2; obr. 8, 9, 11). Jeho tloušťka činí 8 mm. Řap byl vybaven oboustranně výrazně ohraničeným lícním prožlabením, v němž byly probity celkem 3 dochované kruhové otvory původně sloužící k uchycení obložení rukojeti z organické hmoty. Dvojice těchto otvorů je vodorovně situována u svrchní hrany řapu, takže původně byly nýty sestaveny do podoby stojaté litery „Y“. S tímto marginálním konstrukčním prvkem se setkáváme poměrně zřídka, a to právě především na krátkých nožovitých tesácích, jež byly vybaveny mírně prohnutými čepelími a řapy s konkávně prohnutými řapy. Velice podobnými řapy byla vybavena např. řada tesáků z území Švýcarska (např. Schneider 1980, 278–283) či tesáky s výrazně prohnutými čepelími z katastru Žarošic (Žákovský 2014, 203, obr. 154: n, kat. č. 270) či Březolup (Žákovský 2014, 203, obr. 154: m, kat. č. 28). Podobnost s tímto typem zbraní podtrhuje fakt, že stejně jako řap tesáku z Březolup je řap z hradu Orlíka zdoben přesekáváním jedné ze svých hran (Žákovský 2014, 273, obr. 230: a). Více však k této zbraní kvůli její torzovitosti nelze říci a také u jejího datování se budeme muset prozatím spokojit pouze se širším časovým rámcem od konce 13. do počátku 16. století.

Dvěma kusy jsou zastoupeny v nálezovém souboru rovněž charakteristické a specifické funkční atributy tesáků – záštitné trny, sloužící k ochraně kloubů pěsti svého majitele (např. Schneider 1980, 266; Müller — Kölling 1986, 80; Michna 1997, 262; Marek 2006, 195; 2008a, 50; Žákovský 2011d, 519–520). Oba exempláře

lze díky jejich rozměrům jednoznačně považovat za pozůstatky krátkých nožovitých forem tesáků. První z nich představuje drobný záštitný trn o celkové délce 23 mm, který je vybaven 11 mm dlouhou plochou hlavicí srdcovitého tvaru, jejíž maximální šířka dosahuje 20 mm a tloušťka 4 mm (č. 48; obr. 8, 9, 11). Lze jej tedy klasifikovat jako záštitný trn typu t11, které se v archeologickém materiálu objevují pouze sporadicky a to navíc v řadě tvarových variant (např. Marek et al. 2011, 77–81, obr. 13: e; Chmielowiec — Kašpar — Zdaniewicz 2013, 291–292, obr. 16). Obecně se dá říci, že jsou typické zejména pro krátké formy tesáků, byť v ojedinělých případech jimi byly vybaveny i tesáky jednoruční. Na nich mají však záštitné trny přizpůsobené rozměry celkovým rozměrům zbraně (Žákovský 2014, 446–447, obr. 382). Blíže datovat jednotlivé typy záštitných trnů však není možné, neboť jednotlivé tvary se průběžně objevují po celou dobu výskytu tesáků ve výzbroji středoevropských bojovníků.

Na stejný problém narazíme i při posuzování druhého nálezu solitérního záštitného trnu, který byl získán na jižním svahu hradního jádra. Trn o celkové délce 41 mm je vybaven oválnou hlavicí o délce 30 mm a šířce 32 mm, přičemž jeho tloušťka se směrem ke svrchní hraně rozšiřuje ze 4 na konečných 7 mm. Hlavice trnu je zdobena zvlněními svých okrajů a původně byla opatřena pravděpodobně po obou svých plochách rytými, paprscitě rozloženými liniemi. U spodní hrany hlavic byl trn opatřen i dvěma drobnými kruhovými perforacemi (kat. č. 47; obr. 8, 9, 11). Tento tvar hlavic záštitných trnů lze klasifikovat jako záštitné trny typu t6. Záštitné trny tohoto tvaru patří k jedněm z nejběžnějších typů záštitných trnů vůbec a setkáváme se s nimi v masovém měřítku jak na krátkých tesácích, tak na jejich jednoručních formách a lze je rámcově datovat do závěru 14. až počátku či poloviny 16. století (např. Michna 1997, 265; Marek 2008a, 50; Marek — Stolarczyk 2011, 202–204; Žákovský 2013, 323, obr. 5; 2014, 427–431, obr. 368; 2015a, 110–112).

V nálezovém souboru bylo tedy nezpochybnitelně vylučeno celkem 5 torz krátkých forem tesáků, které se v průběhu 2. poloviny 14. století staly jednou z nejoblíbenějších a tím pádem i nejrozšířenějších chladných zbraní ve středoevropském prostoru, kde setrvaly až do počátku 16. století v takřka nezměněné formě.

5.2.1.2. Dýka

63. dýka; E 0592435, N 5539020; severní svah, hl. 12 cm ve vrstvě 100; celková délka – 327 mm; délka čepelí – 230 mm; hmotnost – 104 g (obr. 8, 10)

Na severním svahu bylo nalezeno torzo masivní jednosečné zbraně s trnovým řapem o celkové délce 327 mm, které je vybaveno neprofilovanou čepelí o délce 230 mm, jejíž šířka se směrem k výraznému hrotu situovanému v ose zbraně plynule oboustranně parabolicky zužuje z 19 na 5 mm. Obdobně se zužuje rovněž její tloušťka, která činí 8–3 mm. Na čepel navazuje oboustranně odsazený trnový řap o délce 97 mm, jehož šířka se směrem vzhůru plynule oboustranně zužuje z 8 na konečné 3 mm. Zužuje se i jeho tloušťka, která činí 5–3 mm. Řap je mírně zahnut směrem k ostrí (kat. č. 63; obr. 8, 10,

11). Předmět lze celkem spolehlivě interpretovat jako torzo dýky, přestože dříve byly obdobné čepelí mylně považovány buď za velké nože či dokonce za tesáky. Od prostých nožů se však tyto čepelí výrazně odlišují svými celkovými rozměry a především pak nápadnou masivností svého hřbetu, jehož tloušťka v řadě případů může přesahovat až 10 mm. Od krátkých nožovitých tesáků se odlišují konstrukcí své rukojeti (např. Žákovský 2014, 202).

Dýky patřily v období vrcholného středověku k velmi oblíbeným a rozšířeným zbraním ve všech tehdejších společenských vrstvách, což dosvědčuje především nepřehledné množství ikonografických i písemných pramenů (např. Seitz 1965, 198–220; Dragoun 1983, 235–248; Peterson 2001, 12; Lewandowski 1990, 124–130; Nadolski 1994, 206–207; Szymczak 2005; Marek 2008a, 15–16). S tímto faktem je však poněkud v nesouladu počet nalezených zbraní tohoto druhu, neboť dýky nepatří k běžným archeologickým nálezům². Částečně to může být způsobeno jejich výše zmíněnou záměnou za masivní nože. Blíže klasifikaci jednotlivých, solitérně nalezených čepelí dýk brání totiž fakt, že dýky jsme na základě dosavadních znalostí schopni členit pouze velice schématicky, a to na základě morfologie jejich rukojetí (např. Boehm 1890, 291–304; Wegeli 1929, 270–304; Dean 1929, 23–97; Seitz 1965, 200–220, obr. 128–129; Knorr 1971; Liebgott 1977; Schoknecht 1979; 1982; 1990; 1992; Müller — Kölling 1981, 36–39; Żygulski /jun./ 1982, 111–112, obr. 52; Lewandowski 1990, 124–130; Rech 1993; Głosek 1998, 38–40; Peterson 2001; Taavitsainen — Harjula 2004; Nøttveit 2006; Larsen 2007; Marek 2008a, 17–30; Harjula — Taavitsainen 2008).

Díky problematické klasifikaci samostatných čepelí jim nebyla odbornou veřejností věnována prozatím patřičná pozornost. V podstatě můžeme pracovat s dosud jediným typologickým schématem, které bylo vytvořeno na základě studia polského materiálu (Lewandowski 1986). Tvar čepelí z hradu Orlika má asi nejbližší k čepelím typu A, přičemž jejich výskyt je spatřován zejména v průběhu 14. století (Lewandowski 1986, 104–107). Je však zřejmé, že podobnými čepelími byly vybaveny dýky již v průběhu 13. století, přičemž se v konstrukci krátkých pobočných zbraní uplatnily ještě kolem poloviny 16. věku (Žákovský 2014, 202; Žákovský — Hošek 2015, 221–222).

Velmi podobné čepelí byly získány např. z hradu Vizmburku (Hejna 1983, 497, obr. 6: 8; Lochmann 1983, 236), Templštejna (Žákovský 2011c, tab. VI: 3) či hradu na Pekelném vrchu na Plzeňsku (Rožmberský —

² Rovněž z území České republiky máme k dispozici řadu nálezů blíže klasifikovatelných torz dýk, přičemž většinu z nich lze přiřadit k dýkám typu Nierendolch, které obecně patří k nejrozšířenějšímu typu dýky z takřka celé západní, severní i střední Evropy. Z našeho území stačí zmínit nálezy torz dýky z Prahy (Dragoun 1983; Richterová 1998, 135, obr. 10), Čáslavi (Frolík — Tomásek 1999, 15, kat. č. 139; Frolík — Šrein — Tomásek 2001, 57–58, obr. 5: 3), Chebu (Šebesta 1979, 269, obr. 6), Brna (Flodrová — Loskotová 1995, obr. 5: 2; Loskotová 2012), Jihlavy (Novotný 1977, 86, obr. 42: 8; 1982, 19, tab. 25: 2; Novotný — Karel — Dušek 1978, 54–56, 61), Hradištku u Davle (Richter 1982, obr. 100), Templštejna (Žákovský 2011c, 145–147, obr. 4, tab. VI–VII) či Hostýna (Ludíkovský 1984, 47, tab. 23: 1).

Novobilský — Mikota 1999, 25), ale díky probíhajícímu soupisu středověkých a raně novověkých militárií z území České republiky jich máme podchyceno již několik desítek. Ve větším počtu jsou známé i z území Polska (např. *Dziedzic 2007*, obr. 12; *Stepnik 2010*, obr. 7) a v podstatě z celé Evropy (např. *Schoknecht 1979*; *Peterson 2001*, obr. 30; *Salvatici 1999*, 15, 27, 64).

Lze tedy shrnout, že studovaná čepel pochází nepochybně z dnes blíže neklasifikovatelné dýky, přičemž ji lze rámcově datovat do průběhu 13.–15. století.

5.2.1.3. Nákončí pochvy

43. část nákončí pochvy; E 0592468, N 5539000; severní svah, hl. 10 cm ve vrstvě 101; celková délka – 43 mm; hmotnost – 4 g (obr. 8)

K pozůstatkům chladných zbraní lze bezpečně přiřadit rovněž drobné torzo plechového artefaktu o dochované délce 43 mm, které bylo vyrobeno ze železného plechu o síle 1 mm. Z předmětu se sice dochovala zhruba pouze jeho jedna polovina, ale i tak lze říci, že se jedná o pozůstatek symetrického dvoramenného nákončí pochvy meče nebo tesáku, které původně sloužilo k ochraně konce pochvy před poškozením hrotem zbraně. Konce ramen tohoto druhu nákončí byly opatřeny ploškou s kruhovým otvorem určeným pro hřebíček, kterým se nákončí uchyťovalo k vlastní pochvě. Na studovaném exempláři se z plošky dochovalo jen nepatrné torzo (obr. 8, 11).

Obecně lze říci, že daný typ nákončí patří k poměrně hojně zastoupeným druhům militárií. V ojedinělých případech se dochovala ve funkčním spojení s pochvou a vlastní zbraní, jak to lze demonstrovat např. na mečích získaných z hrobky Sancha IV. z toledské katedrály (*Oakeshott 1964*, tab. IX; 2002, 72–73) či hrobky Giovanniho de Medici v kostele Santa Reparata ve Florencii (*Boccia — Coelho 1975*, obr. 47, 51; *Scalini /ed./ 2007*, 140–141). Také z našeho území byl získán meč, který byl nalezen ve spojení společně s nákončím obdobného tvaru (*Žákovský — Hošek — Sedláčková 2013*, 248). Z území České republiky jich máme pochyceno již celou řadu, přičemž se objevují na území takřka celé Evropy (např. *Koch 1986*, 202; *Krabath 2001*, 60–68; *Schuster 2005*, 211, obr. 4; *Gross 2010*; *Žákovský 2014*, 460–466, obr. 402–403). Analogické exempláře byly z našeho území dosud publikovány např. z areálu Ježova hradu (*Žákovský 2006*, 53–55), Smilova hradiska (*Blektá 1937*, 94, tab. I:16), Moravského Krumlova (*Žákovský 2011c*, 151–153), Bohušova (*Zezula 2011*, 259, obr. 120:38), Hradištku u Davle (*Richter 1982*, 165, obr. 109:3–4), Sezimova Ústí (*Drda 1978*, 16, tab. VII; *Krajíc 2003*, 178, tab. 137) či Nových Sidel (*Vích — Žákovský 2012*, 117, obr. 4:9, 11).

Nálezy tohoto druhu nákončí však nelze bohužel jednoznačně blíže datovat, neboť se s nimi v nezměněné formě setkáváme nejpozději od 12. až do průběhu 16. století, jak o tom svědčí především ikonografické prameny (např. *Koch 1986*, 202; *Krabath 2001*, 60–68; *Schuster 2005*, 211; *Gross 2010*; *Žákovský 2014*, 462).

5.2.1.4. Kopí

37. část hrotu kopí; E 0592510, N 5538958; severozápadní část jádra, hl. 17 cm na rozhraní vrstvy 107 a 108 hrotem k severovýchodu; celková délka – 225 mm; hmotnost – 171 g (obr. 12; 13)

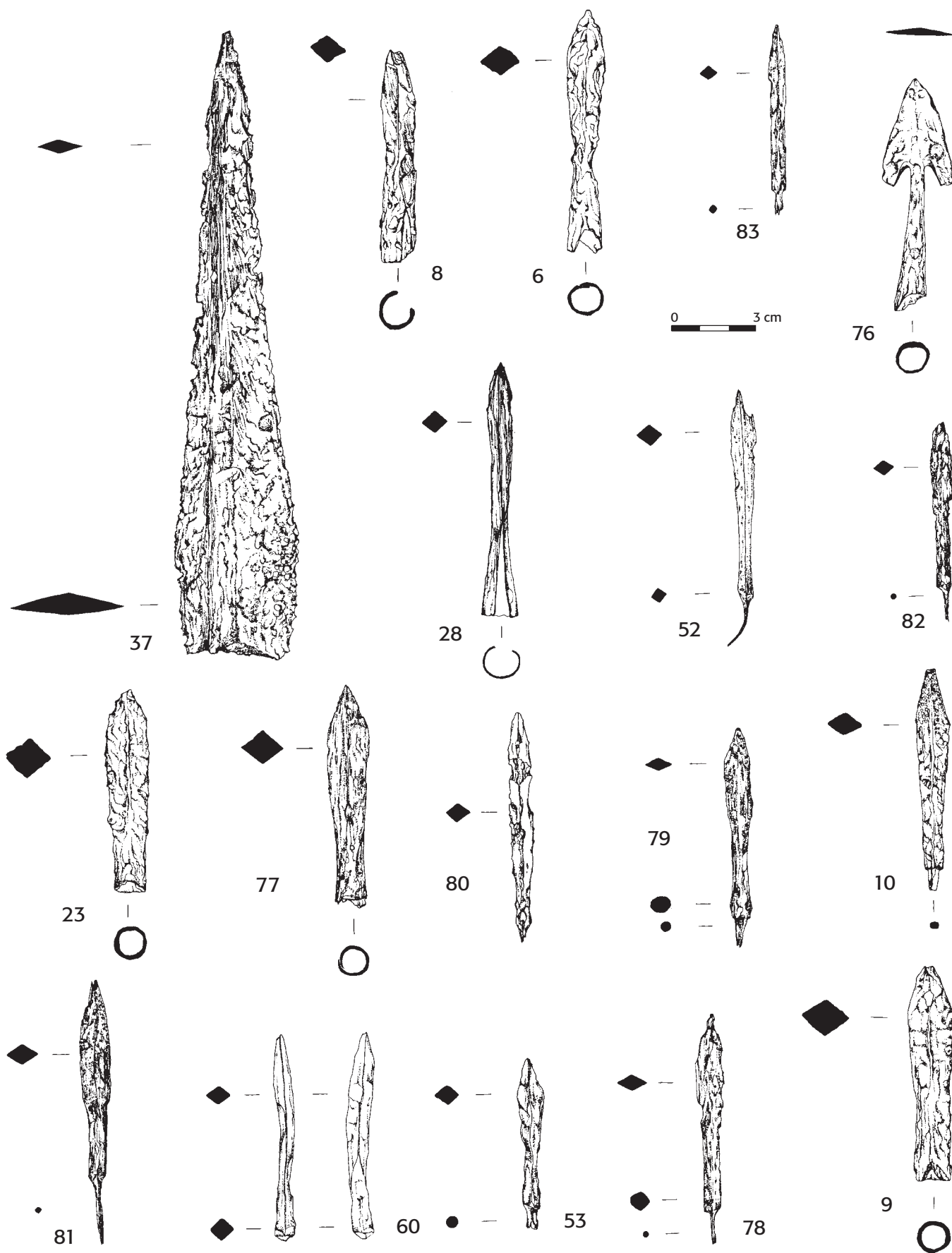
Z tyčových zbraní z lokality pochází pouze zlomek hrotu masivního kopí, jež byl nalezen v severozápadní části hradního jádra. Hrot o celkové dochované délce 225 mm je rombického průřezu, přičemž své maximální šířky 46 mm dosahoval zhruba v třetině své předpokládané původní celkové délky. Masivnost listu kopí zvyšovala rovněž jeho tloušťka, která směrem k hrotu plynule klesá z 9 na 2 mm. Po konzervaci se na předmětu objevily výrazné, barevně odlišné struktury, které patrně vypovídají o skladbě těla kopí. Na základě pouhého makroskopického pozorování lze soudit, že tělo kopí bylo sestaveno ze železného jádra, na které byly nakovány boční ocelové lamely, jež vytvářely břity hrotu (kat. č. 37; obr. 13, 14).

Klasifikace nalezeného kopí je bohužel výrazně znesnadněna jeho torzovitostí, díky níž nelze přesně definovat jeho původní celkový tvar. Lze předpokládat, že původně mělo tělo kopí výrazně trojúhelníkovitý až kosotvarečný tvar a můžeme ho tak s největší pravděpodobností přiřadit k masivním vrcholně středověkým kopím. Hypoteticky jej můžeme srovnat s hroty kopí, pro které vytvořil R. Krajíc svůj typ III (*Krajíc 2003*, 181, obr. 148). Tvarově se blíží i hrotům kopí typu III podle A. Nadolského, který jejich výskyt spatřuje především v 11. století (*Nadolski 1954*, 54). Tato kopí však mají menší rozměry a obecně nejsou tak masivní, přičemž mají v drtivé většině jednoduchý čokovitý průřez. Jistou podobnost lze sledovat i s hroty kopí typu IVa podle A. Ruttkaye, který je obecně datuje do dlouhého časového intervalu od 10. do 13. století (*Ruttkay 1976*, 301), obdobně jako A. N. Kirpičnikov, jenž obdobná kopí klasifikuje typem III (*Kirpičnikov 1966*, 12–14). Obecně však lze říci, že starší exempláře kopí s výrazně trojúhelníkovitým či deltoidním tvarem jsou výrazně subtilnější, než jejich vrcholně středověké exempláře z průběhu 14.–16. století (např. *Kovács 1970*, 101–107; *Marek 2008a*, 85–86).

U studovaného torza hrotu kopí se tedy budeme muset kvůli jeho fragmentárnosti spokojit pouze s rámcovým datováním do období vrcholného středověku.

5.2.1.5. Hroty šípů

6. hrot šípu s tulejí; E 0592458, N 5538986; severní svah, hl. 14 cm, 6 cm ve sterilním podloží; celková délka – 85 mm; hmotnost – 23 g (obr. 12)
8. hrot šípu s tulejí; E 0592459, N 5538987; severní svah, hl. 15 cm ve vrstvě 100; celková délka – 75 mm; hmotnost – 24 g (obr. 12)
9. hrot šípu s tulejí; E 0592470, N 5539033; severní svah, hl. 16 cm, 6 cm v podloží; celková délka – 75 mm; hmotnost – 43 g (obr. 12)
10. hrot šípu s trnem; E 0592437, N 5538939; jižní svah, hl. 18 cm, 6 cm v podloží; celková délka – 80 mm; hmotnost – 19 g (obr. 12)
23. hrot šípu s tulejí; E 0592447, N 5538930; jižní svah, hl. 13 cm, 4 cm v podloží; celková délka – 74 mm; hmotnost – 37 g (obr. 12)
28. hrot šípu s tulejí; E 0592487, N 5538958; západní část jádra, hl. 15 cm ve vrstvě 103; celková délka – 92 mm; hmotnost – 15 g (obr. 12)
52. hrot šípu s trnem; E 0592450, N 5538948; jižní svah, hl. 20 cm, 10 cm ve vrstvě 100; celková délka – 92 mm; hmotnost – 13 g (obr. 12)

Obr. 12. Hrad Orlík. Hrot kopí a hroty šípů (kresba M. Schindlerová, číslování odpovídá číslování v soupisové části textu). — **Fig. 12.** Orlík Castle. Spearhead and arrowheads (drawing by M. Schindlerová, numbers match those in the text inventory).

37

Obr. 13. Hrad Orlík. Hrot kopí s nakovanými lamelami bříty (foto P. Žákovský).
— **Fig. 13.** Orlík Castle. Spearhead, with forged cutting edge plates (photo by P. Žákovský).

53. hrot šípů s trnem; E 0592426, N 5538942; jižní svah, hl. 14 cm na rozhraní hrabanky a vrstvy 101; celková délka – 62 mm; hmotnost – 8 g (obr. 12)
60. hrot šípů s trnem; E 0592477, N 5538945; jižní svah pod hranou hradního jádra, hl. 20 cm ve vrstvě 100; celková délka – 74 mm; hmotnost – 17 g (obr. 12)
76. hrot šípů s tulejí a zpětnými křídélky; E 0592484, N 5539001; severní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 106; celková délka – 83 mm; hmotnost – 11 g (obr. 12)
77. hrot šípů s tulejí; E 0592471, N 5538978; severní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 100; celková délka – 80 mm; hmotnost – 39 g (obr. 12)
78. hrot šípů s trnem; E 0592455, N 5538993; severní svah, hl. 14 cm, 3 cm v podloží; celková délka – 81 mm; hmotnost – 14 g (obr. 12)
79. hrot šípů s trnem; E 0592527, N 5538990; severní svah, hl. 16 cm ve vrstvě 100; celková délka – 78 mm; hmotnost – 14 g (obr. 12)
80. hrot šípů s trnem; E 0592458, N 5538874; jižní svah, hl. 14 cm, 10 cm v podloží; celková délka – 82 mm; hmotnost – 15 g (obr. 12)

81. hrot šípů s trnem; E 0592480, N 5538994; jižní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 106; celková délka – 93 mm; hmotnost – 18 g (obr. 12)
82. hrot šípů s trnem; E 0592465, N 5538896; jižní svah, hl. 18 cm, 12 cm v podloží; celková délka – 71 mm; hmotnost – 8 g (obr. 12)
83. hrot šípů s trnem; E 0592522, N 5538979; severní svah, hl. do 15 cm, do 7 cm v podloží; celková délka – 67 mm; hmotnost – 8 g (obr. 12)

Nejpočetněji zastoupenými militariemi na zkoumané lokalitě jsou železné hroty šípů, které se našly roztroušeny jak na jižním, tak severním svahu včetně hradního jádra (obr. 14). Celkem bylo z hradu Orlíka získáno 17 hrotů, přičemž 10 z nich je vybaveno prostým trnovým řapem a 7 kruhovou tulejkou, kterou se hroty nasazovaly na dřevěné střešičce šípů. I mezi jednotlivými hroty těchto dvou základních skupin však existují drobné morfologické rozdíly, díky nimž je lze dále blíže třídit.

Zaměříme-li se nejdříve na hroty s prostým trnovým řapem (kat. č. 10, 52, 53, 60, 78, 79, 80, 81, 82, 83; obr. 12), tak můžeme všechny přiřadit k typům *A1b* podle T. Durdíka (Durdík 1972, 5, obr. 2), *A II* podle R. Krajíce (Krajíc 2003, 186, obr. 150), *B 11* podle A. Ruttkaye (Ruttkay 1976, 327, obr. 54), či *D 2-4*, respektive *D 2-5* podle B. Zimmermanna (Zimmermann 2000, 75–76, tab. 24–25). Daný typ hrotů patří k poměrně běžnému druhu střeliva, který se v západních částech evropského kontinentu objevuje pravděpodobně již v průběhu 10.–12. století, přičemž jejich nejmasovější výskyt je spatřován v období 13.–14. století (např. Zimmermann 2000, 75; Serdon 2005, 124). V tomto časovém úseku byly hroty tohoto typu v masovém měřítku produkovány rovněž dílnami ve střední Evropě, odkud známe již bohaté kolekce jejich nálezů (např. Krajíc 2003, 189, obr. 153; Ruttkay 1976, 331). Také dosud podchycený materiál z České republiky tuto dataci potvrzuje, neboť hroty typu *D 2-4* a *D 2-5* se váží především na lokality, kde jsou spojovány s daným časovým obdobím. Stačí zde uvést hroty z Hradištky u Davle (Richter 1982, 165), Angerbachu (Durdík 2007, 96), hradu Freudenštejna (Kouřil 1997, 389, obr. 4: 1–6; Kouřil — Prix — Wihoda 2000, 88, obr. 53–55), Svratouchu (Adánek 1909, 26–28; tab. IX; Durdík 1983, 8–11, 18–19; k dataci lokality Frolčkův 1982, 17), Aueršperka (Žákovský 2006, 33, 35–37), Štamberka u Telče (Žákovský 2006, 33–34) či Ježova hradu u Stínavy (Žákovský 2006, 32–33, tab. III: 13–19). Ještě na počátku 15. století se však podobné hroty uplatňovaly v masové míře, jak o tom svědčí např. nálezy z hradu Javorníka, které jsou spojovány s husitskými válkami (Kouřil 2009, 223–224, obr. 6).

Většinou autorů jsou tyto tvary šipek s trnem, pro které je charakteristické posunutí maximální šířky hrotu do poslední třetiny jeho délky, obecně považovány za střelivo využívané výhradně při střelbě z luku. Tomuto předpokladu by odpovídala i jejich hmotnost, která se pohybuje průměrně v rozmezí od 10 do 25 gramů. Ostatně do tohoto hmotnostního rozmezí se vměstnají také všechny hroty s trnem ze zkoumané lokality, jejichž dochovaná délka kolísá mezi 62 až 93 mm a hmotnost v rozmezí od 8 do 19 gramů. U všech hrotů jsou však metrické údaje ovlivněny torzovitostí nasadního trnu, takže je nutné na tyto údaje nahlížet v této optice. Je však nutné zdůraznit, že pouze na základě tvarů jednotlivých hrotů či způsobu jejich uchycení k dřevěnému střešičce šípů nelze striktně odlišovat stře-

Obr. 14. Hrad Orlik. Prostorová distribuce hrotů kopí (čtvereček), a hrotů šípů (kolečko) v areálu hradu a jeho okolí (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 14.** Orlik Castle. Spatial distribution of spearhead (square) and arrowheads (ring) on the grounds of the castle and its vicinity (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

livo určené ke střelbě z luku nebo kuše. Snad jen jejich hmotnost či tzv. délkováhový index (srov. Durdík 1983, 18) nám o jejich primární funkci může cosi napovědět, neboť lze obecně předpokládat, že lehčí hroty zhruba do 20 gramů sloužily spíše ke střelbě z luku, kdežto hroty s vyšší hmotností ke střelbě z kuše. I tento předpoklad však nemusí platit zcela beze zbytku, na což bylo již několikrát přesvědčivě poukázáno (např. Zimmermann 2000, 20–21).

Pokud tento předpoklad přijmeme za platný, můžeme ke střelivu určenému ke střelbě z luku přiřadit rovněž gracilní šipku se zpětnými křídélky a stíhlou tulejkou kruhového průřezu (kat. č. 76; obr. 12). Křídélka jsou poměrně krátká, přičemž jejich délka dosahuje zhruba pouze poloviny celkové délky šipky. Pokud se tuto šipku pokusíme přiřadit do některého ze stávajících typologických systémů, asi bychom zvolili typ A2c podle T. Durdíka (Durdík 1972, 5, obr. 2), typ F podle V. Serdon (Serdon 2005, 119–120) či typ T 5-8 podle B. Zimmermanna (Zimmermann 2000, 64–65). S daným typem hrotů se však nestkáváme příliš často, z našeho území jich prozatím máme podchyceno jen několik, přičemž drtivá většina z nich je dosud nepublikována. Za zmínku však nepochybně stojí, že takřka analogický hrot byl nalezen taktéž nedaleko zkoumané lokality na katastru Sudislavi v poloze „Pláňov“ (obr. 50: 1). Z polského území bylo několik jejich zástupců nalezeno např. na Ostrówku u Opole, kde jsou datovány do průběhu 11.–14. století (Wachowski 1982, 180–181, obr. 7).

Zbývající nalezené hroty pak lze již celkem bezpečně přiřadit k jednomu z nejrozšířenějších typů střeliva, určených ke střelbě z kuše. Jedná se totiž o masivní hroty romboického až kvadratického průřezu, jejichž celková délka se pohybuje v rozmezí od 74 do 85 mm a hmotnost od 23 do 43 gramů. Čtyři hroty šípů (kat. č. 6, 8, 9, 77; obr. 12) mají tělo romboického příčného průřezu, přičemž kat. č. 8, 9 a 77 lze přiřadit k typu B2a (Durdík 1972, 5, obr. 3), typu B IIb (Krajíc 2003, 184, obr. 150), typu H (Serdon 2005, 104–105), případně typu T 2-5 (Zimmermann 2000, 51–53). Daný typ hrotů se objevuje v poměrně dlouhém časovém úseku od přelomu 12.–13. století po konec 15. věku. V oblasti střední Evropy je pak jejich nejmasovější výskyt spatřován především v průběhu 14.–15. století (např. Krajíc 2003, 187).

Poněkud stíhlejší hroty kat. č. 6 a 28 s výrazným zaskrcením těla mezi hrotem a tulejí splňují spíše parametry typu T 2-4 (Zimmermann 2000, 49–50), typu F (Serdon 2005, 102–103) či B IIa (Krajíc 2003, 184, obr. 150). Datace těchto hrotů je zřejmě analogická s předešlým typem snad s tendencí k časnějšímu nástupu (Zimmermann 2000, 50; Krajíc 2003, 187; Serdon 2005, 102–103). Poslední hrot kat. č. 23 je vybaven tělem kvadratického průřezu, díky čemuž jej můžeme celkem spolehlivě přiřadit k typu T 1-5 (Zimmermann 2000, 46–48), typu E (Serdon 2005, 101–102) nebo typu B III d (Krajíc 2003, 185, obr. 151). Těžiště výskytu těchto hrotů leží rovněž především v průběhu 14.–15. století (Zimmermann 2000, 47; Krajíc 2003, 187; Serdon 2005, 101–102). Tuto

dataci dokládá také řada početnějších nálezů z bývalého Československa, kde jsou vázány jak na lokality spojené s husitskými či česko-uherskými válkami (např. *Polla 1962*, 136; *Frolík 2002*, 406; *Novobilský 2008*, 74–84; *Kouřil 2009*, 223–224, obr. 6).

Zda je doložená typologická skladba hrotů šípů z hradu Orlíka dokladem různé výzbroje tamní hradní posádky či odráží chronologický vývoj výzbroje na lokalitě, neumíme s jistotou rozhodnout. Hroty samotné nejsou příliš spolehlivým chronologickým indikátorem, určitou roli však hraje výrazné až výhradní zastoupení hrotů s trnem signalizující v rámci vrcholného středověku spíše vyšší stáří, jak jsme již nastínili výše.

5.2.1.6. Lamely brigantiny

12. lamela brigantiny; E 0592492, N 5538957; severní svah hradního jádra, hl. 5 cm ve vrstvě 100 postavená na hraně; celková délka – 111 mm, šířka – 54–64 mm, tloušťka – 3 mm; hmotnost – 54 g (obr. 15, 16)
19. lamela brigantiny; E 0592489, N 5538952; západní část jádra, hl. 18 cm, 8 cm ve vrstvě 103 na hraně kolmo do země, 60 cm od č. 25; celková délka – 80 mm, šířka – 44–81 mm, tloušťka – 2 mm; hmotnost – 33 g (obr. 15, 16)
34. lamela brigantiny; E 0592500, N 5538901; jižní svah, hl. 13 cm ve vrstvě 100; celková délka – 90 mm, šířka – 80 mm, tloušťka – 1 mm; hmotnost – 35 g (obr. 15, 16)
35. lamela brigantiny; E 0592479, N 5538914; jižní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 100; celková délka – 92 mm, šířka – 88 mm, tloušťka – 1 mm; hmotnost – 37 g (obr. 15, 16)
36. lamela brigantiny; E 0592485, N 5538995; severní svah, hl. 30 cm ve vrstvě 100 zaklíněný mezi kameny pod kořeny buku; celková délka – 102 mm, šířka – 64–75 mm, tloušťka – 1 mm; hmotnost – 49 g (obr. 15, 16)

V nálezovém souboru se objevuje rovněž několik plochých plechových železných fragmentů, které jsou v různých místech opatřeny nýtky se zdobenými hlavičkami, které lamely přichytávaly k látkovému či koženému podkladu. Tyto železné elementy lze s jistotou identifikovat jako pozůstatky specifického typu ochranné zbroje.

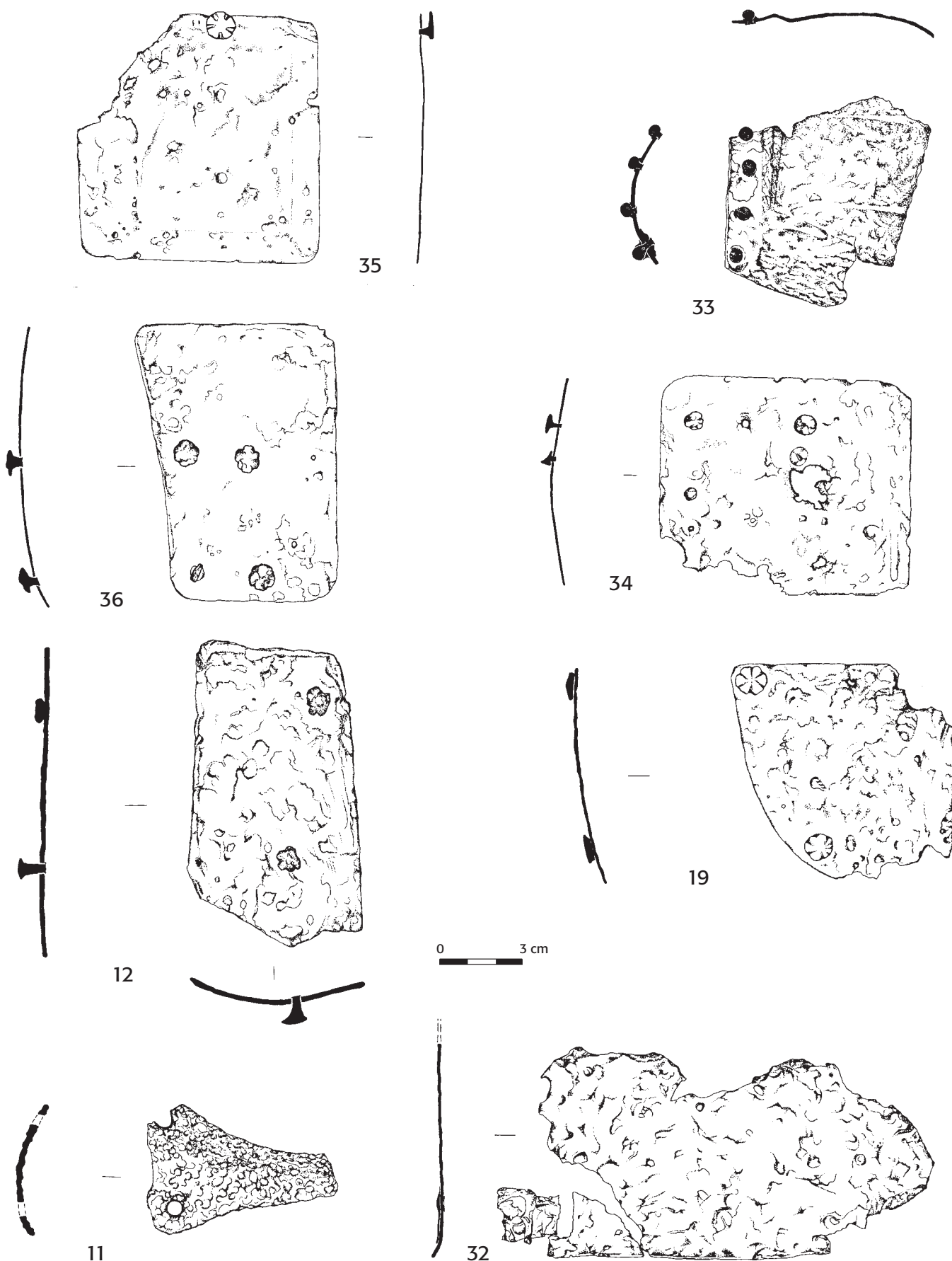
Obecně a velmi zjednodušeně lze říci, že na vývoj segmentové zbroje existují dva základní názory. První z nich předpokládá jejich vznik někde v euroasijských stepích, odkud potom byla jejich znalost nejspíše prostřednictvím Itálie zprostředkována zbytku Evropy³ (např. *Thordemann 1939–1940*, 288–290; *Nicolle 2002*, 213–221; *Glinianowicz 2013*, 165–167). Obecně se v této souvislosti v literatuře uvádí úryvek z dopisu Fri-

dricha II. Štaufského papeži, v němž císař popisuje výzbroj mongolských bojovníků. Zmiňuje se zde mimo jiné i o zbrojích sestavených z železných segmentů potažených kůží (např. *Kalmár 1960*, 226). Druhý názor předpokládá jejich nezávislý vznik na území Evropy, kde mohly tyto zbroje navázat na zkušenosti s lamelovými zbrojemi z doby římské a raného středověku (např. *Geßler 1926*, 98–99; *Kalmár 1960*, 240). Masovější výskyt tohoto druhu ochranné zbroje v západní a střední Evropě až od přelomu 13.–14. století však hovoří spíše pro první variantu. Tu podporuje především nápadná podobnost evropských brigantin se zbrojemi typu *jawshan* z oblasti Středního východu, která není pravděpodobně zcela náhodná (*Nicolle 2002*, 213–215). Je otázka, do jaké míry mohly západní a střední Evropu přímo ovlivnit v tomto ohledu známé tatarské vpády z poloviny 13. století. Zdá se však, že patrně minimálně, neboť ve východních částech Evropy se neseťkáváme s pozůstatky těchto kočovnických zbrojí a ani pozdější brigantiny se zde v masovějším měřítku neobjevují. Je otázka, zda zde nebyly tyto zbroje vyráběny spíše ze segmentů tvrzené kůže, které se nám v archeologických situacích z pochopitelných důvodů zachovávají jen zcela výjimečně.

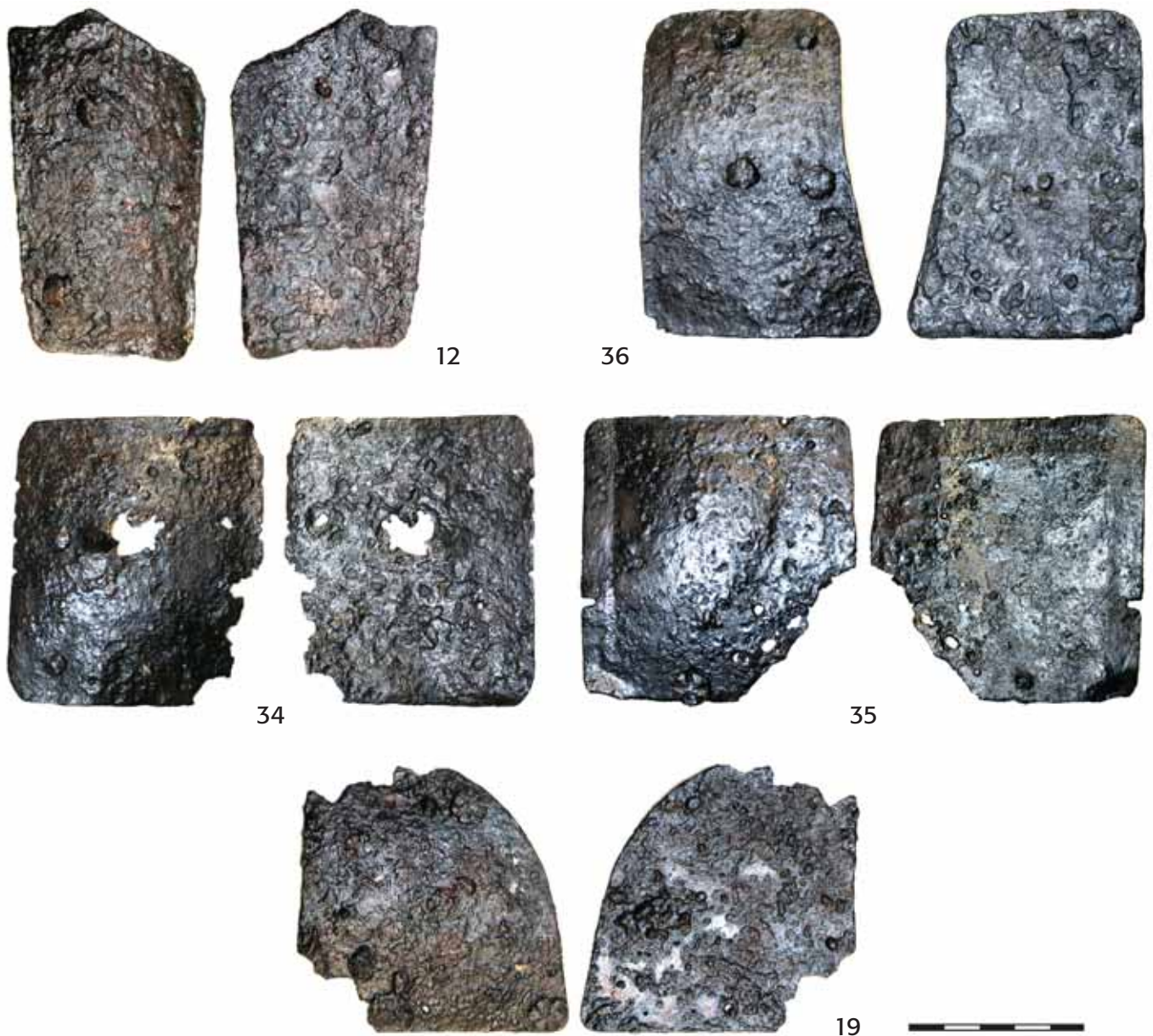
Největší obliby doznaly však segmentové zbroje zejména v průběhu 14.–15. století, kdy se staly jedním z nejrozšířenějších typů zbrojí vůbec, a to v rámci téměř celého evropského kontinentu. Na jejich vývoj měla v průběhu 13.–14. století nepochybně vliv evoluce dlouhého meče, masové rozšíření kuší a v neposlední řadě i vznik palných zbraní. Proti těmto zbraním se ukázala kroužková brň jako nedostatečná, což nutilo výrobce ochranných zbrojí k experimentování s účinnějšími ochrannými prvky. Ty sestávaly v postupném doplňování kroužkových zbrojí jednotlivými železnými pláty, z nichž se někdy před polovinou 13. století vyvinuly rané formy segmentových zbrojí, jak o tom svědčí známá plastika sv. Mořice z katedrály v Magdeburgu, která je datována právě k polovině 13. století (např. *Thordeman 1934*, 56–59; *1939–1940*, 287; *Blair 1959*, 37–60; *Borg 1979*, 11; *Nicolle 1999*, 440; *Vignola 2008*, 143–147). Na základě dosud podchycených exemplářů brigantin či jejich zlomků lze vývoj těchto zbrojí v období vrcholného středověku spatřovat ve dvou hlavních, vzájemně se ovlivňujících, přesto však samostatných liniích. Díky unikátním nálezům z masových hrobů příslušníků gotlandské hotovosti u Wisby si můžeme učinit reálnou představu o podobách a konstrukčních variantách segmentových zbrojí před polovinou 14. století (*Thordeman 1927*; *1931*; *1939–1940*). Zdá se, že v této době ještě převládaly zbroje sestavené z poměrně nepočetných velkých segmentů, které patrně částečně omezovaly elasticitu a tím pádem i hybnost zbroje.

Po polovině 14. století se počal jeden směr ve vývoji segmentových zbrojí ubírat poměrně rychlou a dramatickou cestou směrem ke genezi celoplátových zbrojí. O tomto směru bude blíže pojednáno v následující podkapitole. Zde se lze omezit pouze na konstatování, že prsní a vzápětí i zádové segmenty se počaly spojovat do celistvé ochrany hrudi a zad, což bylo završeno někdy koncem 80. let 14. století vznikem již téměř kompletně vyvinutých kyrysů. Ostatně i v souboru z Orlíku se torzo takového kyrysu nalezlo rovněž. Zpočátku však kyrys a ochrana zad nechránily zcela celý povrch trupu svého

³ Např. z roku 1383 máme k dispozici zprávu v milánských účtech Francesca di Marco Datiniho o větší dodávce brigantin na avignonský trh: „*choraze di fero da brighanti*“ (*Frangioni 1994*, 5–7; *Vignola 2008*, 142). Ostatně již ze 30. let 13. století máme z Itálie k dispozici celou řadu zmínek v písemných pramenech o „*lame-ria*“ či „*coracia*“, které jsou obecně spojovány se studovaným typem ochranné zbroje (*Vignola 2008*, 143–144). Musíme však přiznat, že v průběhu 2. poloviny 14. století byly brigantiny v masovém měřítku zřejmě vyráběny již po celé Evropě. Stačí zde uvést zajímavou zmínku z roku 1362, podle které měl císař Karel IV. objednat řadu zbrojí v Norimberku a Sulzbachu, přičemž tyto zbroje jsou obecně považovány za brigantiny. Ze středisek výroby je dále císař nechal rozvést v dřevěných sudech na slezské hrady, neboť se připravoval na následně neproběhnutou vojenskou akci proti antilucemburské koalici v Čechách (např. *Goliřískí 1999*, 133).

Obr. 15. Hrad Orlík. Části ochranné zbroje (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 15.** Orlík Castle. Parts of armour (drawing by M. Schindlerová).

Obr. 16. Hrad Orlík. Lamely z brigantiny (foto P. Žákovský). — **Fig. 16.** Orlík Castle. Plates of a brigandine (photo by P. Žákovský).

majitele, nýbrž jeho boky a slabiny stále kryly drobné lamely, jež jsou zcela analogické lamelám soudobých brigantin. Můžeme tudíž zcela oprávněně hovořit o kombinovaných zbrojích. Ty však neměly zřejmě příliš dlouhého trvání a o mnoho nepřečkal rok 1400, kdy je nahradily již kompletní celoplátové zbroje (např. *Gamber 1953*, 56–57; *Blair 1959*, 56–62; *Žákovský 2009*, 411–429). Druhý proud ve vývoji brigantin se podle všeho ubíral přesně opačným směrem. Respektive můžeme spatřovat výraznou tendenci ke zmenšování rozměrů jednotlivých lamel, což mělo nepochybně zlepšit hybnost zbroje. Tuto druhou vývojovou větev máme doloženu jak množstvím nálezů jednotlivých lamel či jejich větších souborů, tak početnými, kompletně dochovanými exempláři. Dochované brigantiny z průběhu 2. poloviny 15. a 1. poloviny 16. století nám pak umožňují podrobněji studovat jednotlivá konstrukční schémata. Je poměrně zajímavé, že velkou část dosud publikova-

ných, kompletně dochovaných brigantin, máme registrovanu z italských sbírek. Stačí zde uvést exempláře z Palazzo Ducale ve Florencii (*Boccia 1991*, 43), Milana (*Allevi 1998*, 25, kat. č. 24), Museo Poldi Pezzoli v Miláně (*Boccia — Godoy 1985*, 72, tab. 6–7; *Diotallevi 2008*, 24, obr. 9), Museo Civico Medievale v Boloni (*Boccia 1991*, 42–43; *Diotallevi 2008*, 24, obr. 11), Armeria Reale v Turíně (*Dondi — Sabrito Cortesegna 1982*, 325, obr. 9; *Diotallevi 2008*, 24, obr. 13), hradu Churburgu (*Trapp 1929*, 14–15, tab. IX; *Scalini 1996*, 232, 366–367), Bargello ve Florencii (*Scalini 2004*, 126–127; *Scalini 2007 /ed./*, 202–203, č. 46), Museo Nazionale v Raveně (*Cristoferi 1997*; *Boccia 1989*, 33–35, tab. 1; *Diotallevi 2008*, 24, obr. 12), Armeria del Consiglio dei Dieci al Palazzo Ducale v Benátkách (*Diotallevi 2008*, 24, obr. 8), Museo dell castello Odescalchi (*Guido — Mantella — Sforzini 2008*), hradu Tirol (*Spindler — Stadler 2004*, 192–206) či Palazzo Farnese v Piacenze (*Vignola 2008*, 140). Tento

stav by mohl nepřímo cosi naznačovat o případném středisku jejich výroby v této době.

První předpokládaná vývojová linie brigantin byla tedy ukončena někdy na přelomu 14. a 15. století, oproti tomu druhá linie byla završena až koncem 16. století, kdy byly vyráběny brigantiny sestávající z velkého množství drobných lamel, které nekryly již jen trup svého majitele, ale rovněž i jeho horní končetiny, přičemž velice často byla konstrukce velmi dekorativní (např. *Planché 1876*, 313–315; *Dean 1921*, 50–51, tab. XXVI; *Grancsay 1931*, 195–198, obr. 3; *1942; Angermann — Poyer 2004*, 145–191). V této době se tradice brigantin uplatnila ještě při konstrukci spodních oděvů pod celoplátové zbroje, kdy lamely vykrývaly ty části těla, které nebyly chráněny vlastní zbrojí (např. *Grancsay 1942*). Plnily tedy funkci drátěné brně, která byla pro tyto účely využívána nepoměrně častěji. Po roce 1600 již však byly brigantiny a šupinové zbroje obecně považovány v Evropě za zastaralé, jak o tom pregnantně svědčí dobový záznam o brigantině ze sbírek Toweru v Londýně, která měla být v roce 1622 použita osadníky Virginie: „not only old and much decayed, but with their age growne also unfit and of no use for moderne service“. Přesto se v Novém světě v modifikované formě uplatnily v masovém měřítku ještě v průběhu 17. století, neboť proti indiánským šípům se ukázaly být kvalitnější ochranou než drátěná brně či celoplátová zbroj (např. *Peterson 1956*, 145, obr. 15; *Straube — Luccketti 1996*, 39–40; *Straube 2006*, 41–47; *Rogers — LaRocca 1999*, 230).

Ostatně princip brigantin, byť v poněkud modifikované podobě, se uplatnil ještě v průběhu 2. světové války při konstrukci střepinových vest typu M1–2, které chránily především střelce těžkých bombardérů před vylétávajícími horkými nábojnicemi z vyhadzovače kulometů a střepinami z nepřátelských projektilů. Tento typ ochranné zbroje se za války osvědčil, a proto byl ještě během léta 1945 vytvořen nový typ ochrany s názvem M6, který byl již vyvinut v přímé závislosti na studiu dochovaných středověkých brigantin z hradu Chalcis⁴, oproti nimž byla jen mírně modifikována jejich konstrukce kvůli možnosti jejich masové tovární výroby, přičemž železné lamely byly nahrazeny lehčími lamelami vyrobenými z hliníkové slitiny (např. *Grancsay 1945*, 6–7; *Beyer — Enos — Holmes 1962*, 665–673, obr. 320–324).

Na základě popsaného vývoje brigantin se můžeme pokusit do něj zařadit torzo segmentové zbroje z Orlíku. Všechny získané lamely mají oproti většině dosud podchycených lamel z České republiky poněkud větší rozměry a celkové působí masivněji, byť jejich tloušťka nepřesahuje 3 mm. Od většiny dosud známých lamel, které mají většinou protáhlý obdélný formát⁵, se rovněž ty orlíkovské poněkud odlišují svým tvarem. Dvě z nalezených lamel totiž mají přibližně čtvercový tvar o rozměrech 90 x 80 a 92 x 88 mm (kat. č. 34, 35; obr. 15, 16), přičemž jejich plocha je po obvodu poměrně výrazně profilována. Obě lamely jsou totiž vybaveny ja-

⁴ Na vývoji této vesty se aktivně podílel mimo jiné i plukovník René R. Studler z kanceláře náčelníka štábu americké armády a někdejší kurátor sbírek zbraní a zbroje Metropolitanho muzea v New Yorku Stephen V. Grancsay.

⁵ Jednotlivé nálezy podlouhlých obdélných, v podélné ose mírně prohnutých lamel patří k poměrně běžným druhům nálezů, které bývají celkem pravidelně nalazány na fortifikovaných lokalitách na území téměř celé Evropy, přičemž jsou většinou datovány do průběhu 14.–15. století. Velký počet lamel je znám z území **České republiky** (např. *Prihoda 1928*, 225–227; *1931*, 109–112; *Blektá 1936*, tab. IIIa; 10; *Bláha 1970*, 6, tab. 14; 6; *Goš 1976; 1976a; 1977; Goš — Karel 1992*, 231; *Konečný 1977*, 235; *Drda 1978*, 17; *1978a*, 401; *Durdík 1983*, 14, tab. XVII: 1–2; *1988*, 290, 292; *2001*, 17–22; *2008*, 50–51, obr. 38; 9; *Romiřski — Brachtl 1993*, 60; *Durdík — Frolík 1993*, 58, obr. 16; 5; 9; *Měřinský 1984*, 357; *1991a*, 74; *2007*, 112; *Frolík 1988*, 26; *Poláček 1985*, 45; *1990*, 409; *1990a*, 230; *Měchurová 1997*, 108, tab. LII: 1; *Sadlík 1998*, obr. 6; b; *Kouřil — Prix — Wihoda 2000*, 60, 64, 88, 231, 235, 256, 366, 382, 384, obr. 25; 8–10; 155; 12; 173; 263; 6; 277; 11; *Kohoutek 2003*, 81, tab. 117; 10; *Kouřil 2009*, 5, obr. 5; *Krajčí 2003*, 130, tab. 140; *Holík 2005*, 150–152, obr. 8; 13; *Žákovský 2006*; 56–65; *Tichánek 2008*, 141; *Knápek 2011*; *Mazáčková 2012*, 255–276; *Klápště 2013*, 346, obr. 17; 7–8; *Krofta 2014*, 55, obr. 3 – dosud bližší nepublikované soubory lamel pocházejí také např. z hradů Landštejna, Nového Herštejna, Pajrku, Přimdy, Nového Hradu u Hanušovic, Lemberka, Košíkova, Hlubokého, Pernštejna, Litovle či Plankeničky), **Polska** (např. *Nadolski 1968*, 89–93, obr. 7; *1969*, 5–24; *Żurowski 1968*, 203, obr. 17; b; *1975*, 121, obr. 22; 7; *Romiřski 1980*, 107–108; tab. 27; 5–6; *Nadolski — Grabarczykowa 1985*, 87–91, tab. VI; *Nadolski — Kostorek 1986*, 33–41; *Laszkiewicz — Wawrzyniak 1987*, 140; *Kajzer 1990*, 281, obr. 16; 4–5; *2004*, 199, obr. 29; 1–4; *Kajzer — Nowakowski 2001*, 88, obr. 6; a; *Mirek-Kukučka 1994*, 290–291, tab. II: d–e; *Grygiel — Jurek 1996*, 84–90, obr. 73–90, 102–103; *Maik 1997*, 22, obr. 4 – zde je interpretace poněkud sporná; *Francke 1999; Łodowski 2002*, 369, obr. 6; 1–2, 4–6; *Kosiorek 2002*, 230–231, tab. 1; *Kotowicz 2002*, 11, tab. IX; *2004*, 23, 41, obr. 5, 35; *Dudak 2005*, 206–207, obr. 2–3; *Glinianowicz 2005*, 148–151; *Szpunar — Glinianowicz 2006*, 142–153, tab. 7–9; *Marek 2008; 2014*, 139, obr. 8; 3–7; *Spannbauer — Strzyż 2009*, 150–151, obr. 3; 3; *Świątkiewicz 2010*, 68–70; *Marek et al. 2011*, 81, obr. 13; a; *Janowski 2012*, 200; *Chudzińska 2014*, 82–83, obr. 20), **Rakouska** (např. *Stadler 1995*, 253–254, tab. 29; F42; *Spindler — Stadler 1997; Haller 2007*, 321, 342, tab. 2; H36), **Německa** (např. *Fleischhauer 1934; 1936; Post 1942; Barthel 1968*, 243, obr. 11; 5; 13; 1–2; 14; 2–3; *Schellmanns 1992*, 324, kat. č. 3.6; *Müller 1996*, 153, obr. 2–4; *Steeger 1997*, 73, kat. č. III.56; *1998*, 418, obr. 18, 20–24; *Kaller 1999*, 152–157; *Hesse 2001*, 95, obr. 7; 1–7; *2002*, 136, obr. 4; 17–18; *Stadler 2004*, 30; *Peine 2004; Atzbach — Elser 2004; Böhme 2005*, 50–51, obr. 1; *Ernst 2005*, 343–347, obr. 4; 1–3; *Nijhof 2007*, 241, obr. 3; *Peine — Breiding 2007*, 7–8, obr. 4; *Schmitt 2008*, 164–166, tab. 37–38; *Krauskopf 2012*, 184–187, obr. 4), **Švýcarska** (např. *Geßler 1925; 1926; 1933; 1944; Winiger — Matter — Tiziani 2000*, 69–70; *Bitterli — Grütter 2001*, 134, tab. 31; *Leutenegger 2004*, 93–96; *Schmitt 2008*, 164–166), **Itálie** (např. *Whitehouse 1970*, 213, obr. 16; *Pipponier 1984*, 550–551, tab. 86–87; *Amici 1989*, 462–463, tab. 16; *Pasquali — Rauss 1989*, 52; *Sfligiotti 1990*, 536, tab. LXXIX: 707–709; *Cortelazzo — Lebole di Garigi 1991*, 209–210, obr. 116; 6–9, 117; *Boccia 1994*, 45–53; *Sogliani 1995*, 51, obr. 30; *Gremese 1999*, 81, obr. 3A–3B; *Bressan 2000*, 36, obr. 2; b–c; *Belli 2000*, 478; *2003*, 64, obr. 3; 7; *De Luca 2000*, 220, tab. 2; *Citter — Belli /ed./ 2002*, 148; *Vignola 2003*, 63–64, tab. I–III; *2003a; 2006*, 263, tab. VI: 17–19; *2008; Stadler 2004; Dadà 2005*, 374, obr. 12; 116–117; *Pasquali — Carli 2009*, 58–59, tab. II: 6; *Grönwald 2012*, 163–166, obr. 20, tab. 2), **Nizozemí** (*Nijhof 2007*, 241, obr. 3), **Španělska** (např. *Monreal — Barrachina 1983*, 293, obr. 39; *Ortega — Esquembre 2011*, 79–81, obr. 10–12; *Castañón 2014*, 194–197, obr. 14), **Anglie a Skotska** (např. *Stone 1934*, 150; *Moorhouse 1972*, 41–42, obr. 8; 3; *Caldwell 1975*, 219–221; *Mayes — Butler 1983*, 266, obr. 12; 42–45; *Eaves 1989*, 84–92; *1993*, 161–164, obr. 110–111; *Borg 1991*, 80–81; *Gabra-Sanders 1993; Young 2000*, 141–147), **Švédsko** (např. *Bergmann — Billberg 1976*, obr. 352; *Pettersson 1996*, 167, obr. 5), **Finska** (např. *Taavitsainen 2002*), **Srbska** (*Minić — Vukadin 2007*, 122–124, obr. 76), **Slovenska** (*Predovnik 2003*, 189–190, obr. 77; 838–847; *Nabergoj 2009*, 138; *Lazar — Nabergoj — Bitenc 2013*, 214–217), **Estonska** (např. *Mäesalu 2001*, 94–97; *2004*), **Ukrajiny** (např. *Дьячков 2010; Dyachkov 2011*), **Bulharska** (např. *Rabovyanov — Dimitrov 2011; Rabovyanov — Naydenov 2013*) a dokonce i **Ruska** (*Горелик — Фомичев 1989; Алексинский et al. 2005*, 334).

kýmsi plochým rámečkem, na který navazuje výrazně odsazená vypouklá středová část. Takový tvar lamel patří k poměrně ojedinělým jevům. Obdobně profilovány byly rovněž některé masivní obdélníkové lamely, jež byly získány při výzkumu královského paláce v Tarnovgradu. Zbytky lamelové zbroje byly nalezeny ve výplni objektu, který byl zničen požárem v roce 1393 při dobývání Turky (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 161), přičemž dobu výroby zbroje hledají autoři v průběhu let 1320–1340 (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 171). Lamely mají rovněž, obdobně jako lamely z Orlika, hlavičky nýtů zdobené nasekáváním do podoby růžic. Zde jsou však navíc ještě plátovány či pokoveny mědí (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 163, obr. 3–4). Toto profilování hran lamel může souviset s dosud ne zcela vysvětleným způsobem spojování lamel na jejich delších stranách pomocí úzkého, konkávně prohnutého železného pásku, jak to máme doloženo právě na řadě lamel z Tarnovgradu (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 165, 171, obr. 3–6). Zdá se, že byly těmito pásky jednotlivé lamely pevně spojeny a mohly tak vytvářet jakousi primitivní formu kyrsu či ochranu zad. Materiál z Tarnovgradu tak podle všeho pochází z typologicky odlišné brigantiny, o čemž svědčí především fakt, že tamní lamely dosahují velkých rozměrů. Vždyť nejzachovalejší lamela odtud má celkovou hmotnost až 325 g (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 167, 171–173, obr. 14). Analogicky profilovány byly rovněž dvě masivní obdélné lamely, jež byly získány při výzkumu hessenského hradu Hermannstein, přičemž i ony byly opatřeny nýtky se zdobenými hlavičkami (*Barthel 1968*, 243, 14: 2–3).

Naprostě stejně jsou profilovány také dva segmenty, jež byly nalezeny při výzkumu slezského hradu Szczerba, který byl zničen v roce 1428 husitským vojskem. Výroba této lamelové zbroje je tedy datována někam do závěru 14. a počátku 15. století (např. *Francke 1999*, 100; *Marek 2008*), přičemž metalografická analýza prokázala, že čtvercová lamela analogická těm orlickým byla vyrobena ze železného plechu, v němž jsou patrné jednotlivé struskovité vměstky⁶ (*Williams 2009*, 216, obr. 1: 2). U těchto příbližně čtvercových lamel o rozměrech 89 x 73 a 76 x 92 mm (*Marek 2008*, 91), se uvažuje o jejich vzájemném překrytí, které lze srovnat se způsobem překrytí střešní krytiny. Jejich podobnost s těmi orlickými podtrhuje fakt, že i nýty na těchto segmentech měly ozdobné hlavičky tvářené do podoby rozet (*Francke 1999*, 108, obr. 5: h, k; *Marek 2008*, 91–92, obr. 3: 1–2). Analogické segmenty byly nalezeny rovněž v roce 1936 při výzkumu areálu švýcarského hradu Bibiton, který byl zničen požárem kolem poloviny 15. století, snad ve spojitosti s válečnými událostmi z roku 1444 (*Gesler 1944*, 62; *Leutenegger 2004*,

98–99). Snad tyto nezvykle rozměrné segmenty, které dosahují rozměrů zhruba 113 x 74 či 110 x 80 mm, tvořily ochranu prsou či zad, kde se ozdobné nýty mohly nejlépe uplatnit. Svědčí o tom i fakt, že na jedné lamelě se zachoval torzo železného kroužku, který nepochybně původně sloužil k uchycení řetězu, který zesiloval ochranu hrudi a sloužil i k zavěšení poboční zbraně majitele zbroje a zabraňoval tak její samovolné ztrátě při jízdě na koni. Zajímavým faktem je i to, že tloušťka mezery mezi hlavičkami nýtů a plochami segmentů z lamel z Orlika, Szczerby, Tarnovgradu i hradu Bibiton je téměř totožná. Tato mezera činí zhruba 1,5 mm a udává nám tak původní tloušťku překryvné textilie či kůže (např. *Gesler 1944*, 58–60, obr. 22; *Leutenegger 2004*, 98–99, obr. 14; *Marek 2008*, 92).

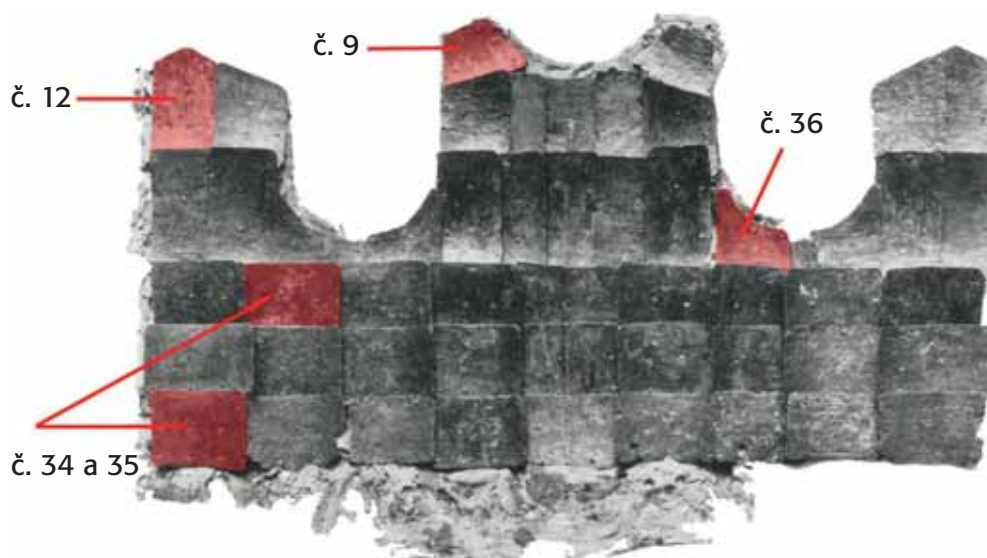
Obě zhruba čtvercové lamely z hradu Orlika byly vybaveny u jedné ze svých hran dvojicí nýtů, přičemž lamela č. 34 je zhruba v polovině své délky opatřena ještě jednou dvojicí nýtů. Polovina délky těchto lamel tak žádné nýty neobsahovala, což může naznačovat, že v této části se lamely volně překrývaly s dalšími segmenty zbroje. Obdobně byla řešena konstrukce jedné z téměř kompletně dochovaných brigantin z hradu Chalcis, která byla nalezena společně s celou řadou dalších součástí zbraní a ochranných odějí v roce 1840 při adaptaci tamní vojenské nemocnice, která byla instalována v několika místnostech hradu. Nálezový soubor je tradičně spojován s obdobím před rokem 1470, kdy se hrad dostal do tureckých rukou. Řada militárií však nepochybně pochází ze 2. poloviny 14. století a svědčí tak o dlouhodobém uchovávaní militárií ve zbrojnicích (např. *Fjoulkes 1911*, 381–383). To je zjevně případ i zmíněné brigantiny. Ta byla ve spodní části, chránící břicho a spodní část zad, konstruována ze tří paralelních řad masivních čtvercových až obdélných lamel, které byly ve své spodní polovině vybaveny dvojicí řad nýtů, které lamely přichytávaly k látkovému podkladu (obr. 15, 16). Přestože tyto lamely mají poněkud odlišný tvar od těch studovaných, přeci jen lze hypoteticky uvažovat o jejich obdobném umístění v rámci konstrukčního schématu zbroje.

Se specifickým konstrukčním typem brigantin, který známe díky nálezům z hradu Chalcis, tak lze hypoteticky spojit i nálezy lamel z hradu Orlika. Jejich vzájemnou podobnost podtrhují totiž i další typy lamel, které byly na zkoumané lokalitě prozatím získány. Jednoznačně to dokazuje masivní trapezoidní lamela poměrně ojedinělého tvaru o rozměrech 111 x 54–64 mm, která byla nalezena na severním svahu hradního jádra (č. 12; obr. 15, 16). Tato lamela, jež je zhruba esovitě prohnutá, má rovnou spodní bázi, kdežto svrchní hrana je střechovitě profilována. Lamela je u jedné ze svých delších hran opatřena dvojicí nýtů, přičemž jeden z nich je situován v její svrchní části zhruba v polovině plochy, kdežto spodní nýt je umístěn takřka u samotné hrany lamely. Prakticky analogickou lamelu nalezneme na již zmíněné brigantině z hradu Chalcis, kde sloužila k ochraně svrchní části boku a zad (obr. 17, 18).

Poněkud huře jsme na tom při klasifikaci téměř trojúhelníkovité lamely o maximálních délkách hran 80 x 81 mm, přičemž jedna ze stran je výrazně konvexní (č. 19; obr. 15, 16). Bohužel dva ze tří rohů lamely jsou výrazně poškozeny, takže nelze zcela bezpečně stanovit

^{ad 5} Nálezy torz brigantin z východních oblastí Evropy jsou pak většínou vysvětlovány jako import ze západních zemí, což jednoznačně dosvědčuje i prozatím jediný známý nález z území Ukrajiny, kde bylo torzo brigantiny nalezeno v areálu janovského hradu Cembalo na Krymu. S janovskými či benátskými dílnami je spojována rovněž výroba segmentové zbroje, jejíž torzo bylo nalezeno v ruském Azově. Poněkud zarážející je fakt, že prozatím z území Slovenska máme podchyteno jen několik jednotlivých lamel, které bychom napočítali na prstech jedné ruky.

⁶ Lamely mohly být vyrobeny jak ze železného plechu bez dalšího tepelného zpracování, tak ze železných či ocelových lamel, které byly kaleny do různých kalících médií (např. *Williams 2003*, 336).

Obr. 17. Brigantina z hradu Chalcis s vyznačenými analogickými segmenty, které byly nalezeny na hradě Orlík (upraveno podle Grancsay 1945). — **Fig. 17.** Brigandine from Chalcis Castle with indication of analogical segments found at Orlík Castle (modified after Grancsay 1945).

její původní celkový tvar a rozložení nýtů. Dva nýty se zdobenými hlavičkami se zachovaly pouze při okraji konvexní hrany lamely a lze předpokládat, že nejméně další dva byly umístěny v jejich dnes poškozených rozích. Podobný tvar i rozložení nýtů má např. segment, který známe opět z brigantiny z hradu Chalcis. Ten se uplatnil při ochraně klíčních kostí u výstřihu zbroje v oblasti náramenic (obr. 17). V jistém detailu se však lamela z hradu Chalcis od studovaného exempláře odlišuje. Všechny její hrany jsou totiž rovné. Velice podobné lamely byly nalezeny rovněž v areálu hradu Bibiton, kde jsou interpretovány jako svrchní boční část ochrany hrudi. U těchto trapezoidních lamel je však zcela odlišné rozložení nýtů (Geßler 1944, 62; Leutenegger 2004, 98–99, obr. 14).

Poslední nalezená lamela z hradu Orlíka o rozměrech 102 x 64–75 mm má trapezoidní tvar s jednou konkávní delší hranou, u níž je situována čtveřice nýtů se zdobenými hlavičkami (č. 36; obr. 15, 16). Obdobně tvarované, byť ne zcela analogické lamely se uplatnily při konstrukci celé řady typů brigantin, kde sloužily k ochraně spodní hrany průramků, kdy konkávní hrana tvořila vlastní okraj průramku. Podobná lamela se uplatnila při konstrukci torza brigantiny, jež bylo nalezeno ve vyrovnané podlahy 2. patra měšťanského domu v Kempenu, které je datováno do přelomu 14. a 15. století (Atzbach — Elser 2004, 38, obr. 4: 3; Williams 2009, 218, obr. 7: 2). Lamela podobného tvaru byla nalezena rovněž při výzkumu hradu Radzyń Chełmiński (Cackowski et al. 2013, 73–74, obr. 6) a z našeho území pochází analogická lamela z rychlebského hradu (Prihoda 1931, 111, obr. 2). Jak se uplatnily lamely s konkávní delší hranou v konstrukci brigantin nás pak jednoznačně informují jejich kompletně zachované exempláře. Setkáme se s nimi např. jak na již několikrát zmíněné zbroji z hradu Chalcis (obr. 17), tak také na zádové části brigantiny z konce 15. století ze sbírek Südtiroler Landesmuseum Schloss Tirol (Spindler — Stadler 2004, obr. 5; 6: 13).

Všechny lamely z hradu Orlíka byly opatřeny nýty s masivními hlavičkami zdobenými nasekáváním do po-

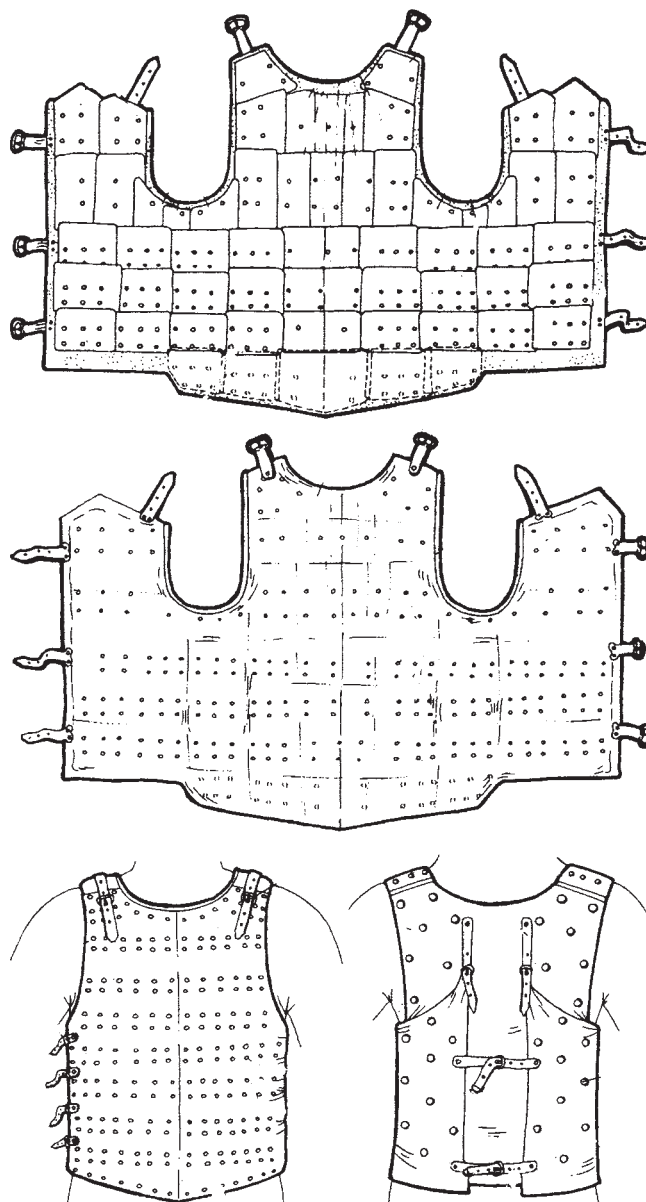
doby rozet (obr. 19). Nýty s hlavičkami v podobě pěti či šestilistých růžic známe z celé řady dochovaných brigantin z celé Evropy, přičemž tento způsob výzdoby nám nemůže napomoci k jejich případné bližší dataci, neboť se objevují na materiálu jak ze 14., tak 15. století (např. Marek 2008, 97). Obdobně byly zdobené nýty lamel z Tarnovgradu (Rabovyanov — Dimitrov 2011, 170, obr. 3–5), hradu Küsnacht (Geßler 1925; 1926, 27), Chalcis (Fjoulkes 1911, 388–389), Szczerba (Francke 1999, 107, obr. 5; Marek 2008, obr. 3: 1), Hermannstein (Barthel 1968, 243, obr. 14: 2–3), Karpień (Wehse 1883, 136), Nowe Miasto nad Wartą (Grygiel — Jurek 1996, obr. 102: 18), Cembalo (Дьячков 2010, 283, obr. 10; Dyachkov 2011, 183, obr. 13) či Bibiton (Geßler 1944, 58). Někdy je tento styl výzdoby hlaviček nýtů interpretován jako reminiscence na majitelovo erbovní znamení (např. Grygiel — Jurek 1996, 86). Tuto hypotézu může částečně podporovat případ jedné z dochovaných brigantin ze sbírek Royal Armoury v Madridu, která byla v majetku císaře Maxmiliána I. Na ní jsou totiž hlavičky nýtů zdobené raženými císařskými orlicemi (např. de Valencia 1898, 129–131; Grancsay 1942, 135–136; Scalini 1996, 85; Castañón 2014, 195). Tento případ je však v doposud podchyceném materiálu zcela ojedinělý. Proto, přestože výše zmíněnou hypotézu nelze zcela jednoznačně odmítnout, se spíše domníváme, že se jedná o obecně rozšířený výzdobný motiv, který snad lze volně spojit s vírou v Pannu Marii. Umístění jejího symbolu na ochrannou zbroj mohlo být jakousi formou modlitby, kterou majitel zbroje hledal božskou ochranu této mocné patronky. Ostatně význam kultu bohorodičky ve středověkém rytířství a vojenství obecně je v literatuře častokrát zmiňován (např. Marek 2008, 95).

V tomto ohledu je poměrně zajímavé, že toto tvarování hlaviček nýtů není na našem území běžnou záležitostí. Do podoby rozet byly utvářeny hlavičky nýtů např. na jedné z lamel brigantiny z hradu Rychleby (Prihoda 1931, 109) či Pyšolce (Sadílek 1998, obr. 6: b). Ve výzdobě se u nás spíše uplatnilo jednoduché pokovení hlaviček nýtů barevným kovem. Někdy toto pokovení bylo spojováno spíše se snahou výrobce o zabránění ko-

roze nýtu a s tím úzce spojené destrukci látkového podkladu a překryvu (Stadler 2004, 27). Tato interpretace však ve světle vlastních nálezů zůstává otevřena, neboť nýty byly v tomto případě kompletně vyráběny ze žlutého kovu. Většina známých nýtů je však železná, přičemž jen jejich hlavičky byly plátovány či pokoveny žlutým kovem. Snad bronzové nebo měděné nýty nebyly využívány zřejmě díky faktu, že poměrně tenké dřívky vyrobené z těchto barevných kovů by byly o mnoho více náchylné k destrukci a deformacím, než nýty železné či ocelové.

Na takřka všech dosud nalezených lamelách z hradu Orlíka se podařilo nalézt také výrazné zbytky jejich původní povrchové úpravy, která sestávala z pocínování jejich ploch. Cínování jednotlivých lamel mělo nepochybně zabránit jejich korozi, která by silně poškodila tkaninu, na kterou byly přinýtovány. Tkanina či kůže⁷ byla totiž z jedné strany vystavena nepřímé poctě a z druhé strany agresivnímu potu svého majitele (např. Laking 1920, 197–198; Thordeman 1939–1940, 105–106; Stadler 2004, 25; Scalini /ed./ 2007, 202; Marek 2008, 93), přičemž díky konstrukci brigantiny nebyla umožněna ani případná základní péče o jednotlivé lamely. Takto ošetřené lamely byly nalezeny např. při výzkumu hradu Radzyń Chełmiński (Cackowski et al. 2013, 73–74), Szczerba (Marek 2008, 93), Bibiton (Geßler 1944, 58), Küssnach (Geßler 1926, 28) či Chalcis (Grancsay 1942, 135). Cínování jednotlivých lamel se objevuje i na dochovaných brigantinách, na jejichž základě lze odhadnout, že tato povrchová úprava byla běžná ještě v průběhu renesance (např. Grancsay 1942, 134; Scalini /ed./ 2007, 202). V případě lamel brigantiny nelze díky jejich umístění mezi dvěma látkovými povrchy uvažovat o imitaci stříbrnění. To z pochopitelných důvodů není případ pokovení hlaviček nýtů, kde se s cínováním setkáváme rovněž (např. Marek 2008, 104). Důvodně lze předpokládat cínování taktéž u celé řady dalších exemplářů segmentů brigantiny, kde původní cínování mohlo zmizet během působení žáru při případném požáru lokality či později při nevhodném restaurátorském zásahu.

Na základě tvaru všech pěti nalezených lamel z hradu Orlíka lze soudit, že se všechny uplatnily při konstrukci totožného typu zbroje, který lze srovnat s brigantinou z hradu Chalcis (obr. 17, 18), přičemž je lze rámcově datovat do průběhu 2. poloviny 14., maximálně pak k počátku 15. století. Je otázka, zda lamely pocházejí z jednoho exempláře či naopak z několika různých zbrojí. Pro druhou možnost by spíše svědčil fakt, že jednotlivé lamely nebyly nalezeny blízko sebe, ale roztroušeny na různých místech hradního jádra. Nelze ani vyloučit

Obr. 18. Rekonstrukce brigantiny z hradu Chalcis a způsob jejího nošení (upraveno podle Boccia 1982, tab. 3). — **Fig. 18.** Reconstruction of brigandine from Chalcis Castle and the way it was worn (modified after Boccia 1982, Tab. 3).

možnost, že mohly být v areálu hradu uchovávány samostatné segmenty, určené k reparaci a úpravě dalších zbrojí. Tento stav se odráží v ojedinělých případech rovněž v písemných pramenech, kdy již koncem 14. století se hovoří o brigantinách či jejich částech určených k reparaci (např. Vignola 2008, 151; De Luca — Farinelli 2002, 484).

5.2.1.7. Kyras

32. plát s několika zlomky téhož; E 0592480, N 5538926; jižní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 106; celková délka – 80 mm; maximální šířka – 138 mm; tloušťka – 2 mm; hmotnost – 66 g (obr. 15; 20).

Na jižním svahu hradního jádra byl nalezen mimo jiné i poměrně rozměrný plechový zlomek o dochované délce 80 mm a maximální šířce 138 mm, který je v podélné

⁷ Jako podklad a překryv mohla být použita kůže, samet, damašek, hedvábí či lněné plátno (např. Grancsay 1942, 135; Scalini /ed./ 2007, 202). V některých případech byly lamely brigantiny vnýtovány mezi 3 vrstvy tkaniny, jak to lze demonstrovat na příkladu materiálu z hradu Tirol, kde bylo pod svrchní hedvábnou vrstvou dvě vrstvy plátna (Stadler 2004, 20). Stejně konstrukční schéma měla rovněž renesanční brigantina ze sbírek Metropolitanního muzea v New Yorku, která byla původně součástí Hohenzollernské sbírky v Sigmaringen (Grancsay 1942, 134). Jednotlivé segmenty nebyly ve většině případů vzájemně snýtované, nýbrž jediné, co je drželo pohromadě, byla právě podkladová a svrchní tkanina či kůže. Toto konstrukční schéma nepochybně umožňovalo kvalitnější pohyblivost zbroje.

ose výrazně konvexní. Na tomto zlomku je dochována část původního spodního okraje, který je od vlastní plochy předmětu výrazně vyhnut vnějším směrem. U ohybu je předmět opatřen řadou drobných nýtů s plochými hlavičkami, které nejsou v řadě případů díky korozi příliš zřetelné. Na rubové straně tohoto plechového segmentu se zachovaly zbytky dvou masivnějších nýtů, respektive jejich závěrných hlav, jež jsou podloženy zhruba lichoběžníkovitými podložkami. Na lícni ploše však tento konstrukční prvek není patrný (č. 32; obr. 20). U daného artefaktu byly nalezeny ještě dva menší plechové zlomky, přičemž jeden z nich má dochováno torzo nýtu s hlavičkou pokovenou žlutým kovem. S velkou pravděpodobností byly i tyto zlomky původně integrální součástí studovaného většího plechového artefaktu, který lze díky rozměrům i tvaru celkem spolehlivě interpretovat jako torzo kyrysu, respektive celoplátové ochrany hrudi.

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, těsně po polovině 14. století se vývoj brigantin začal ubírat dvěma základními směry, přičemž jeden z nich mířil poměrně dynamicky ke genezi celoplátových zbrojí⁸. První vývojovou fází celoplátového kyrysu lze rámcově datovat do let 1340–1360, kdy lze vypozařovat v konstrukci brigantin tendenci ke scelování a zvětšování segmentů v oblasti prsou a zad (např. *Žákovský 2009*, 413–414).

Ve druhé předpokládané vývojové fázi, rámcově datované do let 1360–1380, tvořily ochranu hrudi již jen dva masivní samostatné pláty ve tvaru písmene „L“, které v bocích a v oblasti břišní krajiny a slabin dále doplňovaly drobné segmenty analogické soudobým brigantinám. Větší množství těchto specifických ochranných hrudi bylo získáno v areálu hradu Chalcis (např. *Ffoulkes 1911*, 388–390, tab. LIV; *Post 1942*, 234–236, obr. 14–15; *Grancsay 1950*, 177–179; *Rossi 1990*, 20–21, č. 14; *Williams 2003*, 165), odkud se do sbírek The Metropolitan Museum of Art v New Yorku dostalo celkem 32 jejich exemplářů⁹, z nichž některé dokonce tvoří původní pár. Řada těchto plátů je opatřena platněfskými, dnes bohužel blíže nezotožnitelnými značkami. Některé z nich na vnější ploše nesou i zbytky původní potahové látky a řada z nich je vybavena i masivními kvadratickými úchyty, jež sloužily k aplikaci opěrky kopí. Tento unikátní soubor však nebyl prozatím bohužel zevrubněji publikován a vyhodnocen (např. *Eaves 2014*). Na základě tohoto hromadného nálezu jsou obecně kombinované zbroje tohoto typu považovány za výrobky severo-

italských, respektive milánských dílen (např. *Reverseau 1982*, 21, obr. 16). Z území Itálie pochází podobný plát také z opevněné jeskyně Grotta di Borghetto (*Pasquali — Carli 2009*, 58–59, tab. II: 6) či Via Santa Caterina v Miláně (*Angermann — Poyer 2004*, 154–157, obr. 6–7).

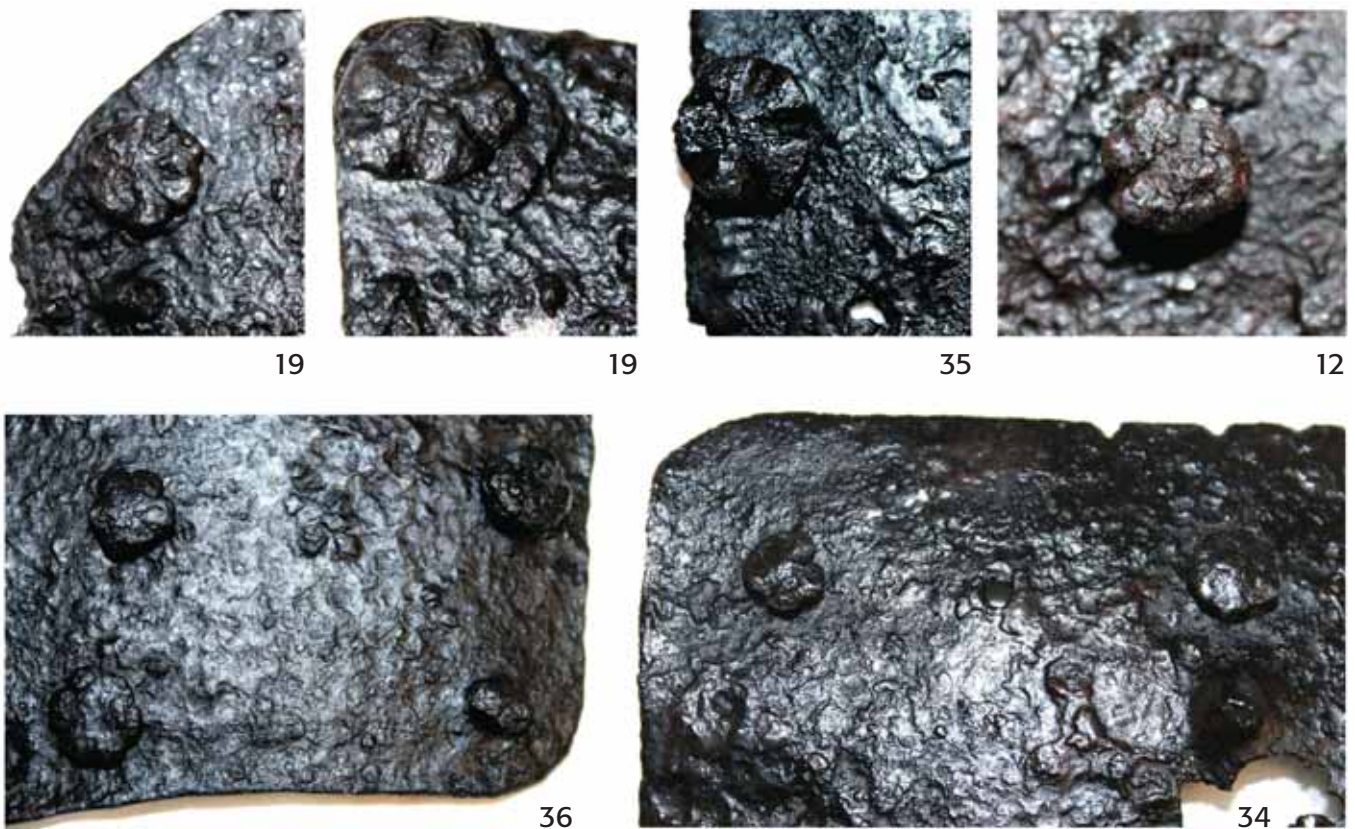
Je však nepochybné, že se v průběhu 2. poloviny 14. století vyráběly tyto zbroje i jinde v Evropě. Také z našeho území máme kompletně dochovanou jednu z těchto specificky tvarovaných hrudních ochranných (obr. 21). Není bez zajímavosti, že byla nalezena na Choceňsku (*Vích 2009*, 15, obr. 29: 8), pravděpodobně v areálu jednoho z choceňských hradů, jež jsou od zkoumané lokality vzdáleny vzdušnou čarou kolem 6–7 km. První pláty ve tvaru „L“ se však při konstrukci zbrojí uplatnily nepochybně ještě v průběhu 2. poloviny 15. století, neboť je nalezneme v celé řadě tehdejších ikonografických pramenů, z nichž stojí za zmínku především dílo Hanse Memlinga (např. *Eaves 1989*, 84; *Marek — Konczewski 2010*, 105–106, obr. 6: 3). Do druhé poloviny 15. století je datována rovněž kompletně dochovaná brigantina s prsními pláty ze sbírek Hofjagd- und Rüstkammer Kunsthistorisches Museum ve Vídni např. *Boeheim 1890*, 104, obr. 110; *Ffoulkes 1911*, 388, obr. 1; *Post 1942*, 236–237, obr. 16a–b; *Scalini 1996*, 123; *2003*, 395–396, obr. 25; *Angermann — Poyer 2004*, 148–153). Díky tomuto faktu je pak jednoznačná datace náhodných nálezů těchto hrudních plátů poněkud ztížena.

Obdobně se vyvíjela i ochrana zad, neboť zhruba ve stejné době se vyvinuly charakteristické ochrany přibližně srdcovitého tvaru či ochrany ve tvaru přesýpacích hodin, se kterými se setkáváme ještě počátkem 15. století. I tyto větší pláty byly kombinovány s menšími lamelami obdélného tvaru (např. *Spindler — Stadler 1997*, 143–145, obr. 10–11; *Spindler 2004*, 16–17, obr. 7; *Stadler 2004*, 24–26, obr. 4). Těchto zádových ochranných máme oproti hrudním ochranným ve tvaru písmene „L“ registrovanou již celou řadu. Z území Německa pochází nález torza této ochrany z Herbede (*Peine 2004*, 61–62, obr. 6, 13; *Peine — Breiding 2007*, 7–8, obr. 4), Grüttpott (*Krauskopf 2012*, 187, obr. 5) a Helfensteina (*Fleischhauer 1934*, 250, obr. 1, 6; *Post 1942*, 229–230, obr. 8). Z polského území byly jejich nálezy prozatím publikovány z lokality Borówiek (*Nadolsci — Kosiorek 1986*), Mała Nieszawka (*Franczuk — Horbacz 1987*, 219–234; *Marek — Konczewski 2010*, 108, obr. 8: 3) a Karpień (*Marek — Konczewski 2010*, 101–109, obr. 5). Z našeho území známe jejich nálezy z Náchodska (*Durdík 1962*, 842–843; *Žákovský 2009*, 429, obr. 15: 2), Kozího hrádku (*Drda 1978a*, 402, obr. 2: 8) či dva kompletní exempláře z Brodku u Přerova, respektive ze Žeravic¹⁰ (*Žákovský 2009*, 425–429). Z italského území byl publikován prozatím kompletní exemplář z Via Santa Caterina

⁸ Vývoj celoplátových zbrojí v průběhu 14. století lze studovat především na základě ikonografických pramenů. Zejména monumentální náhrobní plastika nám k danému tématu přináší řadu informací. V předkládaném příspěvku se však zaměříme pouze na krátké vyhodnocení podchycených nálezů těchto zbrojí, neboť problematika vývoje zbrojí ve spojitosti s ikonografickými prameny byla v literatuře již mnohokrát zevrubněji diskutována (např. *Thordeman 1939–1940*, 292–328; *Gamber 1953*; *Žákovský 2009*, 413–437; *Glinianowicz 2013*, 165–168, obr. 22–28).

⁹ The Metropolitan Museum of Art New York, inv. č. 29.150.90aa, 29.150.90cc, 29.150.90dd, 29.150.90ee, 29.150.90ff, 29.150.90gg, 29.150.90hh, 29.150.90ii, 29.150.90jj, 29.150.90kk, 29.150.90ll, 29.150.90nn, 29.150.90oo, 29.150.90p, 29.150.90pp, 29.150.90q, 29.150.90qq, 29.150.90r, 29.150.90rr, 29.150.90t, 29.150.90u, 29.150.90v, 29.150.90w, 29.150.90x, 29.150.90z, 29.150.92, 29.150.93, 29.150.94, 29.150.99, 29.150.101, 29.150.102, 29.150.103.

¹⁰ Původně bylo místo nálezu tohoto unikátního souboru na základě informací ze starých inventárních knih hledáno někde na katastru Brodku u Přerova. Díky podrobnějšímu studiu místopisné literatury však lze předpokládat, že nález byl učiněn na katastru sousední obce Žeravice. Odtud se totiž uvádí zpráva o hromadném nálezu zbraní z dnes patrně zničené či přinejmenším prozatím blíže nelokalizované tvrže. Výslovně se ve zprávě píše o nálezech z polohy Zámčisko: „Na vršíčku v jednom sklepení nalezeno 8 brnění, jedno zvlášť nádherné s hledím, krunýřem a pláty, při tom mnoho kopí a opodál od místa toho i meč; to vše chová museum olomoucké“ (*Kreutz 1927*, 412).

Obr. 19. Hrad Orlik. Detaily zdobených nýtů lamel z brigantiny (foto P. Žákovský). — **Fig. 19.** Orlik Castle. Detail of decorative rivets on the plates of a brigandine (photo by P. Žákovský).

ve Miláně (Thomas — Gamber 1976, 59; Angermann — Poyer 2004, 157, obr. 8–10) či hradu Savorgnana (Vignola 2008, 145–146, obr. 4). Dva zlomky těchto ochran byly získány při výzkumu estonského hradu Otepää (Mäesalu 2004, 108–109, obr. 4; 2004a, 235–238, obr. 6). Jedna ochrana zad společně s dvojicí hrudních plátů je uložena také ve sbírkách Musée de l'Armée v Paříži (Reverseau 1982, 21, obr. 16). Největší soubor těchto ochran, čítající 14 kusů, pochází opět z hradu Chalcis¹¹ (Ffoulkes 1911, 388–390, tab. LIV). Také na některých chalciských exemplářích se dodnes zachovaly zbytky potahové textilie, přičemž nelze vyloučit možnost, že některé ochrany zad tvořily původně s výše zmíněnými ochranami hrudi jeden celek.

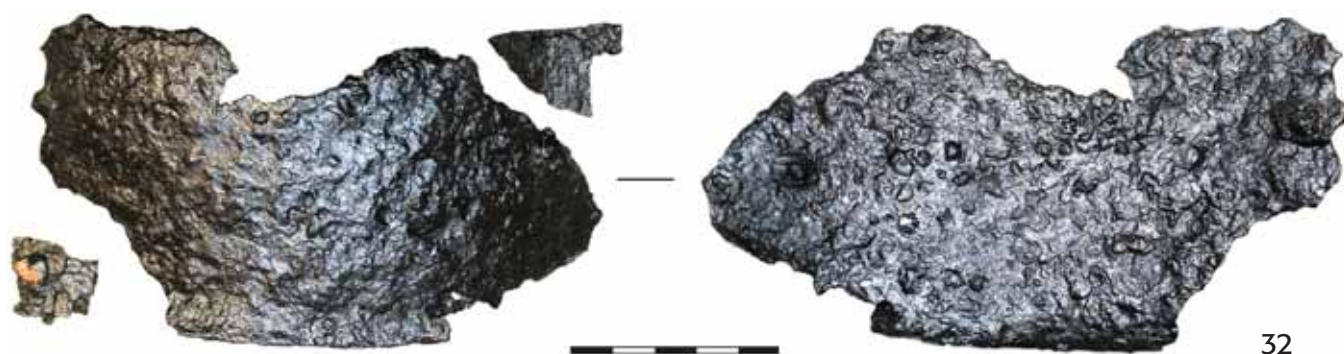
Tento typ ochrany zad se mohl uplatnit také při konstrukci zbrojí z následných etap vývoje celoplátové zbroje, jak o tom svědčí jejich nálezy z Brodku u Přerova, respektive Žeravic. Zde totiž byly tyto srdcovité pláty nalezeny společně se čtyřmi již takřka plně vyvinutými kyrysy.

Vraťme se však znovu k vývoji ochrany hrudi. Ve druhé vývojové fázi lze počítat již s kompletním splynutím původně samostatných plátů ve tvaru písmene „L“ do celistvého plátu, který již téměř kompletně kryl hrudní koš. Břišní krajina a boky však byly dále chrá-

něny řadou drobných lamel. S tímto typem zbrojí lze spojit nedávný nález torza ochranného oděvu z hradu Hirschstein u Pasova, které bylo vyrobeno ze železného plechu nevalné kvality (např. Hermann et al. 2007, 436–437, kat. č. 3641; Williams 2011, 239–240, obr. 7a–7b). Jak byla taková zbroj přesně konstruována si lze učinit reálnou představu na základě kompletně dochovaného exempláře ze sbírek Castello Sforzesco v Miláně. Přední část zbroje tvořil hrudní, nijak zvláště neprofilovaný plát, jež na bocích a v břišní krajině doplňovaly drobné obdélné lamely. Zadní část zbroje tvořil opět neprofilovaný, mírně konvexní, zhruba obdélný zádový plát, který je oproti přední části kombinován převážně s kroužkovým pletivem (např. Allevi 1998, 25, kat. č. 24, obr. 25; Scalini 2003, 382, obr. 3; Diotallevi 2008, 25–27, obr. 10; Glinianowicz 2013, 160–168, obr. 11–21).

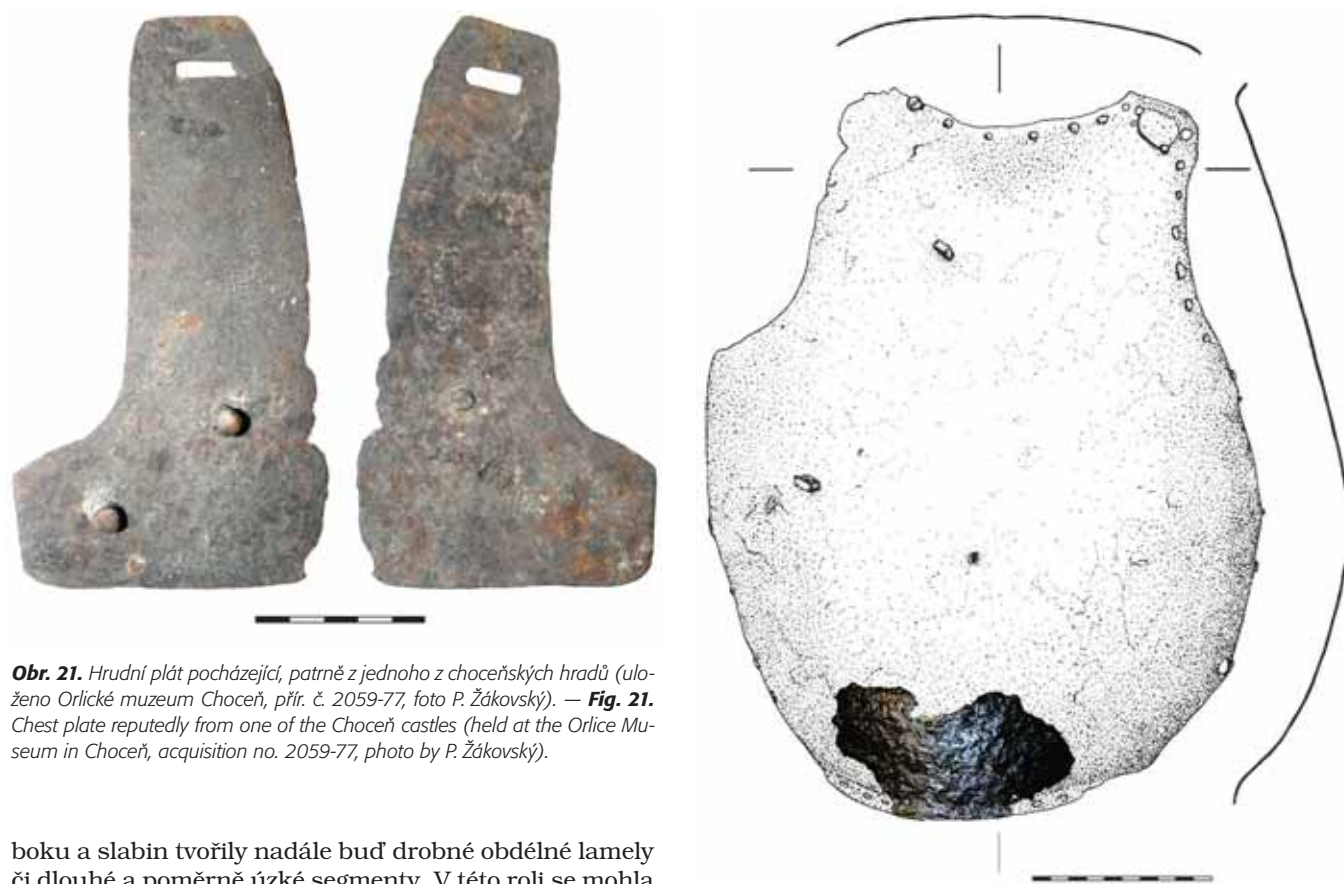
Vývoj ochrany hrudi pokračoval zhruba po roce 1380 tím, že výrobce prodloužil celistvý hrudní plát tak, že majiteli nekryl již jen hrud, ale i břišní partie. Vznikla tak již část zbroje, kterou můžeme s klidným svědomím nazvat kyrysem (např. Geßler 1926, 99; Gamber 1953, 86–88, obr. 103; 1995, 15; Blair 1959, 56–62; Boccia 1982, 19, obr. 3–4; Eaves 1989, 81–154; Nowakowski 1990, 66–67; Lacy 1992; Richardson 1997, 40–45; Жуков — Коровкин 2005, 47–72; Vignola 2008, 147–148; Diotallevi 2008, 13–20; Žákovský 2009, 411–429; Glinianowicz 2013, 166–167). Charakteristickým znakem těchto raných kyrysů bylo posunutí jejich maximálního vyduť do spodní třetiny jejich celkové délky. Tyto kyrysy sahaly svému majiteli do pasu, přičemž ochranu

¹¹ The Metropolitan museum of Art New York, inv. č. 29.150.90a, 29.150.90b, 29.150.90c, 29.150.90d, 29.150.90e, 29.150.90f, 29.150.90g, 29.150.90m, 29.150.90n, 29.150.90o, 29.150.96, 29.150.97, 29.150.98 a 29.150.104.

32

Obr. 20. Hrad Orlík. Zlomek kyrysu (foto P. Žákovský). — **Fig. 20.** Orlík Castle. Fragment of cuirass (photo by P. Žákovský).

Obr. 21. Hrudní plát pocházející, patrně z jednoho z choceňských hradů (uloženo Orlické muzeum Choceň, přír. č. 2059-77, foto P. Žákovský). — **Fig. 21.** Chest plate reputedly from one of the Choceň castles (held at the Orlické Museum in Choceň, acquisition no. 2059-77, photo by P. Žákovský).

boku a slabin tvořily nadále buď drobné obdélné lamely či dlouhé a poměrně úzké segmenty. V této roli se mohla uplatnit patrně i kroužková brň. Celá zbroj pak byla stále potažena látkovým překryvem, ke kterému byly jednotlivé části zbroje přinýtovány. Kvůli tomuto konstrukčnímu detailu byly kyrysy u všech svých hran opatřeny řadou drobných nýtků.

Bližší informace o konstrukci takových zbrojí lze získat ze vzácně kompletně dochovaných exemplářů. Na prvním místě musíme uvést kyrys ze sbírek Bayerisches Nationalmuseum v Mnichově, jenž byl původně uložen ve sbírce zámku Hohenaschau (např. *Demmin* 1891, 593; *Mann* 1935, 77, obr. 2; *Thordeman* 1939–1940, 337–338; *Post* 1942, 231, obr. 7; *Grancsay* 1950, 179; *Gamber* 1953, 53–92; *Blair* 1959, 218–219; *Boccia* — *Coelho* 1967, 129–130, obr. 36–37; *Williams* 2003, 73; *Peine* 2004, 54, obr. 9; *Žákovský* 2009, 416, obr. 6: 1). Vlastní kyrys je doplněn šorcem sestaveným z dlouhých a úzkých lamel. Poněkud rozdílná konstrukce byla zvo-

Obr. 22. Projekce torza kyrysu z hradu Orlík do kresby kyrysu z Brodku u Přerova, respektive Žeravic (autor P. Žákovský). — **Fig. 22.** Projection of a fragment of cuirass from Orlík Castle onto a picture of a cuirass from Brodek by Přerov, or Žeravice (author P. Žákovský).

lena při výrobě další kompletně dochované zbroje, jež byla původně součástí sbírky Richarda Zschilleho, odkud přešla do sbírek někdejšího berlínského muzea, aby se po válce dostala do inventáře Museum Wojska Polskiego ve Varšavě (např. *Forrer* 1894, 8, kat. č. 150, tab. 53; *Thordeman* 1939–1940, 326–327, obr. 349–350; *Post* 1942, 225–228, obr. 1–2; *Stefaňska* 1960, 21; 1964, obr. 32; *Žákovský* 2009, 417–418, obr. 6: 2; *Głińianowicz* 2013, 157–160, obr. 1–10). Zbroj byla složena z vlastního kyrysu a zhruba 200 lichoběžníkovitých lamel, které tvořily ochranu slabin.

Obr. 23. Opěrka kopí ze ždánického hradu (Vrbasovo muzeum Ždánice, bez inv. č., foto P. Žákovský). — **Fig. 23.** Lance rest from Ždánice Castle (Vrbas Museum in Ždánice, without inv. no., photo by P. Žákovský).

Analogické konstrukce, včetně svrchní potahové látky, byly nepochybně i dva kyrusy nalezené na estonském hradě Otepää, jehož likvidace se uvádí k roku 1396 (Mäesalu 2001, 96–97, obr. 8–9; 2004, 111, obr. 5–6) či klášteře sv. Lazara v Benátkách (např. Жуков — Коровкин 2005, 59, obr. 77). Kyrus obdobného typu byl nalezen rovněž při výzkumu německé tvrze Herbede. Od zmíněných exemplářů se odlišuje pouze perforací svého pláště, která měla nepochybně za úkol snížit hmotnost zbroje (Peine 2002, 384–385; 2004, 51–57, obr. 6–8; Peine — Breiding 2007, 3–5). Podobné konstrukce byly patrně i zlomky perforovaného kyrusu ze slovinského hradu Kozlov rob. Kyrus však měl oproti všem starším exemplářům výrazně profilované průramky i výstřih, takže nelze vyloučit možnost, že se jedná o zlomek turnajového kyrusu až z průběhu 15. století (např. Žbona Trkman — Bressan 2008, 57; Williams 2011, 246–247). Hypoteticky, vzhledem k nálezu srdcovitě tvarované ochrany zad, lze k těmto raným kyrusům přiřadit i dnes nezvěstný nález z polského hradu Karpień (Wehse 1883, 136).

Z našeho území máme k dispozici již zmíněný hromadný nález součástí zbrojí z Brodku u Přerova, respektive Žeravic. V tomto souboru, který obsahoval dva srdcovité pláty sloužící k ochraně zad, dvě ochrany ramen, pět ochrany paže a masivní rukavici, nalezneme i takřka kompletně dochované čtyři kusy kyrusů včetně jedné opěrky kopí. Všechny kyrusy s výrazně konvexní spodní částí jsou po okrajích vybaveny souvislou řadou drobných nýtků s plochými hlavičkami, které jednoznačně svědčí o tom, že byly původně potaženy krycí textilii. Na některých kusech se dochovaly další konstrukční detaily jako upínací přezky, závěsné kruhy či kvadratické úchyty sloužící k aplikaci opěrky kopí. Celý soubor lze datovat rámcově do závěru 14. století, přičemž jednotlivé součásti zbrojí mohly být pochopitelně využívány ještě v průběhu 1. poloviny 15. století. Bližší datace však není bohužel kvůli absenci bližších nálezo- vých okolností možná a stejně tak není možné říci, za jakých okolností se tento unikátní soubor dostal do země (Žákovský 2009).

Právě s brodeckým, respektive žeravickým nálezem lze jednoznačně srovnat i zlomek z hradu Orlíka. Zcela analogicky je utvářena spodní hrana zlomku, která je výrazně vyhnuta směrem vně a není opatřena ovalním, které je typické pro pozdější zbroje. V prohybu vzniklém vyhnutím okraje zbroje je patrná, byť velmi špatně, také řada drobných nýtků, které ke zbroji původně přichy- távaly svrchní krycí textilii (obr. 22). Na základě srovnání

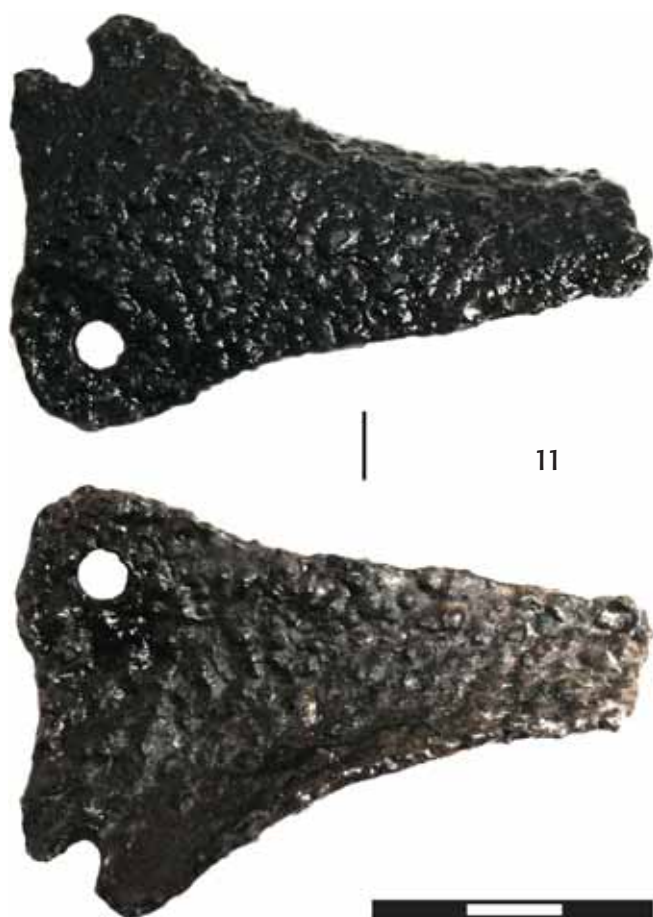
s doposud podchyceným materiálem tak lze zlomek zbroje z hradu Orlíka rámcově datovat do závěru 14., maximálně pak počátku 15. století¹².

Zdá se, že na našem území byly tyto rané formy kyrusů využívány poměrně hojně, a to zřejmě napříč tak- řka celým tehdejším společenským spektrem. Svědčí pro to jak řada písemných a ikonografických pramenů (např. Žákovský 2009, 423), tak také již několik archeo- logických nálezů, mezi něž lze přiřadit i studované tor- zo zbroje z hradu Orlíka. Můžeme důvodně předpoklá- dat, že v našich muzejních sbírkách se obdobných zlomků nachází více. Přesnější interpretaci jednotlivých nálezů však většinou brání jejich přílišná torzovitost a stav dochování. Pro zajímavost zde v této souvislosti zaslouží zmínku soliterní nález jednoduché primitivní opěrky kopí, která byla nalezena v areálu ždánického hradu patrně při výkopu F. Chalabaly v roce 1964¹³. Opěrka se skládá z vlastní masivní destičky, kterou opěrka přiléhala k ploše kyrusu. V destičce jsou prora- ženy čtyři obdélné otvory, které umožňovaly jednoduché výškové nastavení opěrky. Z destičky pak vybíhají dvě ramena, přičemž jedno z nich je výrazně konkávně pro- hnuto a tvoří tak vlastní oporu pro kopí (obr. 23). Po- dobnou, i když konstrukčně ne zcela shodnou, opěrku kopí nalezneme např. v nálezech z Herbede (Peine 2004, 73, obr. 18; Peine — Breiding 2007, 14–16). Analogické exempláře jsou pak dochovány ve funkční poloze na ně- kolika zbrojích milánské proveniencie datovaných do po- čátku 15. století (např. Trapp 1929, tab. XVIII; Gamber 1953, 71, obr. 77; Boccia — Coelho 1967, obr. 52; Boccia 1982, obr. 22; Scalini 1996, 258–259; Williams 2011a, 164–167, obr. 66). Opěrku kopí ze ždánického hradu tak lze rámcově datovat do závěru 14. či počátku 15. sto- letí, a lze ji použít jako další z dokladů o používání plátových zbrojí v daném časovém úseku na našem území¹⁴.

¹² Obdobný tvar mají kyrusy ještě v průběhu 1. poloviny 15. století, které však již postrádají souvislou řadu nýtků u svých hran, takže lze důvodně předpokládat, že již nebyly potaženy látkou (např. Gamber 1953, 69, obr. 70; Grancsay — Higgins 1961, 32; Boccia — Coelho 1967, 129, obr. 28–30; de Florentiis 1974, tab. 4; Scalini 1996, kat. č. S 14; Жуков — Коровкин 2005, 64, obr. 86). Tento drobný konstrukční detail tak lze považovat za dneš- ního stavu poznání za jistý chronologický ukazatel.

¹³ Vrbasovo muzeum Ždánice, bez inv. č.; Celková délka – 78 mm; maximální šířka – 115 mm; hmotnost – 201 g.

¹⁴ Stranou zde necháváme možnost, že obdobné opěrky kopí mohly být i součástí brigantin vybavených prsními pláty ve tvaru „L“, o čemž svědčí řada exemplářů s dochovanými kvadratickými úchyty, sloužícími původně k jejich aplikaci.

Obr. 24. Hrad Orlík. Plechový artefakt, interpretovaný jako kryt palce z rukavice (foto P. Žákovský). — **Fig. 24.** Orlík Castle. Sheet metal artefact interpreted as a glove thumb plate (photo by P. Žákovský).

5.2.1.8. Rukavice

11. plechový zlomek, patrně kryt palce z rukavice; E 0592479, N 5538934; jižní svah, hl. 10 cm ve svrchní části vrstvy 106; celková délka – 70 mm; maximální šířka – 46 mm; tloušťka plechu – 2–3 mm; hmotnost – 24 g (obr. 15; 24)
33. část ochrany hřbetu ruky z rukavice – tzv. metakarpální plát; E 0592491, N 5538931; jižní svah pod hranou, hl. 24 cm ve vrstvě 100; celková délka – 69 mm; maximální šířka – 75 mm; tloušťka plechu – 2 mm; hmotnost – 32 g (obr. 15; 25)

Na jižním svahu těsně pod hranou hradního jádra (k plošnému rozptylu ochranné zbroje na lokalitě viz obr. 26) byl nalezen rovněž větší profilovaný plechový zlomek o dochované délce 69 mm a maximální šířce 75 mm. Předmět je v příčné ose výrazně konkávní, přičemž jeho plocha je profilována a u svrchní hrany rozdělena do čtyř mírně prohnutých polí. Tato profilace měla nepochybně zabezpečit ochranu základny záprstních kostí, respektive jejich kloubů. Ve spodní části je předmět profilován v příčné ose výrazným hřbetem, pod nímž, až u samotné spodní hrany, je situována řada čtyř masivních nýtů s polokulovitými hlavičkami, jež byly vyrobeny ze žlutého kovu. Artefakt lze bezpečně interpretovat jako pozůstatek rukavice, respektive jako tzv. anatomicky tvarovaný metakarpální plát z levé rukavice (kat. č. 33; obr. 15, 25).

Ochrana ruky se vyvíjela zcela ve shodě s evolucí ochranné zbroje obecně. Lze říci, že ještě do poloviny 14. století byla ruka kryta především rukavicí sestavené z drátěného pletiva či kožených nebo látkových rukavic, které mohly být od konce 13. století doplněny jednotlivými plechovými segmenty. Taková drátěná rukavice byla nalezena ještě v masovém hrobě č. 2 u Wisby (např. *Thordeman 1939–1940*, 110–111, 230–232, obr. 96–98). Kolem poloviny 14. století se v masovějším měřítku počínají objevovat rukavice, které byly konstruovány shodně se soudobými brigantinami. Tedy drobné lamely, které kryly hřbet ruky a jednotlivých prstů, byly nejdříve samostatně nanýtované na koženou či látkovou rukavici, přičemž v některých případech mohly být kovové segmenty překryty další textilií nebo kůží, takže na vnější straně byly zřetelné jen drobné hlavičky nýtů. Případně mohly být jednotlivé segmenty snýtované dohromady. Opět nejnázornější příklady těchto segmentových rukavic představují nálezy z hromadného hrobu č. 2 u Wisby¹⁵ (např. *Thordeman 1927*, 137, obr. 17–18; *1939–1940*, 230–244). Ve stejné době počali výrobci jednotlivé segmenty scelovat, takže nejprve vznikl jeden plát chránící hřbet ruky, tedy tzv. metakarpální plát, ke kterému byl připojen pomocí nýtů kornout či trychtýřovitá manžeta chránící zápěstí, přičemž tato manžeta nemusela být podle všeho nutně vyrobena ze železného plechu, nýbrž v některých případech lze uvažovat o její konstrukci z tvrdé kůže (např. *Thordeman 1939–1940*, 239).

Jak byly rukavice tohoto typu konstruovány si lze učinit reálnou představu především na základě studia ikonografických pramenů. Asi nejvíce se jim blíží rukavice znázorněné na výjevech z tzv. Svatého hrobu ve Freiburgu, který je datován do let 1340–1350, stejně jako ze svatých hrobů ze Štrasburku a Hagenau (např. *Engel 1921*, obr. 3–5; *Thordeman 1939–1940*, 237–239, obr. 218–221). Rukavice podobné konstrukce je znázorněna také na náhrobku Günthera von Schwarzburg († 1349), který byl instalován v roce 1352 v katedrále ve Frankfurtu nad Mohanem (např. *Thordeman 1939–1940*, 241, obr. 228). Tyto rukavice mohly mít i podobnou konstrukci, jakou zobrazuje alabastrový náhrobník dánského vévody Christophera, syna krále Waldemara Atterdaga, v katedrále v Roskilde. Portrét tohoto účastníka bitvy u Wisby je opatřen rukavicemi sestávajícími z metakarpálního plátu, který je od prstové části a manžety oddělen vždy jedním úzkým plátem (např. *Thordeman 1939–1940*, 242–243, obr. 107, 231). Z českého prostředí máme k dispozici velice realistické znázornění takových rukavic z triptychu z dílny Tomáše z Modeny, který vznikl v Trevisu mezi lety 1355–1359. Na části tohoto díla je vyobrazen sv. Palmácius, který je vybaven rukavicemi sestávajícími z metakarpálního plátu, který od trychtýřovité manžety odděluje dvojitý pás drobných lamel (např. *Fajt /ed./ 1997*, 379; *Royt 2012*, 515; obr. 27: a). Zajímavou konstrukční variantu představují i rukavice zobrazené na deskových obrazech mistra Theodorika z hradu Karlštejna. Nejméně tři ze sedmi postav sv. rytířů jsou zde znázorněny s rukavicemi, u kterých

¹⁵ Rukavice obdobné konstrukce byla nedávno získána i poměrně stranou předpokládaného hlavního místa jejich výskytu, neboť zlomky interpretované jako torzo segmentové rukavice byly nalezeny při výzkumu ve Velkém Novgorodu (*Каменицкий 2014*).

33

Obr. 25. Hrad Orlík. Metakarpální plát z rukavice (foto P. Žákovský). — **Fig. 25.** Orlík Castle. Metacarpal glove plate (photo by P. Žákovský).

Obr. 26. Hrad Orlík. Prostorová distribuce částí ochranné zbroje na lokalitě: (**kolečko**) – lamely z brigantiny; (**čtvereček**) – část kyrsu; (**trojúhelníček**) – části rukavice; (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 26.** Orlík Castle. Spatial distribution of parts of armour at the site: brigandine plates (**ring**); cuirass parts (**square**); gloves parts (**triangle**); (prepared in the Quantum GIS program by D. Vích).

Obr. 27. Ikonografické doklady k vícedílným rukavicím tvaru přesýpacích hodin – tzv. klepsyder: **a** – Postava sv. Palmácia z triptychu Tomáše z Modeny, kolem 1355–1359, Karlštejn (podle Fajt 1997, 379); **b** – Postava sv. Rytíře z deskového obrazu mistra Theodorika, kolem 1365, Karlštejn (podle Fajt 1997, 500). — **Fig. 27.** Iconographic evidence of multipart hourglass-shaped 'clepsydra' gloves: **a** – St Palmatius from the triptych by Tomáš of Modena, c. 1355–1359, Karlštejn (after Fajt 1997, 379); **b** – Portrait of a Holy Knight from a panel painting by Theodorik of Prague, c. 1365, Karlštejn (after Fajt 1997, 500).

33

Obr. 28. Hrad Orlík. Detail nýtů u spodního okraje metakarpálního plátu (foto P. Žákovský). — **Fig. 28.** Orlík Castle. Detail of rivets at lower edge of metacarpal plate (photo by P. Žákovský).

je metakarpální profilovaný plát od manžety oddělen dvěma či třemi obdélnými segmenty (např. Fajt /ed./ 1997, 500, 503, 505; obr. 27: b). Podobně snad mohla být konstruována i studovaná rukavice z hradu Orlíka. Řada měděných či bronzových nýtů, která se zachovala u spodního okraje metakarpálního plátu, totiž nepochybně původně sloužila k uchycení manžety, případně k uchycení drobných lamel, které manžetu od hlavního plátu oddělovaly (obr. 28).

Vlastní nálezy této vývojové fáze ochrany ruky nejsou početné. Tři kompletní exempláře, na jejichž základě lze rekonstruovat i konstrukci ochrany jednotlivých prstů, byly nalezeny při výzkumu hromadných hrobů bojovníků od Wisby (Thordeman 1932; 1939–1940, 415–422, obr. 408–417). Soliterní nálezy metakarpálních plátů pak pocházejí např. z Lundu (Thordeman 1939–1940, 233, obr. 210; obr. 29: d), Boringholmu (Thordeman 1939–1940, 234, obr. 212), Rostocku (Schindler 2012, 484, obr. 253: 5–6; obr. 29: e), Weitinu (Schnoknecht 1979a, 153, obr. 2: a; obr. 29: f) či hradu Kugelsburg ve Vestfálsku, který je dnes uložen ve sbírkách British museum v Londýně (Laking 1920, 209, obr. 563; Thordeman 1939–1940, 233, obr. 209; obr. 29: a). Posledně jmenovaný exemplář představuje prozatím asi nejbližší

analogii ke studovanému nález z hradu Orlíka. Velice podobný zlomek metakarpálního plátu byl nalezen rovněž v areálu švýcarského hradu Küssnacht (Thordeman 1939–1940, 233, obr. 211; Schneider 1984, 120; obr. 29: b) či hradu Schauenburg u Dossenheimu, který je však vyroben patrně z bronzového plechu (Post 1933, 165, obr. 3; Thordeman 1939–1940, 233; Grönwald 2012, 134). S obdobnými nálezy se setkáváme i ve střední Evropě, odkud známe podobné metakarpální pláty z hradu Czchów (např. Kotowicz 2004, kat. č. 26; Glinianowicz 2005, 148, tab. VI; Szpunar — Glinianowicz 2006, 138–140, obr. 6) a především pak z hradu Bolesławiec nad Prosną. Torzo rukavice z hradu Bolesławiec nese na svém povrchu stopy po původním cínování a její nález je tradičně spojován s dobýváním lokality v roce 1393 (např. Nowakowski 1990, 82, obr. 3: 5; Maik 1997, 22–23, obr. 5; obr. 29: c). Z našeho území mimo pojednávaný exemplář prozatím podobné nálezy postrádáme. Snad jen nález fragmentu rukavice z hradu Rokštejna by bylo možné mezi tuto kategorii ochrany ruky hypoteticky začlenit (Mazáčková 2012, 277–278, obr. 150).

Další vývoj rukavic pokračoval nápadným protažením metakarpálních plátů, které s manžetou někdy v průběhu 60.–70. let 14. století splynul v jeden velký segment, jež už nekryl jen vlastní ruku svého majitele, ale i jeho zápěstí. Vznikly tak typické rukavice ve tvaru přesýpacích hodin, tzv. klepsydry, které se zhruba do 20. let 15. století staly typickým atributem ozbrojené složky středověkého obyvatelstva. Někdy jsou tyto rukavice dokonce považovány za jeden z charakteristických atributů rytířstva dané doby (např. Grönwald 2012, 132–133). Tuto hypotézu podporují především ikonografické prameny, neboť téměř nepřehledné množství vyobrazení klepsyder nalezneme zejména na monumentálních figurálních náhrobcích příslušníků vyšší šlechty¹⁶.

Oproti starší vývojové fázi jsou klepsydrové rukavice v archeologickém materiálu již bohatěji zastoupené, přičemž jejich nálezy jsou většinou datovány do průběhu 80.–90. let 14. století s možným přesahem do prvních dekád století následujícího¹⁷.

Již počátkem 15. století však začínají na rukavicích převládat manžety rovné, které se prodlužují směrem do

předloktí¹⁸, a i ochrana prstů počala mít poněkud rozdílnou konstrukci. Rukavice ve tvaru přesýpacích hodin se tedy ve výzbroji objevily jen na poměrně krátkou dobu (např. *Boenheim 1890*, 78–80; *Laking 1920*, 203–214; *Nörlund — Thordeman 1931*; *Thordeman 1939–1940*, 234–244; *Mann 1941*; 1942; *Gamber 1953*, 90, obr. 106; *Blair 1959*, 41–42, 66–67, 84, 99–100, 206–209; *Nickel 1974*, 114; *Tarassuk — Blair 1982*, 192–193; *Nowakowski 1990*, 81–82; *Жуков — Коровкин 2005*, 88–90; *Szpunar — Glinianowicz 2006*, 139–142; *Goll 2009*, 17–20; *Frey 2009*, 96–101; *Grönwald 2012*, 144–160). Nepochybně se však s využíváním starších výrobků, respektive staršího typu rukavic, setkáváme ještě v průběhu prvních dekád 15. století a možná i značně později, jak ukazuje např. případ jedné z rukavic z italského hradu Cucagna, která byla nalezena v zánikové vrstvě datované do počátku 16. století (např. *Grönwald 2012*, 135–138).

¹⁶ K této problematice odkazujeme především na studie H. Grönwalda, který vyčerpávajícím způsobem shrnul ty nejdůležitější ikonografické prameny k danému tématu (*Grönwald 2011*; 2012), ale spoustu informací nalezne případně zájemce i v celé řadě dalších prací (např. *Thordeman 1939–1940*, 237–244; *Blair 1959*, 41; *Szpunar — Glinianowicz 2006*, 141–142; *Marek 2008*, 102–103; *Frey 2009*, 96–101; *Sokolirski 2012*). Z českého prostředí uvedme poměrně časté zobrazení klepsyder v tzv. Bibli Václava IV. (např. *Wagner — Drobná — Durdík 1956*, tab. II: 8–16; *Kráska 1974*, obr. 146–148), jejich realistické ztvárnění z Emauzského ukřižování (např. *Matějček /ed./ 1950*, obr. 81; *Fajt /ed./ 1997*, obr. 212) a klepsydrami vybavil postavy sv. Mořice a sv. rytířů mistr Theodorik na svých deskových obrazech určených k výzdobě kaple sv. Kříže na hradě Karlštejně (*Fajt /ed./ 1997*, 445, 501, 502, 504, 506). Je zajímavé, že na některých Theodorikových obrazech nalezneme jak jednodílné klepsydry, respektive rukavice, jejichž metakarpální plát s trychtýřovitou manžetou již tvoří jeden integrální plát, tak rukavice, u kterých je metakarpální plát od manžety oddělen dvěma či třemi obdélnými segmenty (*Fajt /ed./ 1997*, 500, 503, 505). Lze tedy říci, že oba druhy rukavic se nejméně po určitý čas používaly současně. Z našeho území bohužel postrádáme typické rytířské monumentální figurální náhrobky z průběhu 2. poloviny 14. století, které jsou charakteristické zejména pro anglosaské prostředí a Německo, na jejichž základě lze vývoj jednotlivých součástí zbrojí poměrně spolehlivě studovat. Snad pouze známé figurální tumby českých panovníků z katedrály sv. Víta v Praze bychom k nim mohli volně přiřadit. Tyto nám však v otázce ochrany ruky nemohou nic říci, neboť jsou většinou právě v dotčených partiích nenávratně poškozeny (např. *Kutal 1962*, obr. 48–55; *Lutovský — Bravermanová 2007*, 38–43). Realisticky však máme klepsydry zobrazeny např. na tympanonu severního portálu kostela Panny Marie před Týnem v Praze z 80. let 14. století (např. *Kutal 1962*, obr. 97) a je jimi vybaven rovněž sv. Jiří z dílny bratrů z Kluže z roku 1373 (např. *Boehm — Fajt 2006*, 229–230).

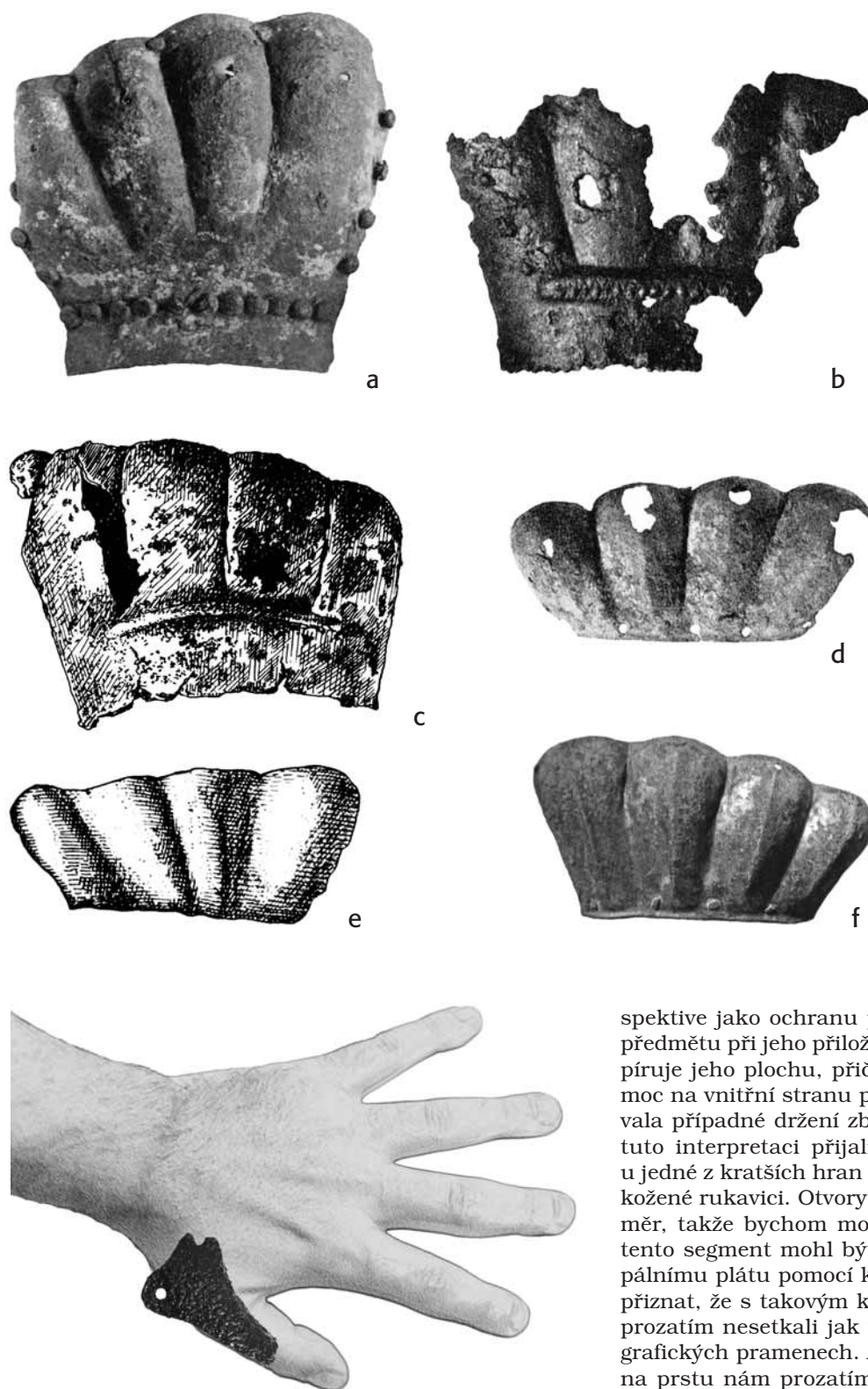
¹⁷ Nálezy daného typu rukavic máme prozatím registrovány např. z Alsnö Hus v Stockholmu (např. *Thordeman 1939–1940*, 235, obr. 215; *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 6), Ørum (např. *Toft 1938*; *Thordeman 1939–1940*, 236, obr. 217; *Grönwald 2012*, 134, 152, obr. 13: 18), Edsholmu (např. *Pettersson 1996*, 167, obr. 5), Tannenbergu u Darmstadt (např. *von Hefner-Alteneck — Wolf 1850*, 94–95, tab. X: E–F; *Laking 1920*, 213, obr. 569; *Thordeman 1939–1940*, 235; *Schmitt 2008*, 165; *Breiding 2010*, 137, obr. 9; *Grönwald 2012*, 134, 147, obr. 12), Heinrichenburgu (např. *Peine 1998*, 214–215, obr. 14; 2004; *Grönwald 2012*, 134, 152, obr. 13: 20), Hünenbergu u Alt-Wesen (*Schindler 2001*, 24, obr. 15; *Frey 2009*, 99, obr. 13; *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 2), Mülenen (např. *Krauskopf 2005*, 82, 197, tab. 29: 4; *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 3), Soffumbergu (např. *Grönwald 2012*, 151, obr. 14), Wildenburgu (např. *Speck 1986*, 62–63, obr. 75), Brick Hill Lane v Londýně (např. *Fjoulkes 1916*, 161; *Laking 1920*, 209, obr. 562; *Thordeman 1939–1940*, 236; *Dufty 1968*, tab. CXXII;

Lze tedy shrnout, že metakarpální plát ze zkoumané lokality pochází z levé rukavice, která mohla být nejspíše vyrobena někdy v 60.–80. letech 14. století, byť nelze zcela vyloučit možnost, že rukavice takového typu mohly být produkovány regionálními dílnami ještě počátkem 15. století. Spíše se však přikláníme k hypotéze, že rukavice byla vyrobena koncem 14. století, přičemž mohla být používána ještě počátkem století následujícího.

Na jižním svahu hradního jádra, v nevelké vzdálenosti od výše zmíněného torza rukavice, byl nalezen i tvarově velice zajímavý plechový segment o celkové délce 70 mm, který byl vyroben ze železného plechu o síle kolísající mezi 2–3 mm. Artefakt má zhruba trojúhelníkovitý tvar, přičemž u jedné z hran je opatřen dvojicí kruhových otvorů, které nepochybně původně sloužily k uchycení předmětu k nějakému podkladu.

Edge — Paddock 1988, 82; *Grönwald 2012*, 144, obr. 13: 13) či dva exempláře z hradu Cucagna (*Grönwald 2011*; 2012). Ze světových sbírek zbraní pochází celá řada dalších rukavic studovaného typu, jejichž nálezy však nejsou blíže lokalizované. Uvedme zde alespoň torza rukavic ze sbírek Germanisches Nationalmuseum v Norimberku (např. *Williams 2003*, 357; *Grönwald 2012*, 134, 147, obr. 13: 8), Museo Stibbert ve Florencii (např. *Lensi 1918*, 589, tab. CLXI; *Boccia 1975*, 82, kat. č. 143, tab. 136; *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 67), Staatliche Kunstsammlungen v Drážďanech (*Grönwald 2012*, 141, obr. 13: 69), The Metropolitan museum of Art v New Yorku (např. *Dean 1911*, 41–42, tab. XXXIV; *Grönwald 2012*, 146, obr. 12), bývalé sbírky hraběte Wilczeka na hradě Kreuzenstein (např. *Laking 1920*, 209; *Grönwald 2012*, 142, 152, obr. 13: 66), bývalé sbírky Richarda Zschilleho (*Forrer 1894*, 8, kat. č. 151, tab. 53) či bývalé sbírky Karla Gimbel (Gimbel 1904, 12, kat. č. 103–104, tab. I). Řada těchto rukavic se nám dochovala takřka v úplnosti, přičemž se v některých případech jedná o luxusní zdobené exempláře. Za zmínku zde stojí především rukavice ze sbírek Museo Nazionale del Bargello ve Florencii (např. *Laking 1920*, 211, obr. 565; *Rossi 1938*, 63; *Thordeman 1939–1940*, 236; *Boccia — Coelho 1967*, 127–128, obr. 7; *Thomas — Boccia 1970*, 43, obr. 4; *Cimarelli 1973*, obr. 8; *Scalini 1984*, 19; 1996, obr. 5; *Grönwald 2012*, 134, 141, 147, obr. 13: 16), hradu Churburgu (např. *Laking 1920*, 214; *Trapp 1929*, 20–21, tab. XIII; *Thordeman 1939–1940*, 236; *Bondioli 1965*, 8–9; *Boccia — Coelho 1967*, 117, obr. 8–11; *Scalini 1996*, 253; *Grönwald 2012*, 151), Wallace Collection v Londýně (např. *Laking 1920*, 211–213, obr. 566; *Thordeman 1939–1940*, 236; *Mann 1962*, 176–177, tab. 80; *Edge — Paddock 1988*, 86; *Williams 2003*, 158; *Capwel — Edge — Warren 2011*, 30–31), Castel Sant'Angelo v Římě (např. *Terenzi /ed./ 1967*, kat. č. 119; *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 68), Royal Armouries v Leeds (např. *Grönwald 2012*, 147, obr. 13: 5). Některé rukavice se pak dochovaly přímo jako součást pohřební výbavy v místech svého původního určení. Takové exempláře známe z katedrály v Rippon (*Mann 1942*; *Grönwald 2012*, 134) a patrně i katedrály v Chartres (např. *Cripps-Day 1942*, 92–93; *Edge — Paddock 1988*, 82; *Grönwald 2012*, 150, obr. 13: 10). Zvláštní místo mezi nimi zaujímají nepochybně rukavice z katedrály v Canterbury, které jsou součástí pohřební výbavy Edwarda of Woodstock, tzv. Černého prince. Byly vyrobeny z mosazného plechu a dochovaly se nám na nich i původní kožené rukavice (např. *Laking 1920*, 207, obr. 559; *Thordeman 1939–1940*, 235, obr. 213–214; *Grönwald 2012*, 134).

¹⁸ Můžeme zde zmínit rukavice s delšími manžetami, které již nemají tak výrazně trychtýřovitý tvar, jež jsou obecně datovány do přelomu 14. a 15. století. Takové rukavice, které lze obecně nazvat pěstnicemi, byly nalezeny např. v Herbede (např. *Peine 1998*, 219–220; 2004, 40–77; *Grönwald 2012*, 152–153, obr. 13: 23) nebo Schauenburgu u Dossenheimu (*Post 1933*, 165, obr. 1–3; *Grönwald 2012*, 154, obr. 13: 22). Z našeho území bychom k nim mohli přiřadit torza rukavic z duchcovského muzea či Brodku u Pferova, respektive ze Žeravic (*Žákovský 2009*, 437, obr. 23).

Obr. 30. Projekce artefaktu interpretovaného jako kryt palce z rukavice do kresby lidské ruky (kresba P. Žákovský). — **Fig. 30.** Projection of artefact interpreted as a glove thumb plate onto a drawing of a human hand (drawing by P. Žákovský).

V podélné ose je předmět výrazně prohnut (kat. č. 11; obr. 15, 24). Interpretace tohoto artefaktu však není zcela jasná. Domníváme se, že bychom jej mohli s jistotou dávkou fantazie interpretovat jako součást rukavice, re-

Obr. 29. Metakarpální pláty rukavic z evropských nálezů: **a** – Kugelsburg (podle Laking 1920, obr. 563); **b** – Küssnacht (podle Thordeman 1939–1940, obr. 211); **c** – Bolesławiec nad Prosną (podle Nowakowski 1990, obr. 3: 5); **d** – Lund (podle Thordeman 1939–1940, obr. 210); **e** – Rostock (podle Schindler 2012, obr. 253: 5), **f** – Weitin (podle Schoknecht 1979a, obr. 2: a). — **Fig. 29.** Metacarpal glove plates from European finds: **a** – Kugelsburg (after Laking 1920, Fig. 563); **b** – Küssnacht (after Thordeman 1939–1940, Fig. 211); **c** – Bolesławiec nad Prosną (after Nowakowski 1990, Fig. 3: 5); **d** – Lund (after Thordeman 1939–1940, Fig. 210); **e** – Rostock (after Schindler 2012, Fig. 253: 5), **f** – Weitin (after Schoknecht 1979a, Fig. 2: a).

spektive jako ochranu palce. Nápadně totiž profilace předmětu při jeho přiložení na první phalanx palce kopíruje jeho plochu, přičemž zahnutá hrana nezabíhá moc na vnitřní stranu palce, kde by jinak znesnadňovala případné držení zbraně (obr. 30). Pokud bychom tuto interpretaci přijali, sloužily by kruhové otvory u jedné z kratších hran předmětu k jeho přichycení ke kožené rukavici. Otvory však mají poměrně velký průměr, takže bychom mohli uvažovat i o možnosti, že tento segment mohl být přichycen přímo k metakarpálnímu plátu pomocí kožených tkanic. Musíme však přiznat, že s takovým konstrukčním řešením jsme se prozatím nesetkali jak v archeologických, tak ikonografických pramenech. Ani podobně tvarovaná ochrana prstu nám prozatím není z dosud podchyceného materiálu známa.

Tvar ochrany palce na rukavicích prošel v průběhu 14. a 15. století také svým jistým vývojem, který však v dosavadní literatuře není nijak hlouběji reflektován. Z počátku vývoje plátových rukavic, tedy někdy před polovinou 14. století, byla ochrana palce patrně řešena stejně jako ochrana všech dalších prstů. Ta byla konstruována z drobných obdélných, v podélné ose výrazně prohnutých lamel, které byly buď samostatně nanýtané na koženou rukavici či byly vzájemně

u svých delších hran spojeny pomocí drobných nýtů¹⁹. Kolem poloviny 14. století byla ochrana palce doplněna větším, lichoběžníkovitým segmentem, který jednou ze svých kratších hran dosedal na hranu metakarpálního plátu. K delší ze stěn tohoto segmentu, která byla charakteristicky profilována dvěma obloukovitými výkroji, pak byla pomocí koženého řemínku přichycena vlastní ochrana palce sestávající z drobných lamel. Tuto konstrukci máme doloženu např. na rukavicích z masových hrobů od Wisby (*Thordeman 1939–1940*, 415–421, obr. 408–417) či Rostocku (*Schindler 2012*, 484, obr. 253: 5–6). Již koncem 14. století se na některých rukavicích objevuje dokonce pevná ochrana palce, které poměrně značně snižovala jeho pohyblivost. Dá se říci, že to byly patrně rukavice určené primárně k turnajovým účelům, kde byl spíše kladen důraz na funkci ochrany i přes jisté omezení hybnosti některých jejich součástí. K těmto rukavicím lze přiřadit např. nálezy z Herbede (např. *Peine 1998*, 219–220; *2004*, 40–77; *Grönwald 2012*, 152–153, obr. 13: 23) či Brodku u Přerova, respektive Žeravic²⁰ (*Žákovský 2009*, 437, obr. 23). Na počátku 15. století již platněji po létech experimentování nalezli konstrukční model, který byl po všech stránkách ideální a zajišťoval jak kvalitní ochranu, tak hybnost palce, která je v bojové činnosti velmi zásadním faktorem zejména s ohledem na úchop zbraně a manipulaci s ní. Vyvinuli totiž drobný trojúhelníkovitý plát chránící první phalanx palce, k jehož kratší stěně byla přinýtována ochrana dalších částí prstu sestavená z drobných segmentů. Tento trojúhelníkovitý plát pak byl k metakarpálnímu plátu rukavice přichycen pomocí drobného pantu, který umožňoval takřka ideální hybnost palce. Díky tomu se tato konstrukce uplatnila při výrobě ochranných rukavic hluboko do 17. století.

Pokud tedy přijmeme interpretaci studovaného artefaktu za platnou, měli bychom před sebou další doklad o tom, jak intenzivně hledali platněji ideální podobu ochranných elementů v průběhu 2. poloviny 14. století. Tedy z období, které lze jednoznačně považovat za dobu experimentování, jež v konečném důsledku vedlo ke vzniku celoplátových zbrojí.

¹⁹ Tvar těchto drobných lamel byl takřka neměnný, takže jejich solitérní nálezy lze jen těžko datovat. Do průběhu 2. poloviny 14. a počátku 15. století jsou jejich jednotlivé nálezy známé např. z polských lokalit Nowe Miasto nad Warta (např. *Grygiel — Jurek 1996*, 87, 127, obr. 101: 1–4), *Szczerba* (např. *Marek 2008*, 99–103, obr. 4), Krakówa (např. *Radwański 1961*, 234, obr. 8) a byly nalezeny rovněž v blízkosti kaple na grunwaldském bojišti, kde byly získány společně s poměrně jednoduše tvarovaným metakarpálním plátem (např. *Nowakowski 1990*, 59; *Mielczarek et al. 1992*, 83–86, obr. 5; *Odoj 2014*, obr. 8: a). Z Německa jsou obdobně datovány nálezy těchto lamel např. z Vriemeensen (*Hesse 2001*, 91, obr. 4: 1–4; *2002*, 135, obr. 1–6). Z našeho území máme většinou k dispozici jejich zlomky až ze 2. poloviny 15. století (např. Mstěnice, Plankenberk apod.).

²⁰ Rukavice z Brodku, respektive ze Žeravic je však v řadě ohledů zcela unikátní. Od dosud získaných exemplářů ji především odlišuje nápadně protažený kornout, který svému majiteli kryl celé předloktí včetně loketního koloubu. Díky ikonografickým pramenům z počátku 15. století ji lze jednoznačně interpretovat jako rukavici turnajové zbroje (např. *Krásna 1969*, tab. 20).

5.2.2. Výstroj koně a jezdce

5.2.2.1. Udidla

1. polovina udidla; E 0592460, N 5538988; severní svah, hl. 2 cm pod listím prakticky na povrchu vrstvy 101; celková délka – 137 mm; hmotnost – 142 g (obr. 32)
13. udítka (?); E 0592507, N 5538947; plocha nádvoří, hl. 8 cm ve vrstvě 101; celková délka – 42 mm; hmotnost – 14 g (obr. 32)
25. polovina udidla; E 0592487, N 5538952; západní část jádra, hl. 20 cm, 10 cm ve vrstvě č. 103, 60 cm od č. 19; celková délka – 76 mm; hmotnost 16 g (obr. 32)
54. udítka; E 0592542, N 5538997; severní svah, hl. 14 cm ve vrstvě 101 s kameny (do 10 cm); celková délka – 87 mm; hmotnost 17 g (obr. 32)
71. udítka; E 0592429, N 5539034; severní svah, rozhraní hrabanky a vrstvy 101; celková délka – 74 mm; hmotnost – 19 g (obr. 32)

V souboru kovových předmětů získaných z areálu hradu (obr. 31) se nacházejí celkem čtyři torza dvojdílných udidel, respektive torza jejich jednotlivých udítek. První z nich (kat. č. 1; obr. 32) je vyrobeno z plně železné tyčinky oválného průřezu. Na jednom konci je tělo udítka mírně rozšířeno a je v něm proražen kruhový otvor, kterým byl provlečen poměrně masivní kruh nevelkého průměru. Na druhém konci je tělo udítka ukončeno kloubem, kterým byla původně spojena obě udítka k sobě. Svým tvarem, zejména pak způsobem uchycení závěsného kruhu, má nejbliže k udidlům typu 2a, který byl vyčleněn na základě studia materiálu pocházejícího z areálu zaniklého Sezimova Ústí. Tato udidla jsou datována do průběhu 14.–15. století (*Krajíc 2003*, 114, obr. 98). Tomuto datování odpovídají rovněž analogické nálezy z hradu Lopata (*Novobilský 2008*, 96, obr. 108: 1), Siónu (*Janská 1963*, 246, obr. 75; *1965*, 45, tab. XIV: 2), Děvína (*Polla — Egyházy-Jurovská 1975*, 108, obr. 9: 10; *27: 9*) či Kysak (*Uličný 2001*, 152, obr. V: 6). Obdobně jsou datována analogická udidla z dolanské kartouzky (*Burian 1965*, 4, obr. 2: 17), Posádky při Gajarocho (*Polla 1962*, 137, obr. 9: 2; *17: 7*), Bratislavě (*Polla 1979*, 196–197, obr. 102: 2, 6–7, tab. XXX: 5), Krásne nad Hornádom (*Polla 1986*, 261–263, obr. 126: 2–3, tab. XVI: 1, 3), zaniklé vesnice Bizovo (*Drenko 1994*, 149, obr. 22: 5) nebo rakouského Guntramsdorfu (*Cech 1986*, 7, tab. 1: A3).

Další dvě torza udidel, jejichž udítka byla vyrobena ze železné tyčinky zhruba oválného průřezu, byla na svých koncích opatřena analogickými klouby a prstencovými zachycovači. Jedno udítka se štíhlým ramenem je dochováno takřka v úplnosti (kat. č. 71; obr. 32), kdežto z druhého exempláře (kat. č. 13; obr. 32) se dochoval pouze zlomek s mírně zdeformovaným prstencovým zachycovačem. Díky torzovitosti předmětu však není jeho interpretace jako zbytku udidla zcela průkazná. Jednoznačnou interpretaci znesnadňuje nejen torzovitost předmětu, ale i fakt, že předmět je dutý, přičemž je vyroben z neobvykle silného plechu. Pokud však tuto interpretaci přijmeme, lze obě studovaná udidla celkem jednoznačně přiřadit k dvojdílným udidlům toho nejrozšířenějšího typu, který prozatím známe. Udidla daného tvaru jsou klasifikována jako *typ I* podle A. Nadolského (*Nadolski 1954*, 87), *typ II* podle A. Ruttkaye (*Ruttkay 1976*, 357–358), *typ IV* podle A. N. Kirpičnikova (*Kirpičnikov 1973*, 11–18; *1986*, 108, tab. XVI) a R. Krajíc pro ně vytvořil svůj *typ 3* (*Krajíc 2003*, 112). S udidly těchto typů se setkáváme v archeologickém materiálu

Obr. 31. Hrad Orlík. Prostorové rozložení nálezů podkov (čtvereček) a udidel (kolečko) na lokalitě (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 31.** Orlik Castle. Spatial distribution of finds of horseshoes (square) and bits (ring) at the site (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

v masovém měřítku již od středohradištního období, aby se ve výbavě koně a jezdce udržely v téměř nezměněné podobě až do současnosti. Díky tomuto faktu lze náhodně nalezená udidla bez bližších stratigrafických údajů jen těžko přesněji datovat (např. *Nadolski 1954*, 87; *Kirpičnikov 1973*, 13–19; *1986*, 108; *Ruttikay 1976*, 357–358; *Měchurová 1980*, 189–190; *Belcredi 1989*, 456–457).

K vývojově pokročilejším tvarům lze přiřadit torza dvou udidel, jejichž udítka mají trychtýřovitý tvar a jsou dutá, neboť byla zhotovena stočením železného, poměrně tenkého plechu. Jeden konec těchto udítek je zakončen prstencovým zachycovačem, přičemž u udítka č. 25 se na druhém, výrazně rozšířeném konci setkáváme s proraženým kruhovým otvorem, kterým se na udítko navlékal kruh či postranice (kat. č. 25; *obr. 32*). U druhého exempláře lze tento otvor důvodně předpokládat, přestože je rameno udítka značně poškozeno korozí (kat. č. 54; *obr. 32*). Svým tvarem mají obě udítka nejbliže k typu 4, respektive 5 podle R. Krajíce (*Krajíc 2003*, 112). Podle dosavadních poznatků se zdá, že udidla s dutými udítky se objevují nejdříve po polovině 14. století, přičemž jsou typická zejména pro průběh následujícího věku, jak o tom svědčí celá řada nálezů, ze kterých uvedme alespoň obdobná udidla ze Mstěnic (např. *Nekuda 1985*, 134–135, *obr. 190: 1*; *Měchurová*

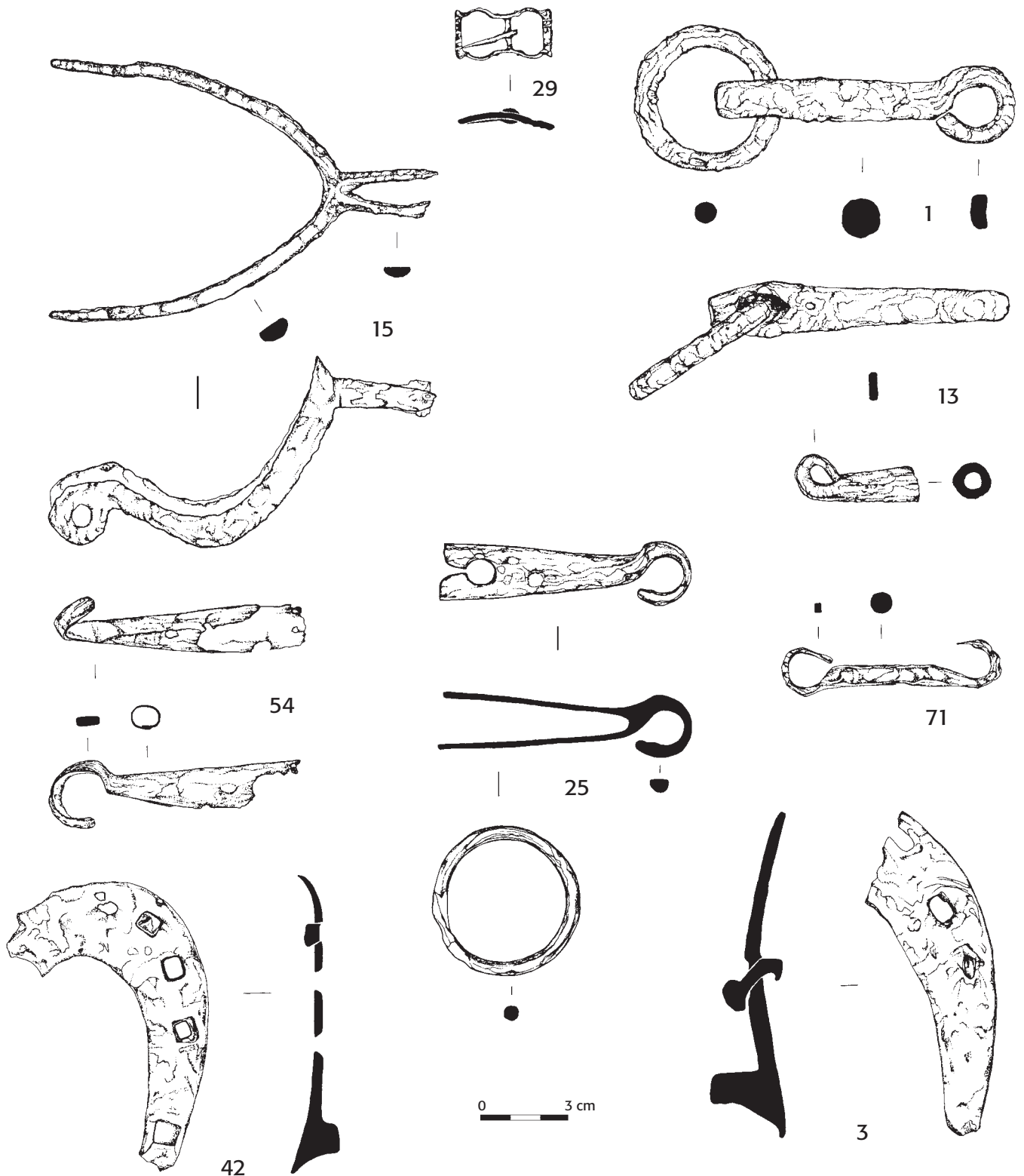
1985, 72, *obr. 1*), lelekovického hradu (*Unger 1999*, 126, *obr. 137: 7*), Templštejna (*Kouřil 1979*, 132–133, *obr. 2: 9*), Lopaty (*Novobilský 2010*, *obr. 19: a*), Starého Světlova (*Kohoutek 2003*, 80, *tab. 115: 8*) nebo Jeseníku (*Kouřil et al. 2007*, 249, *obr. 9: 12*). Udidla s dutými udítky podobného typu byla nalezena rovněž v Sezimově Ústí (*Drda 1978*, 15, *tab. III: 12–13*; *Krajíc 2003*, 112–114), Konůvkách (*Měchurová 1985*, 72, *tab. VI: 1*; *1997*, 99–100, *tab. LVIII: 1*) a bratřícké posádky u Gajar (*Polla 1962*, 137, *obr. 9: 1, 5, 7, 12*).

Nálezy torz udidel z areálu hradu tedy patří ve všech případech k poměrně hojně rozšířeným typům tohoto typu artefaktů, které lze obecně datovat do průběhu vrcholného středověku.

5.2.2.2. Podkovy

3. část podkovy; E 0592503, N 5538944; plocha nádvoří, hl. 20 cm ve vrstvě 102, na níž nasedala 10–15 cm mocná vrstva 101; celková délka – 110 mm; hmotnost – 101 g (*obr. 32*)
42. větší část podkovy; E 0592489, N 5538928; jižní svah hl. 18 cm v nerozlišené vrstvě 100–101; celková délka – 91 mm; hmotnost – 61 g (*obr. 32*)

V nálezovém souboru ze zkoumaného hradu jsou zastoupeny také dvě torza podkov (*obr. 31*). V obou přípa-

Obr. 32. Hrad Orlik. Nálezy podkov, udidel, ostruh a jejich částí (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 32.** Orlik Castle. Finds of horseshoes, bits, spurs and their parts (drawing by M. Schindlerová).

dech se jedná o tzv. ozubky, které nebyly vybaveny hmatcem. Obě podkovy středních rozměrů mají zhruba kvadratický, výrazně zúžený a šikmo nasazený ozub, díky němuž lze oba zlomky shodně zařadit k podkovám typu VI/4 J. Kaźmierczyka (Kaźmierczyk 1978, 103),

k typu III podle P. Baxy (Baxa 1981, 431; 1982, obr. 1: 3) či typu 5d podle R. Krajíce (Krajíc 2003, 104–105). Obě podkovy byly původně shodně vybaveny šesti obdélnými otvory, jež nebyly umístěny ve žlábků. Ve zlomku pravého ramene podkovy se ve spodním otvoru

dodnes dochoval v torzu masivní podkovák s charakteristickou horizontální křídlovitou hlavou (kat. č. 3; *obr. 32*). Na druhém zlomku podkovy pak lze pozorovat výrazné poškození její přední části, což jednoznačně svědčí o jejím dlouhodobě používání a původní absenci hmatce, který by tomuto nadměrnému opotřebení zabránil. Zajímavostí na této podkově je i skutečnost, že svrchní obdélný otvor pro podkovák je slepý, neboť neperforoval celou tloušťku ramene (kat. č. 42; *obr. 32*). Máme zde tedy doloženu jistou výrobní vadu, se kterou se na podkovách nesetkáváme příliš často.

Podkovy obdobných tvarů patří k jedněm z hojněji rozšířených typů, se kterými se setkáváme na území celé střední Evropy, přičemž jejich datace je vesměs kladena do průběhu 14.–15. století. Do tohoto časového úseku lze obecně klást i vznik podkov nalezených na zkoumané lokalitě.

5.2.2.3. Ostruhy

7. ostruha; E 0592471, N 5538988; severní svah, hl. 10 cm pod kořenem na rozhraní vrstvy 101 a podloží; celková délka – 128 mm; hmotnost – 82 g (*obr. 33*)
15. ostruha; E 0592496, N 5538941; západní část jádra, hl. 24 cm, 10 cm ve vrstvě 103; celková délka – 135 mm; hmotnost – 89 g (*obr. 32*)
16. torzo ramene ostruhy; E 0592494, N 5538956; západní část jádra, hl. 17 cm ve vrstvě 103, zde špatně odlišitelné od humusové vrstvy; celková délka – 75 mm; hmotnost – 39 g (*obr. 33*)
17. deformovaná ostruha; E 0592496, N 5538931; západní část jádra, hl. 16 cm, 14 cm ve vrstvě 103 nasedající v hl. 20 na vrstvu 104; celková délka – 129 mm; hmotnost – 35 g (*obr. 33*)
29. zdobená přezka z upínacího zařízení ostruhy; E 0592496, N 5538965; severní svah, hl. 10 cm ve vrstvě 106; celková délka – 28 mm; hmotnost – 8 g (*obr. 32*)
39. ostruha; E 0592495, N 5538982; severní svah, hl. 10 cm ve vrstvě 100 na povrchu vrstvy 106; celková délka – 139 mm; hmotnost – 98 g (*obr. 33*)
40. deformovaná ostruha; E 0592501, N 5538902; jižní svah na rozhraní vrstvy 101 a podloží; celková délka – 128 mm; hmotnost – 31 g (*obr. 33*)
41. torzo ostruhy; E 0592493, N 5538926; jižní svah, v listí prakticky na povrchu; celková délka – 95 mm; hmotnost – 21 g (*obr. 33*)
50. část upínacího zařízení ostruhy s kruhovou přezkou; E 0592523, N 5539001; hl. 12 cm v nerozlišených vrstvách 100 a 101; celková délka – 41 mm; hmotnost – 12 g (*obr. 33*)
59. ozubené kolečko (ostruhy?) z neurčené slitiny; E 0592557, N 5538990; severní svah, hl. 10 cm ve vrstvě 100 s kameny; celková délka – 17 mm; hmotnost – 2 g (*obr. 33*)

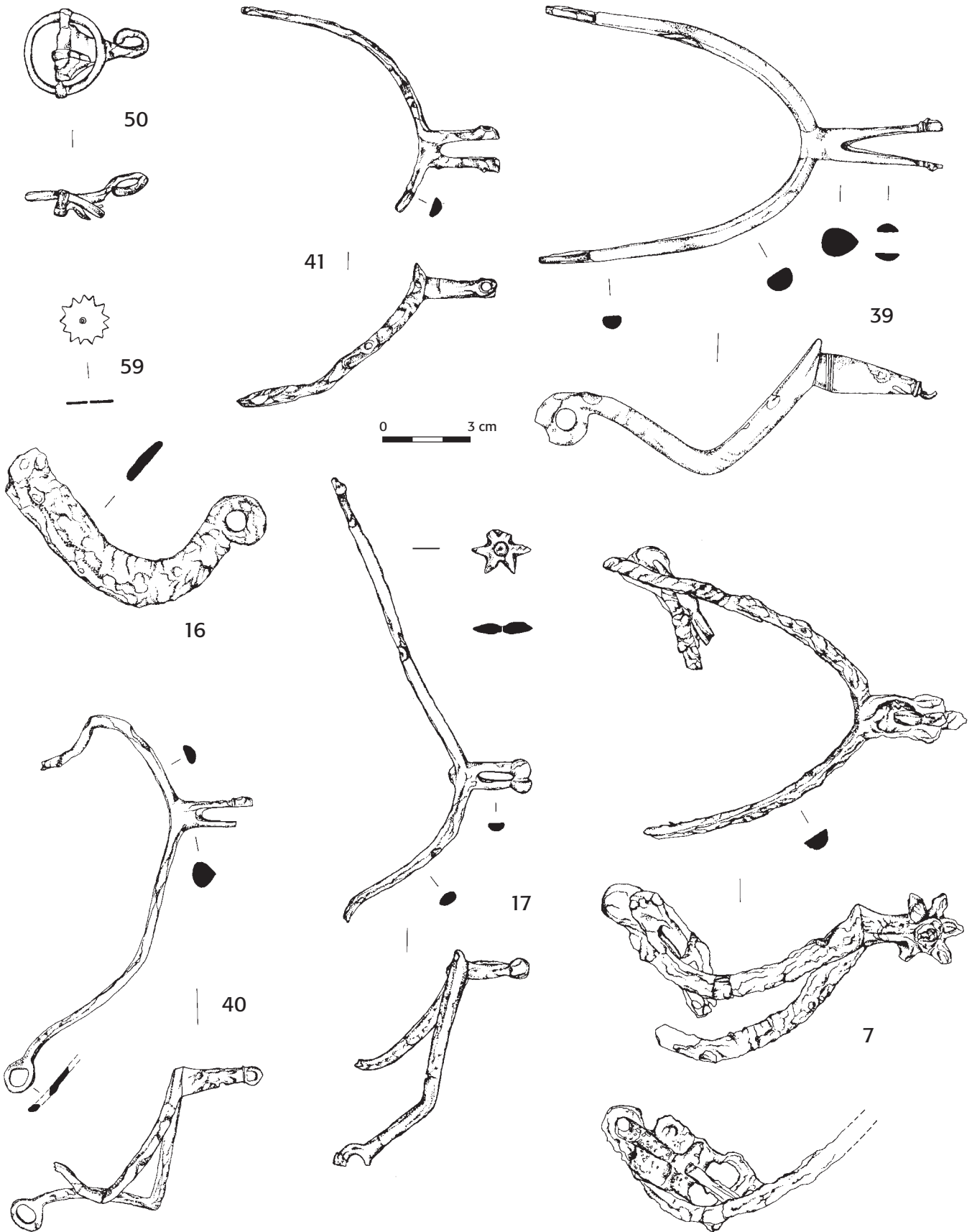
Nejvýraznějšími artefakty spojenými s výstrojí koně a jezdce jsou nepochybně ostruhy, které ve své morfologii odrážejí určité módní a konstrukční trendy, díky čemuž je lze použít jako celkem spolehlivou datovací pomůcku. Kvůli této skutečnosti byla středověkým ostruhám věnována odbornou literaturou již poměrně značná pozornost, přičemž vznikla celá řada typologických systémů, které ostruhy klasifikují na základě jejich celkových tvarů, způsobu upínání apod. Problematika datování některých typů ostruh však nebyla beze zbytku vyřešena, neboť na základě dosavadního výzkumu ostruh z území České republiky se u některých typů musí počítat s jejich dlouhodobějším využíváním, jež může zahrnovat i dvě století. Tento fakt platí i pro některé ostruhy, které byly získány z areálu zkoumané lokality.

Celkem bylo z areálu hradu získáno deset torz kolečkových ostruh, které lze obecně rozdělit do tří skupin. První skupinu, ke které lze přiřadit dva exempláře, představují ostruhy, jež jsou vybaveny v poslední třetině své délky výrazně prohnutými rameny, které svírají širší lomený oblouk. Ramena mající průřez ve tvaru písmene D byla zakončena symetricky umístěnými většími kruhovými záchytnými očky. Lze tak soudit alespoň podle takřka v úplnosti dochované ostruhy kat. č. 7. V jednom z jejich záchytných otvorů tkví dodnes ve funkční poloze masivní přezka s obdélným rámečkem a obdélnou záhlavní destičkou (*obr. 33*). U druhé ostruhy kat. č. 41 jsou však konce obou ramen odlomené (*obr. 33*). Obě ostruhy jsou shodně vybaveny krátkým, mírně dolů skloněným krčkem, v jehož rozštěpení, respektive v charakteristicky zduřeném konci vidlice, bylo pomocí osíčky uchyceno kolečko. U ostruhy kat. č. 41 se kolečko nedochovalo, ale u druhého exempláře kat. č. 41 se setkáváme s masivním, šesticípým kolečkem, jehož jednotlivé cípy jsou u svých konců charakteristicky profilovány (*obr. 33*).

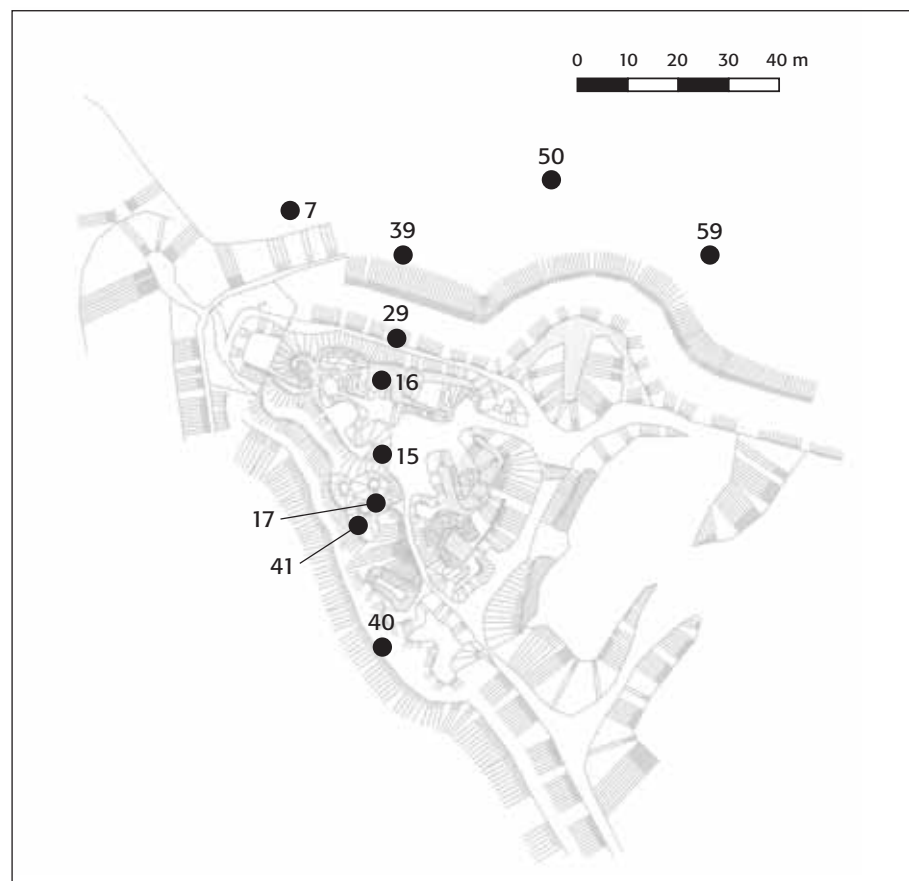
Svémi morfologickými vlastnostmi se oba exempláře řadí k ostruhám typu III podle Z. Hilczerówny (*Hilczerówna 1956*, 63), typu C podle A. Ruttkaye (*Ruttkay 1976*, 350–352) či typu A podle S. Kołodziejskeho (*Kołodziejski 1985*, 165). Tento typ ostruh patří k jedněm z nejběžnějších, přičemž z území celé Evropy k nim nalezneme množství analogií. Z velké řady obdobných exemplářů vyberme alespoň ostruhy z lelekovického hradu (*Unger 1999*, 127–130), Mstěnic (*Nekuda 1985*, 136–139), Konůvek (*Měchurová 1997*, tab. LVII: 1, 10, 12), Tepence (*Burian 1982*, 23), Batňovic (*Lochmann 1989*, 109, tab. IV: 1), Bolkova (*Hejna 1962*, obr. 1: 6), Vízmburku (*Lochmann 1983*, 230), Kepkova (*Měchurová 1986*, 162), Melic (*Unger 1974*, 196, obr. 4: 7), Přerovce (*Kouřil — Prix — Wihoda 2000*, 304, obr. 205), Plečí (*Kouřil — Wihoda 2002*, 31, obr. 8: 2), Templštejna (*Kouřil 1979*, 133, obr. 2: 11, 13), Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 151, obr. 137: 1), Nedakonice (*Žákovský 2011*, 502–503, obr. 7: f; 8: b), Veselí nad Moravou (*Žákovský — Hošek 2015*) či boleradického hradu (*Žákovský 2015*, 82, obr. 10: f). Ve sbírkách českých i moravských muzeí pak nalezneme desítky dalších, mnohdy dosud nepublikovaných ostruh daného typu (např. *Žákovský 2011a*, 869–871; *2011b*, 138–139, obr. 29; *Vích — Žákovský 2012*, 107–108, obr. 1: 4, 7).

Tento typ ostruh je pak celkem spolehlivě datován do poměrně širokého časového úseku, neboť jejich první exempláře se objevují již ve 13. století. I když zcela z výstroje nevymizely ani po roce 1400, těžiště jejich užívání leží v pokročilém 13. – starším úseku 14. století (např. *Ruttkay 1976*, 352; *Slivka 1980*, 245–246; *Kołodziejski 1985*, 165; *Wawrzonowska 1990*, 189–191; *Drobný 1995*, 50–61; *Košíšová 2004*, 530–536).

Druhou skupinu tvoří jediný exemplář (kat. č. 40; *obr. 33*), navíc značně deformovaný, vybavený poměrně úzkými rameny majícími průřez v podobě písmene D, které vzájemně svírají široký lomený oblouk. Ramena byla původně zakončena symetricky umístěnými většími kruhovými záchytnými očky. Tím však podobnost s předešlou skupinou ostruh končí. Charakteristickým znakem ostruhy druhé skupiny je výrazné zalomení jejich ramen do poměrně ostrého úhlu zhruba v polovině

Obr. 33. Hrad Orlík. Nálezy ostruh a jejich částí (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 33.** Orlík Castle. Finds of spurs and their parts (drawing by M. Schindlerová).

Obr. 34. Hrad Orlík. Prostorové rozložení nálezů ostruh (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 34.** Orlík Castle. Spatial distribution of spur finds (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

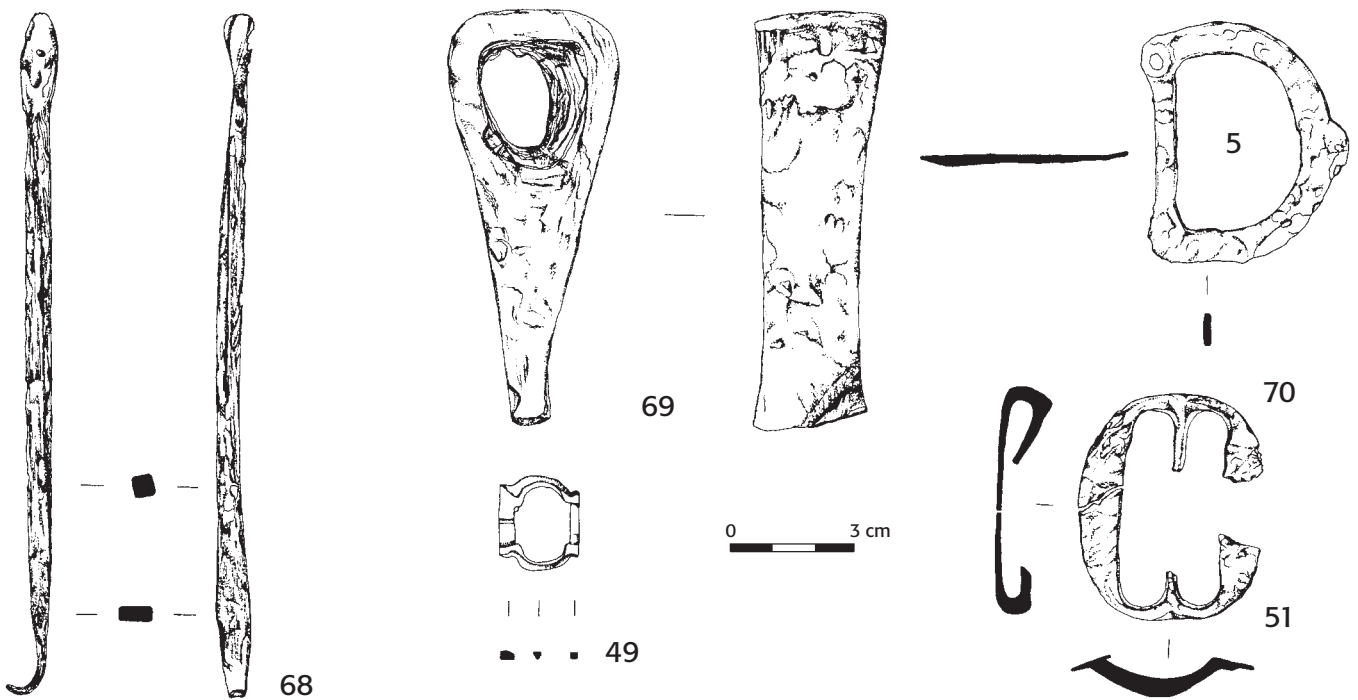
jejich celkové délky. Spojnice ramen u těchto exemplářů je vytažena do krátkého hrotitého výběžku, který dosedl na patu jezdce a zabezpečoval tak jejich komfortnější nošení. Pojednávaná ostruha je vybavena krátkým, mírně dolů skloněným krčkem, v jehož rozštěpení, respektive v charakteristicky zduřeném konci vidlice, bylo pomocí osičky uchyceno kolečko.

Specifické morfologické vlastnosti těchto ostruh ji celkem spolehlivě řadí k ostruhám typu C podle S. Kołodziejského (*Kołodziejski 1985*, 166). Jedná se opět o poměrně hojně rozšířený typ, se kterým se setkáváme velmi často na území celé Evropy, přičemž jsou obecně datovány do průběhu 13.–14. století s možným přesahem do století následujícího (např. *Nagy 1898*, 61–62; *Drobný 1995*, 62–80; *Koóšová 2004*, 533–536). Z velkého množství dosud podchycených ostruh tohoto typu uvedme alespoň publikované exempláře z Bystřice (*Belcredi 2006*, 370, tab. XLVI: 9), Konůvek (*Měchurová 1997*, 106, tab. LVII: 9), Tepence (*Vránová — Vrána 2012*, 657–658, obr. 3: 1), Jenalöbnitz (*Gossler 2008*, obr. 16) či polské jeskyně Beble (*Wojenka 2012*, obr. 2: 7).

Ke stejnému typu i do stejného časového úseku je pak kladena i poněkud rozdílná varianta ostruh s výrazně zalomenými rameny a asymetricky nasazenými úchytnými kruhovými očky. Oproti výše zmíněným ostruhám se tyto exempláře vyznačují svojí masivností, přičemž jejich ramena jsou v drtivé většině zhotovena ze železné tyčinky obdélného či plankonvexního příčného průřezu. Masivní ramena u těchto ostruh svírají

ve většině případů poměrně úzký, výrazně zahrocený lomený oblouk, přičemž spojnice ramen může být vytažena směrem vzhůru. Na spojnici ramen nasedá směrem dolů mírně skloněný krček s výrazným rozštěpením. Krček může být buď oválného či čokovitého průřezu, jak je tomu např. u ostruhy kat. č. 15 (*obr. 32*), nebo může být náročněji profilován, jak je tomu u ostruhy kat. č. 39 (*obr. 33*). U obou ostruh nalezených na zkoumané lokalitě se sice nezachovalo kolečko, ale domníváme se, že byly původně vybaveny masivními šesti až osmicípými kolečky s profilovanými konci jednotlivých cípů. Lze tak usuzovat na základě řady podchycených analogických exemplářů, ze kterých vyberme alespoň ostruhy daného typu z Koválova (*Unger 1994*, 44, obr. 36: 21), Cvilína (*Kouřil — Prix — Wihoda 2000*, 49, obr. 25: 5), Rokštejna (např. *Měřinský 2007*, obr. 63: 9), Šemberka (*Durdík — Valentová 1996*), Templštejna (*Kouřil 1979*, 133, obr. 3: 1), Úsova (*Žákovský 2011b*, 141, obr. 30: a), Boleradic (*Žákovský 2015*, 82, obr. 10: b–c), Chlaby (*Hanuliak 1986*, 476, obr. 5), Bratislavy (*Polla 1979*, 218, tab. XXXV: 2), hradu Kysak (*Uličný 2001*, 152, obr. III: 7), Šariše (*Slivka 1980*, 249, obr. 12: 1), Strečna (*Drenko 1985*, obr. 7: 3), Košic (*Slivka 1980*, 249, obr. 11: 5; *Rusnák 2009*, 399–400, obr. 8: 4), Visegrádu (*Buzás — Kocsis — Laszlovszky 2013*, 361) či Bedzina (*Kołodziejski 1985*, obr. 5: 1). Dvě podobné ostruhy byly nalezeny rovněž nedaleko hradu Orlík v poloze „Pláňov“ (*obr. 50: 2–3*).

Bližší klasifikaci se pak v kategorii ostruh brání torzo ramene, jež bylo vyrobeno ze železné tyčinky plankonvexního příčného průřezu, které bylo téměř u svého

Obr. 35. Hrad Orlík. Řemeslnické nástroje a přezky (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 35.** Orlík Castle. Craft tools and buckles (drawing by M. Schindlerová).

konce výrazně zalomeno směrem vzhůru, přičemž bylo zakončeno jedním symetricky umístěným úchytným kruhovým očkem (kat. č. 16; obr. 33). Bližší klasifikace a datace je taktéž nemožná u solitérního nálezů dvoudílné kruhové přezky s upínacím aparátem sestávajícím ze záhlavní destičky zhruba trojúhelníkovitého tvaru, jež je zakončena výrazným háčkem, kterým se přezka uchytávala k ostruze (kat. č. 50; obr. 33). Volně ji lze přiřadit k přezkám typu 6 podle R. Krajíce (Krajíc 2003, obr. 105). Také další železná dvoudílná osmičkovitá přezka se zdobeným rámečkem nepochybně pochází z ostruhy, přičemž se objevuje na exemplářích datovatelných do průběhu 14.–15. století (kat. č. 29; obr. 32). V areálu hradu Orlíka bylo nalezeno rovněž solitérní drobné ozubené kolečko, které bylo vyrobeno ze slitiny neznámého složení. Kolečko je uprostřed své plochy opatřeno drobným kruhovým otvorem, díky čemuž je můžeme považovat za původní součást ostruhy (kat. č. 59; obr. 33). U tohoto artefaktu však nelze vyloučit ani jeho recentní stáří.

Závěrem tedy můžeme shrnout, že deset torz ostruh dosud získaných v areálu hradu a jeho bezprostředním okolí (obr. 34) lze celkem spolehlivě (s výjimkou kolečka kat. č. 59) vesměs datovat do 13. – počátku 15. století.

5.2.3. Řemeslnické nástroje

68. nebozez; E 0592415, N 5538933; jižní svah, hl. 20 cm, 9 cm ve sterilním podloží pod vrstvou 101; celková délka – 168 mm; hmotnost – 37 g (obr. 35, 37)

69. nástroj s násadním okem a odlomenou pracovní částí druhotně kladívkovitě upravenou; E 0592472, N 5538994; severní svah, hl. 20 cm ve vrstvě 101; celková délka – 103 mm; hmotnost – 358 g (obr. 35, 37)

Poměrně zajímavým faktem je skutečnost, že při průzkumu hradu a jeho bezprostředního okolí (obr. 36) byla

získána pouze dvě torza předmětů, jež lze spojit s kategorií řemeslnických a zemědělských nástrojů. Tento stav poněkud kontrastuje s dosud podchycenými kolekcemi kovových artefaktů, jež pocházejí z českých a moravských fortifikovaných lokalit. Většinou totiž tyto utilitární předměty tvoří podstatnou složku nálezového fondu a vypovídají o čilé, byť patrně příležitostné řemeslnické činnosti (např. Huml 1967; Durdík 1976; 1982; 1989; 2004; Durdík — Frolík 1993; Lochmann 1983; Kouřil — Prix — Wihoda 2000; Žákovský 2006; Měřínský 2007). Odlišná situace u zkoumané lokality by mohla být, i díky přítomnosti většího počtu militárií, vysvětlena tím, že hrad byl na přelomu 14.–15. století využíván (pouze příležitostně?) pro vojenské účely, přičemž případné řemeslné úkony byly spojeny jen s nutnou adjustací poškozené výzbroje a výstroje či nutnými stavebními pracemi svázanými s adaptací stávajících objektů nebo s výstavbou obytných provizorií pro vojenskou posádku. Toto čistě hypotetické vysvětlení absence většího počtu řemeslnických nástrojů na lokalitě je však podmíněno nejen stavem výzkumu daného areálu (absence průzkumu předpokládaného předhradí) a nelze je brát tedy příliš v potaz, přestože procentuální zastoupení militárií oproti utilitárním nástrojům je nepochybně velmi zajímavým faktem.

Prvním předmětem, který mohl být obyvateli hradu využit při stavebních pracích či obecné práci se dřevem, je nebozez, jehož tělo bylo vyrobeno ze železné tyčinky zhruba oválného průřezu. Na jednom konci je předmět vybaven spirálovitým lopatkovitým vrtným hrotem a na druhém konci pak zbytkem kruhového oka, které původně sloužilo k provlečení vodorovné dřevěné či kovové rukojeti (kat. č. 68; obr. 35, 37). Morfologie nebozezu se během času změnila jen nepatrně, proto náleží mezi předměty s minimální chronologickou citlivostí. Nálezy

Obr. 36. Hrad Orlík. Prostorové rozložení řemeslnických nástrojů (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 36.** Orlík Castle. Spatial distribution of craft tools (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

68

69

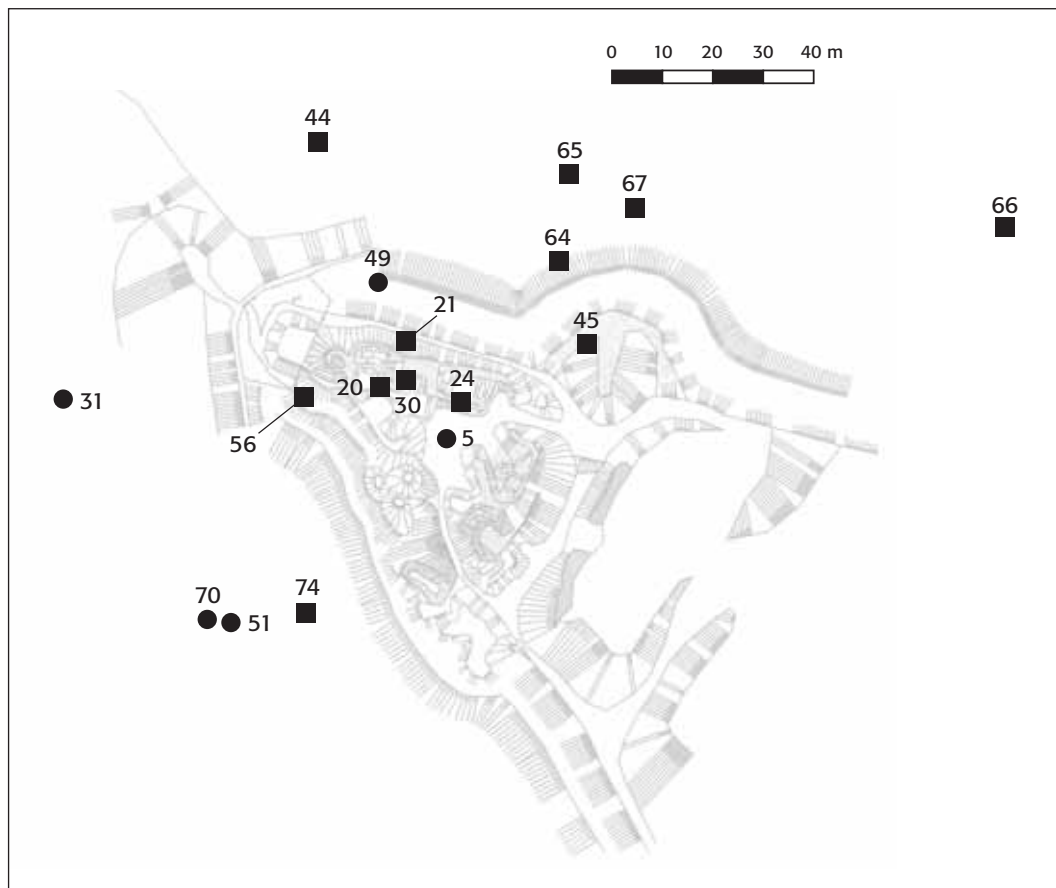
Obr. 37. Hrad Orlík. Řemeslnické nástroje (foto P. Žákovský). — **Fig. 37.** Orlík Castle. Craft tools (photo by P. Žákovský).

nebozezů pocházejí ze všech tehdejších sociálních prostředí a registrujeme jich celou řadu i z fortifikovaných lokalit (např. Polla 1962, 122, obr. 10; 1962a, 268; Hejna 1962, 467; 1974, 398; 1983, 498; Janská 1963, 241; 1965, 35–36, tab. XIV: 7; Huml 1967, 40, tab. V: 1–6; 1978, 32, tab. 40: 7; Drda 1978a, 398; Slivka 1981, 214; Lochmann 1983, 231; Belcredi 1989, 450–

451; Poláček 1990, 411; Měřinský 1991, 421; 2007, 108; Kouřil — Prix — Wihoda 2000, 296; Uličný 2001, 154, tab. IV: 1, 5; Krajíc 2003, 155–156; Žákovský — Hošek 2015).

Ve složitější situaci se ocitáme při interpretaci druhého nástroje. Ten představuje předmět s tupou klínovitou pracovní částí a výrazným násadním okem (kat.

Obr. 38. Hrad Orlík. Prostorové rozložení nálezů přezek (**čtvereček**) a nožů (**kolečko**) (mimo výšek patrně kvůli chybě v měření GPS nůž č. 61; v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 38.** Orlík Castle. Spatial distribution of buckle (**square**) and knife finds (**ring**) (knife no. 61 outside of the map section apparently due to GPS measurement error; prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

č. 69; obr. 35, 37). Tento předmět, jehož přesnější využití nám není zcela jasné, je nepochybně vyroben ze zničené sekery, od které bylo v krčku odlomeno její tělo. Jediná úprava takto zničené sekery pak spočívala v tom, že lomová hrana byla zaoblena, což mohlo být nakonec i důsledkem pracovní činnosti, ke které předmět druhotně sloužil. Proti interpretaci tohoto předmětu jako klínu hovoří skutečnost, že na týlní části násadního oka nejsou žádné patrné znaky po úderech. K tomuto předmětu nám prozatím navíc nejsou známy žádné bližší analogie. Předmět lze jen těžko blíže datovat.

Obr. 39. Hrad Orlík. Přezky (foto P. Žákovský). — **Fig. 39.** Orlík Castle. Buckles (photo by P. Žákovský).

5.2.4. Předměty osobní potřeby

5.2.4.1. Přezky

- 5. rámeček přezky bez jehly; E 0592502, N 5538943; plocha nádvoří, hl. 10 cm, z toho 3 cm ve vrstvě 102; celková délka – 58 mm; maximální šířka – 49 mm; hmotnost – 15 g (obr. 35, 39)
- 49. drobná bronzová přezka bez jehly; E 0592484, N 5538973; severní svah hradního jádra, hl. do 10 cm ve vrstvě 100; celková délka – 23 mm; maximální šířka – 18 mm; hmotnost – 4 g (obr. 35, 39)
- 51. rozlomené torzo rámečku přezky; E 0592463, N 5538900; jižní svah, na povrchu v listí; celková délka – 53 mm; maximální šířka – 43 mm; hmotnost – 13 g (obr. 35, 39)
- 70. druhá část rámečku přezky kat. č. 51; E 0592458, N 5538900; rozměry měřené společně s předchozím zlomkem; jižní svah, hl. 16 cm, 13 cm ve vrstvě 100 (obr. 35, 39)

V areálu hradu byly nalezeny rovněž čtyři přezky různých tvarů a rozměrů (obr. 38). Největší z nich byla z-

skána na ploše nádvoří. Jednodílná přezka polooválného tvaru, který lze nejlépe popsat jako tvar písmene „D“. Přezka má zvýrazněné rohy a její obloukovitě prohnuté rameno je zhruba uprostřed své délky nápadně rozšířeno do plošky, kam dopadal hrot dnes nedochované jehly (kat. č. 5; obr. 35, 39). Funkční interpretace této masivní přezky není jednoduchá a jednoznačně řešitelná (např. Fingerlin 1971, 107; Slivka 1980, 255; Belcredi 1989, 460; Heindel 1990, 15–17; Mazáčová 2012, 52–53). Může se totiž jednat jak o oděvní součást, složku vojenské výstroje, tak o součást koňské výstroje, kde se uplatnily přezky podobných tvarů a rozměru především jako součást sedla (např. Clark /ed./ 2004, 55, obr. 42: 14, 16). Obecně je pak lze přiřadit k přezkám typu III podle R. Krajíce (Krajíc 2003, 193–194), přičemž takřka analogické exempláře lze uvést např. z hradu Rábí (Durdík 1989, 285, obr. 4: 9), Vildštejna

(Durdík — Frolík 1993, 58, obr. 20: 1), Lanšperka (Vích 2010, 339, obr. 10: 8), Vízmburku (Macháňová 2013, 141, tab. 61: 4), Šternberka (Bláha 1970, 6, tab. 15: 5), Rokštejna (Měřínský 2007, 113, obr. 67: 13) nebo hrádku z polských Plemieť (Kochanowski 1985, 165, tab. XXVII: 3–4) a Opole (Wachowski 1984, 19, obr. 7–8). Obdobné přezky pochází také ze zaniklé vsi Konůvek (Měchurová 1995, 171, tab. VI: 9, 19), Zalužan (Polla 1962b, 142, obr. 110: 4), Prahy-Vokovic (Chmielowiec — Kašpar — Zdaniewicz 2013, 284–285, obr. 10: e) či blíže neznámé lokality na Jihlavsku (Mazáčová 2012, 92, obr. 80). Známe je i z městského prostředí, odkud je máme registrovány např. z Hradiška u Davle (Richter 1982, 160–163, obr. 105: 7, 11), Hradce Králové (Mazáčová 2012, 92, obr. 78, 81) nebo Londýna (Clark /ed./ 2004, 55, obr. 42: 14, 16; Egan — Pritchard /edd./ 2008, 89–93) a Yorku (Ottaway — Rogers 2002, 2891–2894, obr. 1468). Mimo anglické lokality lze nálezy podobných přezek uvést také z německých a švýcarských hradů. Za zmínku zde stojí především exempláře z Grotzsch (Vogt 1987, 111, obr. 95: 1–5; Krauskopf 2005, 224, tab. 43: 1), Madeln (Marti — Windler 1988, 104, 145, tab. 15: 165; Krauskopf 2005, 225, tab. 43: 6), Scheidegg (Ewald — Tauber 1975, 63, F 28), Schnellerts (Krauskopf 2005, tab. 43: 8) či Wieladingen (Krauskopf 2005, 227, tab. 43: 15). Tyto přezky lze tedy přiřadit k poměrně běžnému typu, se kterým se setkáváme poměrně hojně v oblasti celé Evropy, přičemž jejich bližší datování není za dnešního stavu poznání možné.

Ve stejné svízelné situaci se ocitáme i při posuzování druhé masivní přezky, která byla nalezena rozlomena ve dva kusy na jižním svahu hradního jádra. Dvoudílná, v podélné ose výrazně prohnutá oválná až osmičkovitá přezka s rámečkem vyrobeným z železného plechu o síle zhruba 1 mm mohla totiž sloužit opět stejně dobře jako šatní spínadlo, či součást jezdeckého postroje (kat. č. 51 a 70; obr. 35, 39). Menší formy těchto přezek se pak v řadě případů mohly uplatnit v rámci upínacích mechanismů ostruh apod. (viz přezka kat. č. 50). Obdobné masivní přezky se vyskytují opět na území celé Evropy v poměrně dlouhém časovém úseku od 11. do 16. století, přičemž řada z nich je vyrobena z barevných kovů, (např. Heindel 1990, 22; Egan — Pritchard /edd./ 2008, 82–88). Také tento typ patří k poměrně rozšířeným tvarům, o čemž svědčí celá řada jejich nálezu, z nichž vyberme alespoň přezky z areálu města Brna (Zúbek 2002, 132–134, obr. 1: 2), hrádku Kepkova (Měchurová 1986, tab. I: 12; IV: 14) či hradu Rokštejna (Měřínský 2007, 113, obr. 67: 16). Ze zahraničních analogií uvedme alespoň podobné přezky z hrádku v polském Opole (Wachowski 1984, 26, obr. 12: d), německého Braunschweigu (Lungershausen 2004, 34, tab. 5: 1 36) či švýcarského Alt-Wartburgu (Krauskopf 2005, 218, tab. 40: 5).

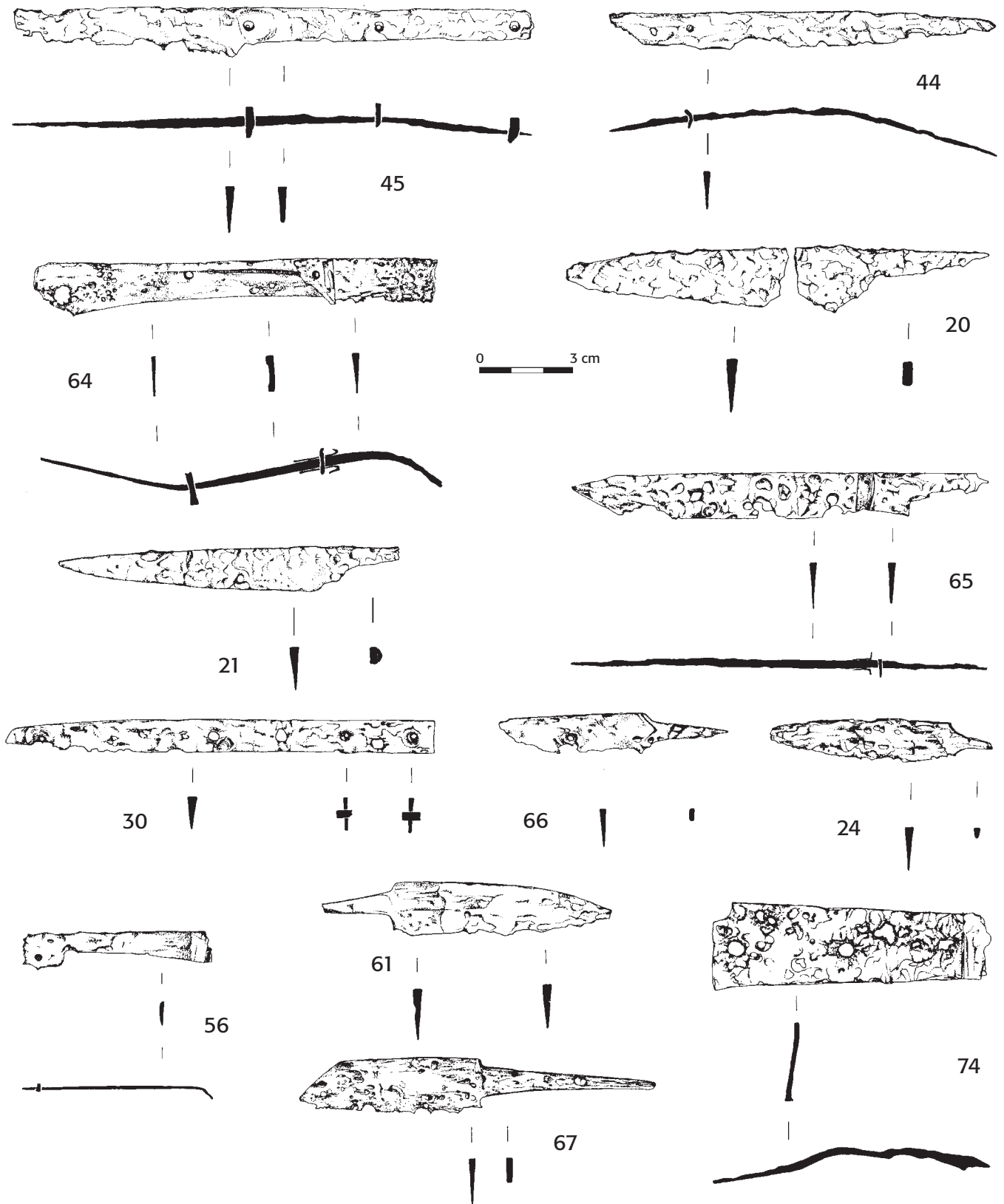
K méně rozšířeným typům přezek lze přiřadit exemplář, který byl nalezen na severním svahu hradního jádra. Jedná se o bronzovou litou jednodílnou přezku s profilovaným zesíleným rámečkem (kat. č. 49; obr. 35, 39). Svým tvarem se volně hlásí k početné skupině přezek, jejichž jedno rameno bylo charakteristicky zdobené zduřením a profilováním. Takto zdobených přezek známe z území Evropy již poměrně velké množství (např. Fingerlin 1971, 58–83; Ruttka 1989, 364, obr. 1:

983/72; Heindel 1990, 23–24, tab. 8: 237–240; Egan — Pritchard /edd./ 2008, 72–76; Wachowski 1994; Krabath 2001, 137, typ G5; Ottaway — Rogers 2002, 2887–2889), čemuž odpovídá i nálezyvý fond z České republiky (např. Richter 1982, 184–185, obr. 132; Mazáčová 2012, 51–52). Poněkud nelogicky se však nezdobené exempláře oproti těm zdobeným objevují nepoměrně zřídka. Analogické drobné přezky byly nalezeny např. při výzkumu hradu Rokštejna (Měřínský 2007, 113, obr. 67: 4), Hradiška-Sekanky (Richter 1982, 184, obr. 132: 9) či na blíže neznámé lokalitě na Jihlavsku (Mazáčová 2012, 91, obr. 68). Ze zahraničních analogií uvedme např. přezku ze švýcarského Flaschbergu (Krauskopf 2005, 219, tab. 40: 9). Tyto přezky lze považovat především za oděvní součást, vyloučit ale nelze ani jiné využití. Datovány jsou do 13.–14. století (Ruttka 1989, 364; Heindel 1990, 234; Krabath 2001, 137).

5.2.4.2. Nože a nůžky

20. torzo nože či pružinových nůžek; E 0592487, N 5538952; západní část jádra, hl. 14 cm, 12 cm ve vrstvě 104 překryté vrstvou 103; celková délka – 138 mm; délka čepele – 98 mm; hmotnost – 28 g (obr. 40, 42)
21. torzo nože či pružinových nůžek; E 0592491, N 5538962; západní část jádra, hl. 20 cm, 18 cm ve vrstvě 103 spolu s č. 22; celková délka – 112 mm; délka čepele – 93 mm; hmotnost – 17 g (obr. 40, 42)
24. nůž; E 0592504, N 5538951; západní část hradního jádra, hl. 3 cm ve vrstvě 101; celková délka – 176 mm, délka čepele – 60 mm, hmotnost – 7 g (obr. 40)
30. torzo nože; E 0592492, N 5538954; západní část jádra, hl. 20 cm ve vrstvě 103; celková délka – 142 mm; délka čepele – 59 mm; hmotnost – 16 g (obr. 40, 41)
44. torzo nože; nezaměřeno, nález v okolí č. 43; severní svah; celková délka – 130 mm; délka čepele – 102 mm; hmotnost – 11 g (obr. 40, 41)
45. torzo nože; E 0592528, N 5538966; severní okraj příkopu vymezujícího jádro hradu, hl. 10 cm ve vrstvě 106; celková délka – 174 mm; délka čepele – 77 mm; hmotnost – 24 g (obr. 40, 41).
56. torzo nože; E 0592472, N 5538948; jižní svah, hl. 30 cm ve vrstvě 106; celková délka – 62 mm; délka čepele – 13 mm; hmotnost – 5 g (obr. 40, 41)
61. nůž; E 0592903, N 5538965; severní svah, hl. 15 cm ve vrstvě 100; celková délka – 96 mm; délka čepele – 72 mm; hmotnost – 12 g (obr. 40, 42)
64. torzo nože; E 0592520, N 5538982; severní svah, hl. 14 cm ve vrstvě 106; celková délka – 136 mm; délka čepele – 37 mm; hmotnost – 20 g (obr. 40, 41)
65. torzo nože; E 0592520, N 5539000; severní svah, hl. 23 cm ve vrstvě 100; celková délka – 139 mm; délka čepele – 96 mm; hmotnost – 15 g (obr. 40, 41)
66. nůž; E 0592630, N 5538999; severní svah, hl. 15 cm ve vrstvě 100; celková délka – 75 mm; délka čepele – 50 mm; hmotnost – 7 g (obr. 40, 42)
67. nůž; E 0592534, N 5538995; severní svah, hl. 40 cm ve vrstvě 106; celková délka – 117 mm; délka čepele – 60 mm; hmotnost – 15 g (obr. 40, 42)
74. torzo řapu nože; E 0592478, N 5538904; jižní svah, hl. 20 cm rozhraní vrstvy 106 a podloží; celková délka – 95 mm; hmotnost – 23 g (obr. 40, 41)

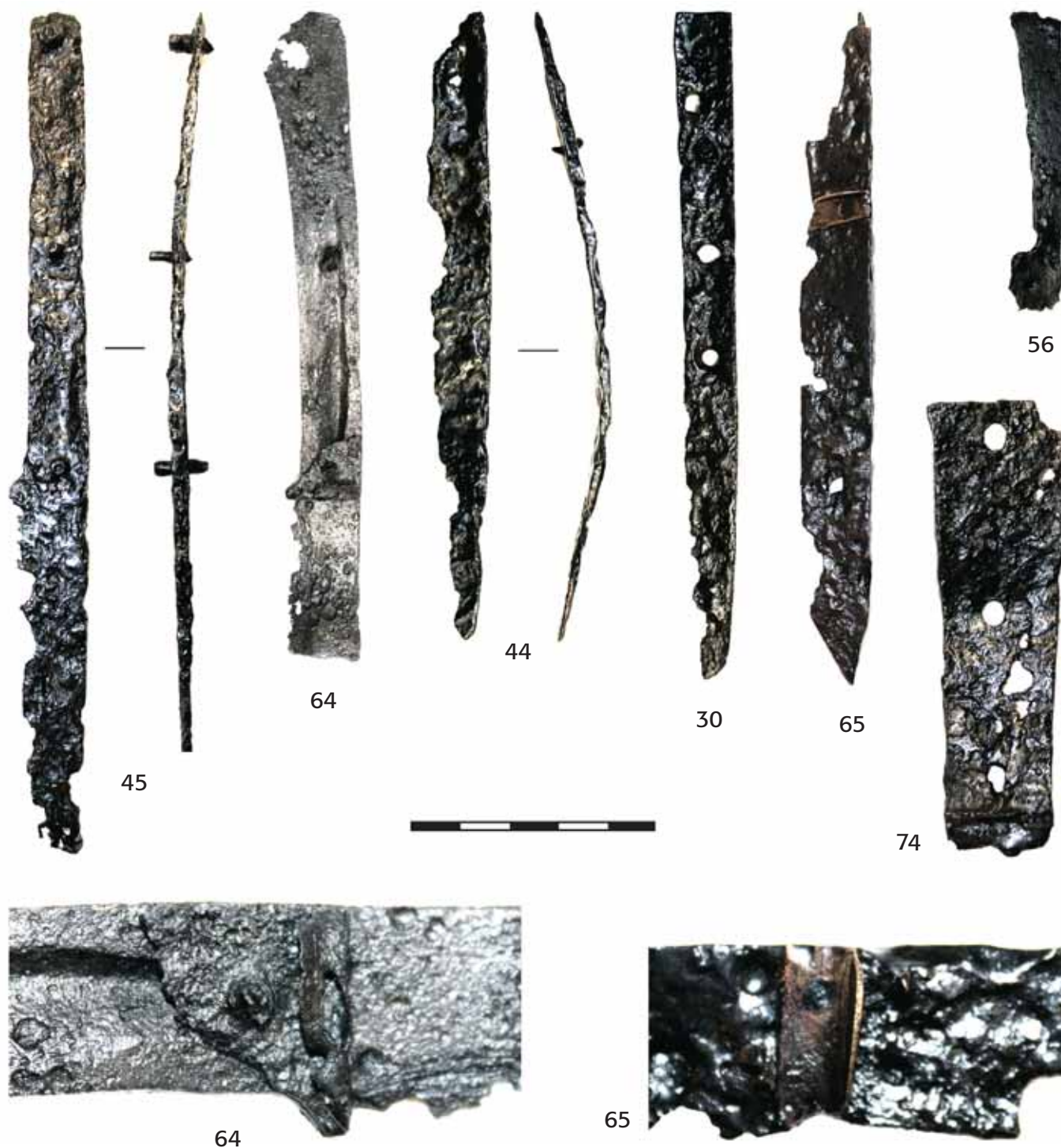
V areálu hradu a jeho nejbližším okolí (obr. 38) bylo získáno také celkem 13 nožů či jejich zlomků. Početnost nálezů nožů na středověkých lokalitách je pochopitelná, neboť nože vždy patřily mezi nejuniverzálnější a nejrozšířenější nástroje. Již během mladšího pravěku však doznaly některé typy nožů tak dokonalého tvaru, že jejich náhodné nálezy nelze bez znalosti nálezyvý okolností

Obr. 40. Hrad Orlík. Nože (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 40.** Orlík Castle. Knives (drawing by M. Schindlerová).

blíže datovat a nelze je tudíž většinou použít jako vhodnou datovací pomůcku. Také nože z hradu Orlíka se z tohoto standardu, až na ojedinělé výjimky, nevymykají. Pracovně můžeme rozdělit nálezový soubor nožů

do dvou hlavních skupin, a to na základě způsobu uchycení původních rukojetí. Konstrukce rukojeti mohla být totiž řešena buď pomocí prostého trnového řapu, na který byla dřevěná či kostěná rukojeť naražena,

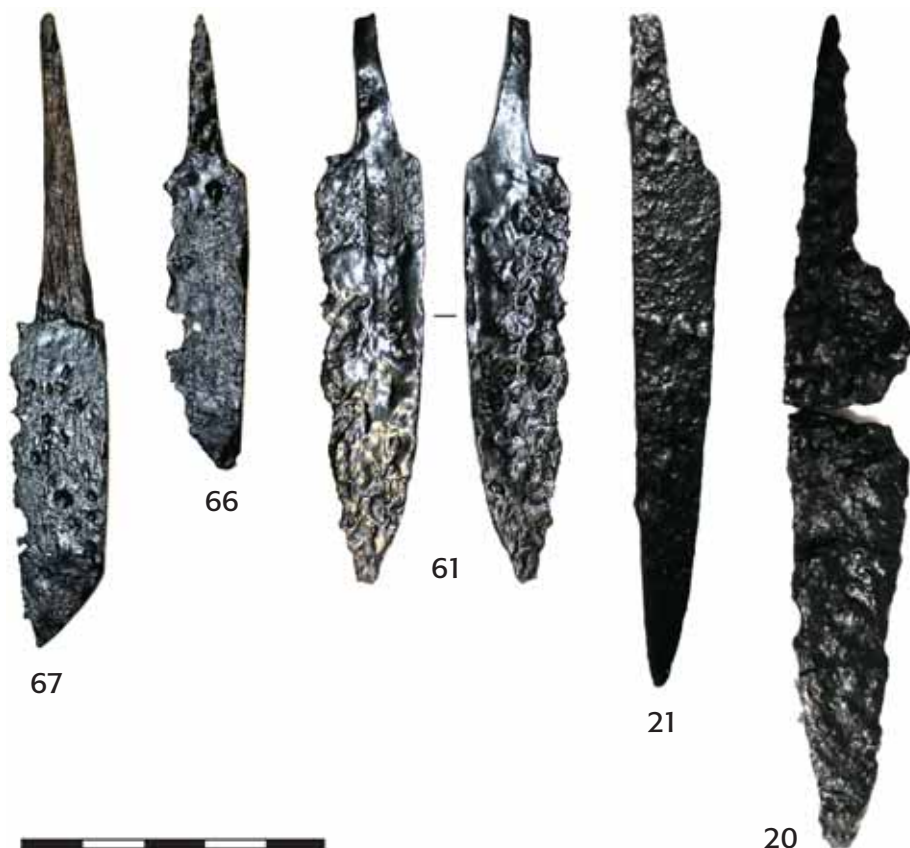

Obr. 41. Hrad Orlík. Torza nožů s příčně nýtovanými řapy (foto P. Žákovský). — **Fig. 41.** Orlík Castle. Fragment of knife with transverse rivets on the tang (photo by P. Žákovský).

či dvoudílné obložení bylo na řap příčně nanýtováno. Dříve se v literatuře sice objevil názor, že na chronologii nožů z jednotlivých lokalit může mít konstrukce rukojeti jistý vliv, přičemž nože s trnovým řapem byly obecně považovány za starší (např. *Nekuda 1985*, 159–161; *Belcredi 1989*, 460). Tento předpoklad však platí jen do jisté míry, neboť nože s trnovým řapem byly a jsou stále využívány souběžně s noži s příčně nýtovaným řapem

(srov. *Krajíc 2003*, 204–206). Nelze tedy říci, že každý nůž s trnovým řapem je starší než nože s příčně nýtovaným řapem. Platí však, že nože s příčně nýtovanými řapy se počaly v masivnější míře objevovat zřejmě až v průběhu 13. století. Snad by tato teze tedy mohla platit v tom smyslu, že převaha nožů s příčně nýtovanými řapy oproti nožům s řapy trnovými se váže na vrcholně středověké lokality datované do průběhu 14.–15. století.

Obr. 42. Hrad Orlík. Torza nožů s trnovým řapem a popř. zlomky nůžek (foto P. Žákovský). — **Fig. 42.** Orlík Castle. Fragments of knives with a spike-like tang and possibly scissor fragments (photo by P. Žákovský).

Obr. 43. Hrad Orlík. Detail damaskované výzdoby nože (foto P. Žákovský). — **Fig. 43.** Orlík Castle. Detail of the pattern welded decoration of knife (photo by P. Žákovský).

Před tímto časovým horizontem se zdá, že spíše převládaly nože s trnovými řapy. Je však nutné zdůraznit, že se jedná pouze o pracovní hypotézu, kterou bude nutné v budoucnosti prověřit zpracováním co možná nejpočetnějších nálezových souborů²¹.

V tomto ohledu je zajímavé, že na studované lokalitě mírně převládají právě nože s příčně nýťovanými řapy, jichž bylo získáno prozatím 7 různě zdeformovaných zlomků. Všechny nože z této skupiny jsou dochovány pouze ve větších či menších torzech, takže není možné je blíže klasifikovat. Lze říci, že všechny nože z této sku-

piny byly původně vybaveny poměrně štíhlými neprofilovanými čepeli, které byly od řapu buď jednostranně odsazeny (kat. č. 44, 45, 64, 65; obr. 40, 41) nebo odsazení postrádají úplně a čepel plynule přechází v řap (kat. č. 30; obr. 40, 41). Poněkud zvláštní místo z tohoto hlediska zaujímá drobné torzo nože kat. č. 56 (obr. 40, 41), kde je plochý řap od zlomku čepel oboustranně výrazně odsazen až zaškrčen, což nalezneme především u novověkých nožů.

Délku nožů však díky jejich torzovitosti nelze ve většině případů odhadnout, ale zdá se, že v některých případech nepřesahovala délka čepel délku rukojeti. Lze to demonstrovat na noži kat. č. 30, který je vybaven krátkou čepelí s hrotem situovaným v ose zbraně, jejíž délka tvoří zhruba třetinu celkové délky nože (obr. 40, 41). Řapy většiny nožů jsou vybaveny mělkým lícním prožlabením (kat. č. 30, 44, 45, 64; obr. 40, 41), přičemž

²¹ Tak např. z předhradí hradu ve Veselí nad Moravou bylo získáno celkem 21 torz nožů datovaných do závěru 13. – počátku 14. století, přičemž u všech byla konstrukce rukojeti řešena pomocí trnového řapu (Žákovský — Hošek 2015, 238–244).

k uchycení původního obložení rukojeti sloužily duté trubičkovité nýty vyrobené buď ze železného plechu (kat. č. 44, 45, 64; *obr. 40, 41*) či plechu vyrobeného ze žlutého kovu. Na některých nožích je dochováno v torzu plechové kování, které opticky odděluje řap od čepele. Kování bylo k čepele nože přichyceno jedním drobným nýtem a bylo vyrobeno buď ze železného plechu (kat. č. 64; *obr. 40, 41*), nebo plechu ze žlutého kovu (kat. č. 65; *obr. 40, 41*). Tato drobná kování, se kterými se na vrcholně středověkých nožích setkáváme v hojně míře, měla za úkol nejen předmět krásnit, ale měla rovněž praktickou funkci. Sloužila totiž ke kvalitnější fixaci nože v pochvě.

Většinu nožů s příčně nýtovanými řapy lze přiřadit k poměrně hojně se objevujícím nožům se štíhlými čepelemi, které se objevují po celé Evropě v rozmezí 11.–16. století (např. *Cowgill — de Neergaard — Griffiths 2003, 92–105*). Odlišuje se od nich pouze torzo masivního příčně nýtovaného řapu, které bylo původně součástí většího nože. Ve spodní části je řap charakteristicky zduřen, přičemž tento prvek odděloval řap od čepele (kat. č. 74; *obr. 40, 41*).

Oproti nožům s plochým příčně nýtovaným řapem se nože s řapem trnovým dochovaly takřka v úplnosti. Ve všech případech se jedná o drobné nože, jejichž celková dochovaná délka nepřesahuje 117 mm. Jednotlivé nože se však od sebe nepatrně odlišují tvarem svých čepelí. Nůž kat. č. 67, který byl nalezen na severním svahu hradního jádra, je vybaven krátkou čepelí s výrazným hrotem situovaným v ose čepele. Hrot vznikl výrazným seseknutím hřbetní strany. Nůž je opatřen také poměrně dlouhým, mírně prohnutým řapem (*obr. 40, 42*). Drobný nůž kat. č. 66, jenž byl nalezen taktéž na severním svahu hradního jádra, je vybaven krátkou čepelí s nevýrazným hrotem situovaným na hřbetní straně čepele (*obr. 40, 42*). Obdobného tvaru byla patrně i nůž kat. č. 24, který se dochoval pouze v torzu, a tak jeho bližší klasifikace je přeci jen poněkud ztížena (*obr. 40*). Další dva nože kat. č. 20 a 21 jsou vybaveny štíhlými čepelemi s výrazným hrotem situovaným v ose čepele a jednostranně odsazeným řapem, přičemž odsazení čepele je poměrně pozvolné (*obr. 40, 42*). Díky tomuto konstrukčnímu detailu i celkovému tvaru předmětů se může jednat rovněž o torza pružinových nůžek.

Zvláštní pozornost si pak zaslouží drobný nůž kat. č. 61, který je vybaven čepelí s hrotem situovaným v ose čepele. Čepel je vybaven poměrně širokým avšak nevýrazně ohraničeným oboustranným žlábkem, přičemž tato část čepele je konstruována ze svářkového damasku (*obr. 40, 42, 43*). Damaskované nože se obecně vyskytují od 10. do 14. století, přičemž jejich výroba v průběhu 14. století již patrně zcela doznívala (např. *Hošek — Zaujlov 2014*). Z období vrcholného středověku máme prozatím takto konstruované nože podchyceny z území Anglie (*Cowgill — de Neergaard — Griffiths 2003, 15–16, 78–80*) či Polska (*Piaskowski 1964; Mazur — Nosek 1972; Marczak 2004*). Řadu nálezů damaskovaných nožů z období vrcholného středověku, respektive z průběhu 12.–14. století, známe i z území České republiky. Uvedme zde alespoň exempláře z Hradištku u Davle (*Pleiner 1982, 271, 274–275, tab. 46: 4–6*), Muřetovic (*Pleiner 1969, 561*), Malína (*Hošek et al. 2009*),

Uherského Hradiště, Veselí nad Moravou (*Žákovský — Hošek 2005, 239–244, obr. 22*) či kompletně dochovaný nůž z Olomouce - Horního náměstí (*Baarová et al. 2006, 233*).

Všechny nože vybavené trnovým řapem pak lze obecně přiřadit k běžným typům nožů, které se v oblasti Evropy objevují v takřka nezměněné podobě rámcově od 10. do 16. století (např. *Cowgill — de Neergaard — Griffiths 2003, 78–91*). Bližší datování je tak možné pouze u nože, opatřeného vložkou ze svářkového damasku, jehož výrobu můžeme na základě dnešních znalostí shledávat někde v průběhu 12.–14. století.

5.2.5. Stavební vybavení

5.2.5.1. Petlice či články řetězu

57. osmičkovitý článek petlice či řetězu; E 0592497, N 5538938; jižní svah pod hranou jádra, hl. 15 cm ve vrstvě 100; celková délka – 67 mm; hmotnost – 9 g (*obr. 44, 45*)

72. osmičkovitý tordovaný článek petlice či řetězu; E 0592471, N 5538904; jižní svah, rozhraní hrabanky a vrstvy 101; celková délka – 95 mm; hmotnost – 38 g (*obr. 44, 45*)

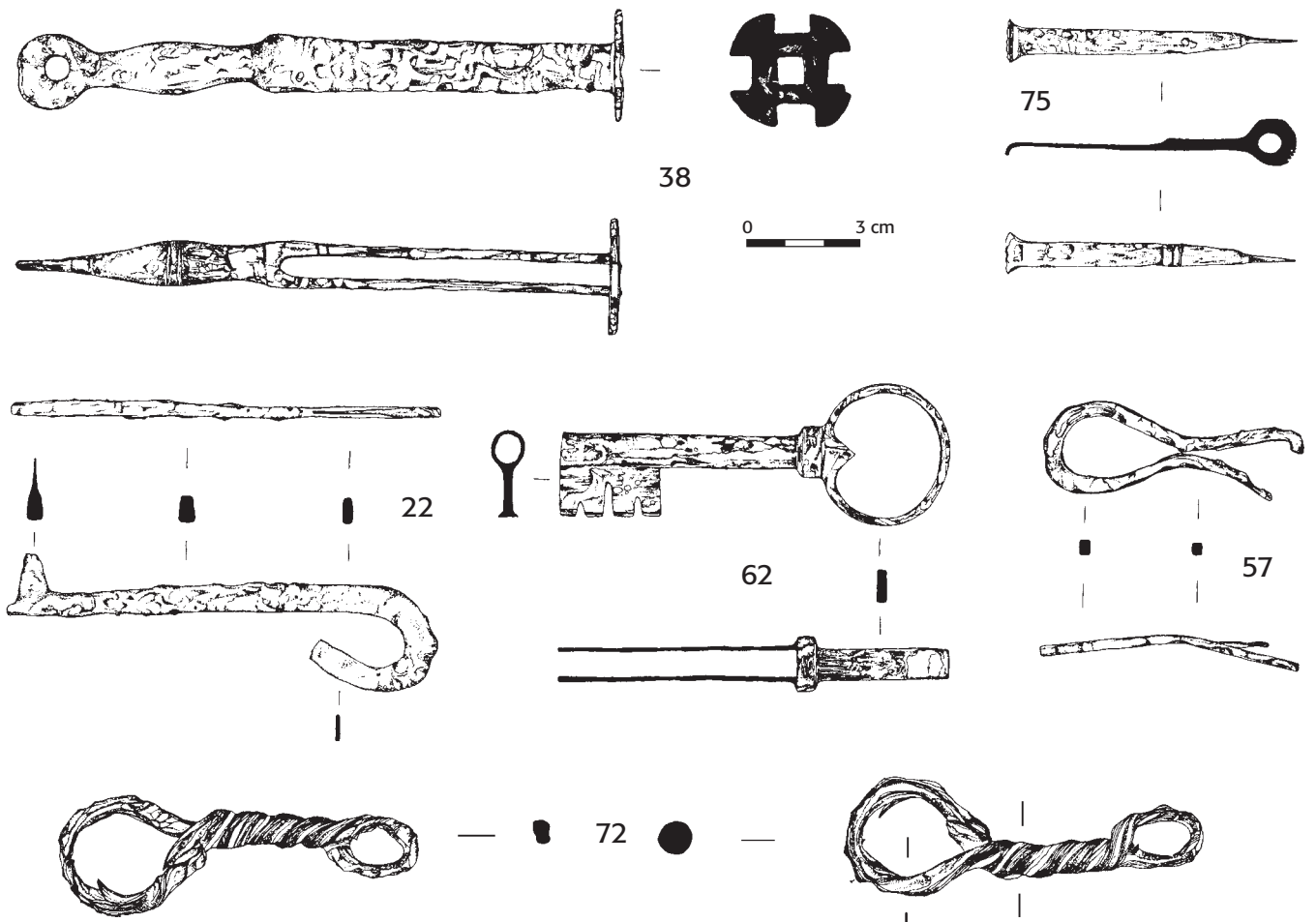
Ze stavebního vybavení se v areálu zkoumaného hradu podařilo získat pouze předměty spojené se zabezpečovacími a uzavíracími mechanismy (*obr. 46*), přičemž různé hřeby zůstávaly při prospekci z technických důvodů a pro zamoření části lokality recentním odpadem stranou pozornosti. Dva drobné předměty lze interpretovat jako osmičkovité petlice či oka řetězu, které byly původně úzce spjaty s použitím závěsných zámků. První z nich je vyrobena ze želené tyčinky obdélného průřezu, jejíž rámeček je zhruba vprostřed své délky prohnut tak, že delší ramena na sebe dosedají a vytvářejí tak dvě takřka oddělná boční oka nepravidelného tvaru (kat. č. 57; *obr. 44, 45*). Tento tvar petlicových nebo řetězových ok patří k těm nejrozšířenějším vůbec a setkáme se s nimi na celé řadě středověkých lokalit, přičemž jejich přesnější datování není možné (např. *Slivka 1981, 244; Belcredi 1989, 455; Krajč 1991, 324–325; 2003, 74–75; Měchurová 1997, 117*).

Druhý exemplář, který lze s velkou pravděpodobností interpretovat jako osmičkovitou petlici či oko řetězu, je poněkud rozdílné konstrukce. Je zhotoven ze železné tordované tyčinky zhruba čtvercového průřezu. Tyčinka byla svařena do oválného oka, které bylo následně za tepla zhruba vprostřed své délky zkrouceno do celkem čtyř závitů. Tímto úkonem byla vytvořena dvě nestejně velká a nerovnoměrná postranní oka (kat. č. 72; *obr. 44, 45*). Obdobné konstrukce jsou např. jednotlivá oka řetězu, využitého při konstrukci pout, jež byla nalezena v Náchodě (*Lochmann 1989, 108, tab. 2: 2*). Ani tento typ petlice či oka řetězu lze jen těžko blíže datovat a musíme se tak spokojit jen s jejím rámcovým zařazením do průběhu vrcholného středověku až novověku.

5.2.5.2. Klíče

22. hákovitý klíč; E 0592491, N 5538962; západní část jádra, hl. 20 cm, 18 cm ve vrstvě 103 spolu s č. 21; celková délka – 112 mm; hmotnost – 23 g (*obr. 44; 45*)

38. symetrický zásuvný klíč; E 0592477, N 5538907; jižní svah, hl. 26 z vrstvy 100; celková délka – 166 mm; hmotnost – 106 g (*obr. 44, 45*)

Obr. 44. Hrad Orlík. Stavební vybavení (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 44.** Orlik Castle. Construction equipment (drawing by M. Schindlerová).

Obr. 45. Hrad Orlík. Stavební vybavení s dobře patrným použitím mědi (foto P. Žákovský). — **Fig. 45.** Orlik Castle. Construction equipment with the clear use of copper (photo by P. Žákovský).

Obr. 46. Hrad Orlík. Prostorové rozložení klíčů (kolečko) a částí petlic a řetězů (čtvereček) v areálu hradu (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 46.** Orlík Castle. Spatial distribution of keys (ring) and the parts of latches and chains (square) on the castle grounds (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

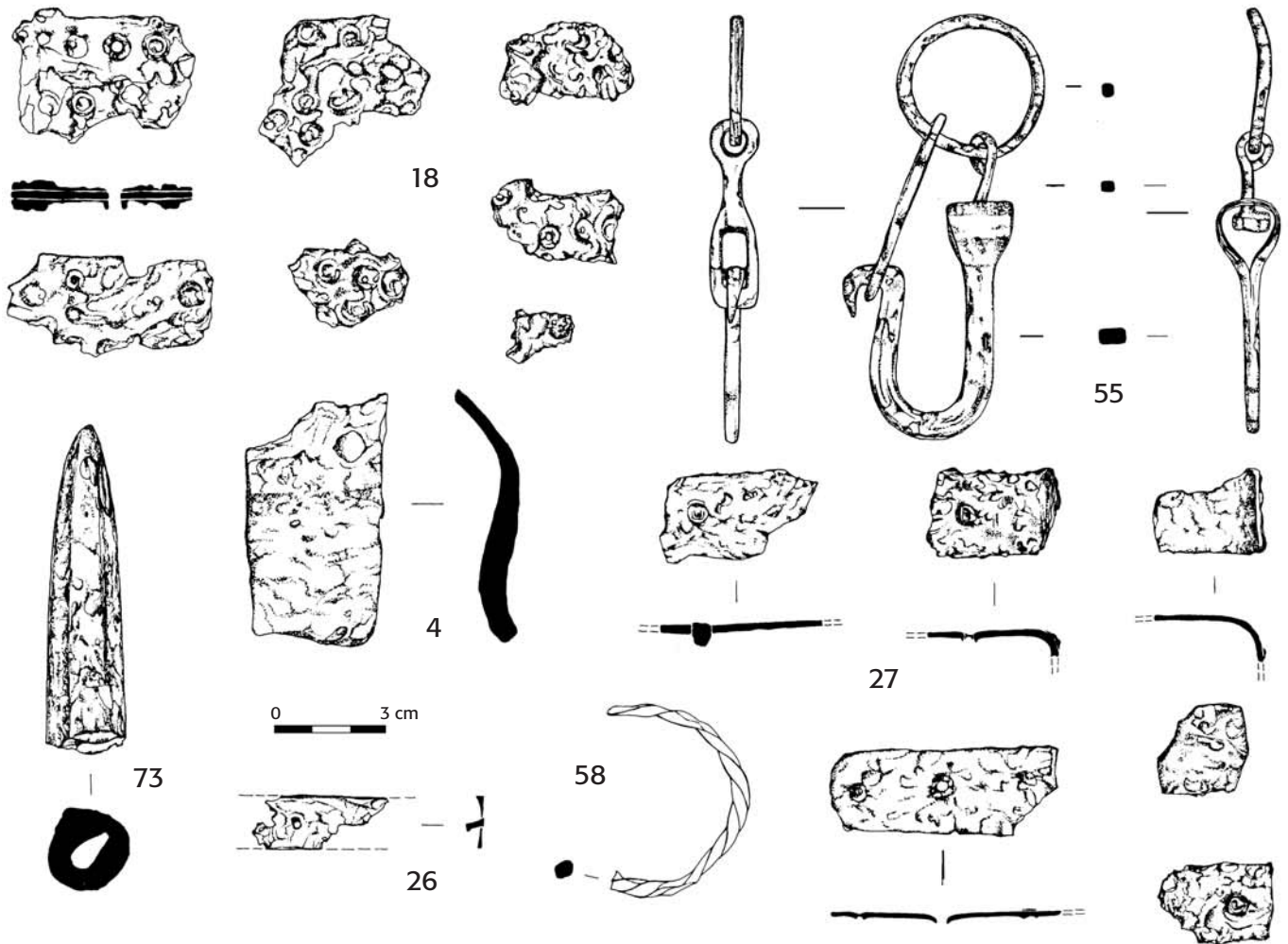
62. otočný klíč; E 0592464, N 5538918; jižní svah, hl. 16 cm při bázi vrstvy 101; celková délka – 105 mm; hmotnost – 48 g (obr. 44, 45)

75. asymetrický zásuvný klíč; E 0592476, N 5538970; severní svah hradního jádra, hl. 7 cm ve vrstvě 100; celková délka – 79 mm; hmotnost – 8 g (obr. 44, 45)

S uzamykacími mechanismy jsou těsně spjaty rovněž nálezy klíčů. V areálu zkoumané lokality byly nalezeny prozatím celkem čtyři jejich exempláře (obr. 46), které lze rozdělit do tří základních skupin. Klíč kat. č. 22 lze přiřadit ke klíčům hákovitým, které R. Krajíc označil typem II (Krajíc 1991, 332, obr. 9; 2003, 89–90, obr. 90). Klíč je zhotoven z jednoho kusu železné tyčinky obdélného průřezu, přičemž na jednom konci je zakončen jednoduchým oválným nedovřeným okem a na druhé straně jednoduchým zubem oválného průřezu (obr. 44, 45). Náhodné nálezy těchto klíčů je jen těžké blíže datovat, neboť se v téměř nezměněné podobě i konstrukci vyskytují průběžně od středohradištního období (Hrubý 1958, 58–59; Klíma 1980, 42–53, obr. 20: 5; Dostál 1988, 144, obr. 2: 1) do vrcholného středověku. Zdá se, že daný typ klíčů se vyskytoval nejméně ještě v průběhu 1. poloviny 15. století, o čemž svědčí jejich nálezy ze Sezimova Ústí (Krajíc 2003, 89–90). V průběhu 14.–15. století se však již jedná jen o ojedinělé nálezy, což může poukazovat na skutečnost, že v tomto období pouze dožívaly a byly nahrazovány dokonalejšími klíči otočnými (např. Hejna 1962, 466, obr. 8: 1; Slivka 1981, 264, obr. 14: 9; Durdík — Frolík 1993, 58, obr. 19: 4–5).

V náleзовém fondu jsou zastoupeny rovněž dva exempláře zásuvných klíčů. První variantu představuje drobný lopatkový asymetrický klíček, který je vyroben

ze železné tyčinky obdélného průřezu. Svrchní konec klíče je zakončen drobným závěsným kruhovým očkem a zesíleným krčkem, který očko odděluje od těla klíče. Zub, respektive lopatka klíče byla pravoúhle zalomena. Jak byla plocha zubu profilována však dnes nelze říci, neboť jeho podstatná část je odlomena (kat. č. 75; obr. 44, 45). Tento tvar klíčů, pro které R. Krajíc vytvořil svůj typ III (Krajíc 1991, 332, obr. 9; 2003, 90, obr. 90), se objevuje nepochybně již v průběhu 12. století a přežívá v téměř nezměněné podobě až do průběhu 15. věku, případně počátku 16. století. Za hlavní těžiště jejich výskytu je pak tradičně spatřováno období 13.–14. století (např. Ward-Perkins 1954, 148–150, obr. 45; Klíma 1980, 81–89, obr. 41; Egan 1998, 99–100, kat. č. 258–259; Krajíc 2003, 90, obr. 91). Druhý exemplář, který lze přiřadit k lopatkovým symetrickým klíčům, má oproti předcházejícímu kusu poněkud složitější konstrukci a značně větší rozměry. Na jedné straně je klíč opatřen drobným závěsným kruhovým očkem, které je od těla odděleno výrazně kuželkovitě zduřeným krčkem. Vlastní tělo klíče je zkonstruováno ze dvou lamel obdélného průřezu, které spojuje na jedné straně spodní báze krčku a na druhé straně pak profilovaný zub, jež na spodní ploše nese výrazné stopy pokovení mědí (kat. č. 38; obr. 44, 45). Jak již bylo výše řečeno, lze klíč přiřadit k symetrickým lopatkovitým zásuvným klíčům, pro které na základě materiálu ze Sezimova Ústí vyčlenil R. Krajíc typ IV (Krajíc 1991, 332, obr. 9; 2003, 90, obr. 90). Také tento typ klíčů patří k poměrně běžným nálezům na středověkých lokalitách po celé Evropě (např. Bláha 1970, 25, tab. 15: 1; Hejna 1983, 494, obr. 3: 4; Durdík — Frolík 1993, 58, obr. 19: 1; Kouřil — Prix — Wihoda 2000, 304, obr. 204: 4), přičemž jejich výskyt je

Obr. 47. Hrad Orlík. Zlomky neurčených předmětů (kresba M. Schindlerová). — **Fig. 47.** Orlík Castle. Fragments of unidentified artefacts (drawing by M. Schindlerová).

shledáván od závěru 13. do počátku 16. století (např. *Krajčic 2003*, 90). Oproti většině známých exemplářů zásuvných asymetrických klíčů se přeci jen studovaný exemplář v jednom detailu podstatně liší. Většina těchto klíčů má totiž své tělo konstruováno pouze z jednoho železného pásku, kdežto náš exemplář má tělo složeno ze dvou samostatných lamel. Těchto klíčů nemáme z území Evropy registrováno prozatím příliš mnoho (např. *Egan 1998*, 103, kat. č. 273, obr. 76), což může být způsobeno jejich poněkud komplikovanou montáží.

Nejvyspělejším klíčem získaným ze studované lokality je nepochybně exemplář, který byl nalezen na jižním svahu hradu. Jedná se o poměrně masivní otočný klíč s kruhovým okem vyrobeným ze železné tyčinky obdélného průřezu, jež je od těla odděleno prstencovým krčkem, který patrně plnil funkci zarážky (kat. č. 62; obr. 44, 45). Oko je zdobeno výrazným hrotitým výběžkem, který vybíhá do vnitřního prostoru oka. Tělo klíče je duté a ve spodní části z něj vyrůstá obdélný zub, který je jednoduše profilován třemi různě dlouhými zářezy. Zub klíče, tělo i oko nese silné stopy po pokovení mědí. Není též vyloučeno, že se na řadě míst může spíše jednat o zbytky pájecího média, kterým byly jednotlivé části klíče spojeny. Klíč lze díky tvaru a konstrukci jed-

noznačně přiřadit ke klíčům typu XII podle R. Krajčice (*Krajčic 1991*, 332, obr. 9; *2003*, 92, obr. 90). Jedná se opět o poměrně hojně rozšířený typ klíče, se kterým se setkáváme především na území střední Evropy. Z analogických nálezů z území České republiky lze uvést např. klíč z hradu Vildštejna (*Durdík — Frolík 1993*, 58, obr. 19: 6), Konůvek (*Měchurová 1997*, 115–116, LIX: 4) či řadu exemplářů ze Sezimova Ústí (*Krajčic 2003*, 94). Tento typ otočných klíčů se patrně objevil poprvé již v průběhu 13. století, ale své největší obliby doznal až v 15. století a starším novověku (např. *Richter 1961*, 97; *Slivka 1981*, 237; *Hoffmann — Mende 1995*, 146–158; *Krajčic 2003*, 94).

5.2.6. Neurčitelné zlomky

4. esovitě prohnutý pás železa; E 0592502, N 5538946; plocha nádvoří, hl. 24 cm při bázi vrstvy 102 na pískovcových kamenech (dlažba?); celková délka – 69 mm; hmotnost – 95 g (obr. 47, 48)
18. rozlámaný železný plech; E 0592501, N 5538954; západní část jádra, hl. 20 cm ve vrstvě 103 (obr. 47)
26. plochý zlomek s nýtem; E 0592487, E 5538952; západní část jádra, hl. 10 cm, báze vrstvy 101 nebo povrch vrstvy 103 (obr. 47)
27. rozlámaný plechový pás; E 0592494, N 5538950; západní část jádra, hl. 15 cm, 5 cm pod vrstvou kamenů charakteru dlažby (včetně valounů) ve vrstvě 105 (obr. 47)

Obr. 48. Hrad Orlik. Výběr neurčených artefaktů (foto P. Žákovský). — **Fig. 48.** Orlik Castle. Selection of unidentified artefacts (photo by P. Žákovský).

55. uzavírací mechanismus; E 0592514, N 5538979; severní svah, hl. 25 cm na rozhraní vrstvy 100 s výrazným podílem kamenné destrukce a podloží; celková délka – 131 mm; hmotnost – 65 g (obr. 47, 48)

58. část kruhu z torované tyčinky; E 0592500, N 5538899; jižní svah, hl. 14 cm ve vrstvě 100; celková délka – 54 mm; hmotnost – 11 g (obr. 47, 48)

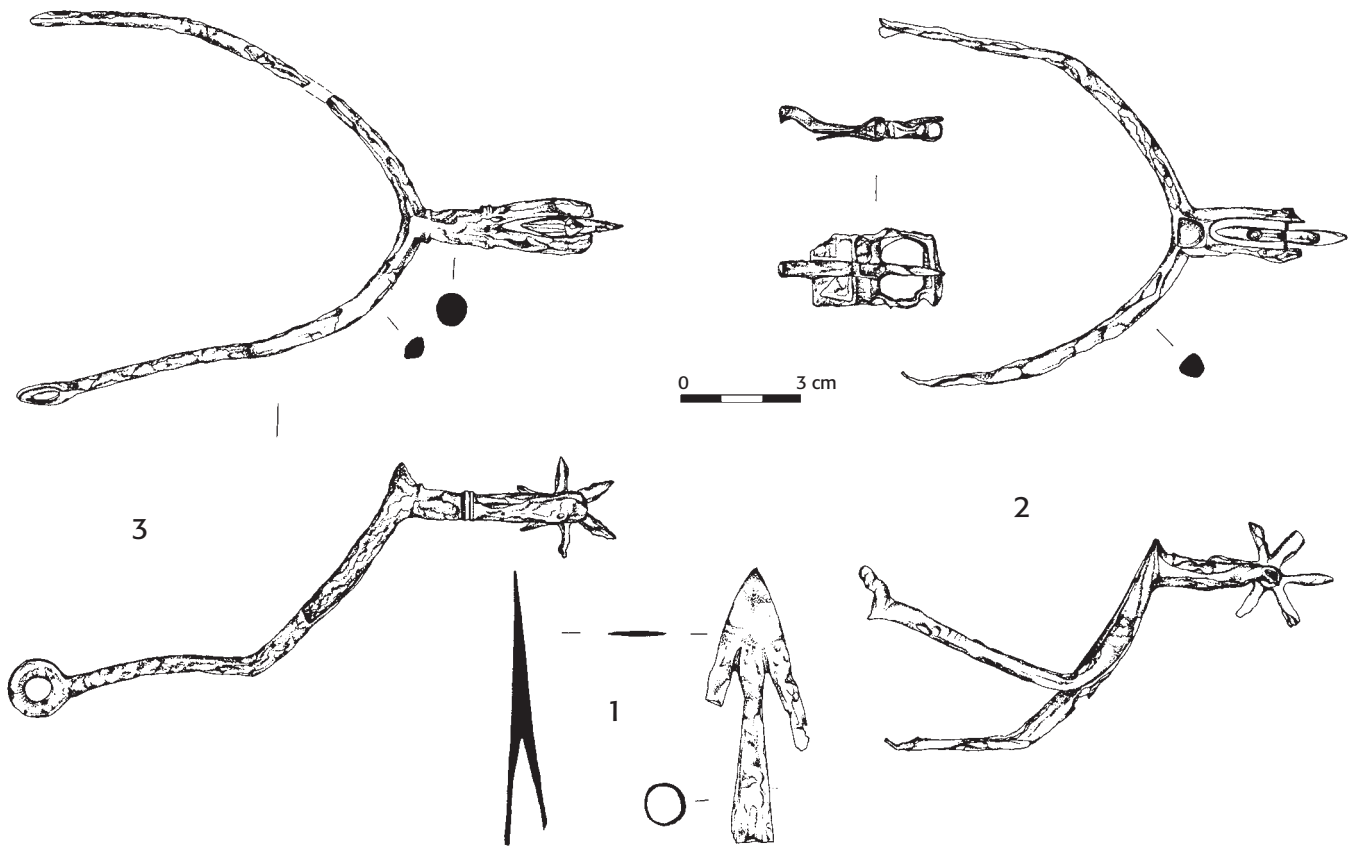
73. hroditý předmět ukončený lomovou plochou; E 0592478, N 5538967; severní svah hradního jádra, hl. 20 ve vrstvě 106; celková délka – 89 mm; hmotnost – 180 g (obr. 47, 48)

Mimo celkem spolehlivě interpretovatelné artefakty bylo na lokalitě při průzkumu nalezeno rovněž několik železných předmětů, které se bližšímu určení brání (obr. 49). Jedná se především o drobné zlomky poměrně tenkého plechu o síle nepřesahující 0,6 mm, přičemž jeden ze zlomků je opatřen jedním drobným nýtem s plochou hlavičkou (kat. č. 18, 26 a 27; obr. 47). Celkem s jistotou lze říci, že se nejedná o zlomky lamel z brigantin, ale spíše o blíže neurčitelná stavební kování. Další kování, jež je výrazně esovitě prohnuto, je oproti předešlým zlomkům vyrobeno z poměrně masivního železného plátu (kat. č. 4; obr. 47, 48). Mohlo by se jednat jak o blíže neurčitelné stavební kování, tak mohlo být využito i při konstrukci vozu, kde se podobně profilovaná kování uplatnila např. při okování oje apod. Ke stavebnímu kování lze hypoteticky přiřadit i torzo železné torované tyčinky, stočené do širšího nedovřeného kruhu (kat. č. 58; obr. 47, 48). Mohlo by se jednat o zlomek dalšího oka petlice či řetězu, ale proti této možnosti hovoří fakt, že utvářené oko bylo poměrně velkých rozměrů.

Bližší interpretaci se brání rovněž masivní železný, výrazně zahrocený zlomek, který je vybaven vnitřním otvorem, jenž zřejmě původně probíhal po celé délce předmětu. Artefakt byl vyroben ze železné tyčinky při-

Obr. 49. Hrad Orlik. Prostorové rozložení neurčených zlomků na lokalitě (v programu Quantum GIS zpracoval D. Vích). — **Fig. 49.** Orlik Castle. Spatial distribution of unidentified fragments at the site (prepared by D. Vích in the Quantum GIS program).

Obr. 50. Sudislav nad Orlicí. Nálezy z polohy „Pláňov“. — **Fig. 50.** Sudislav nad Orlicí. Finds from the 'Pláňov' site.

blíže oválného tvaru, přičemž jsou na ní zřetelné fase-tované plochy (kat. č. 73; obr. 47, 48). Tápeme rovněž v interpretaci uzavíracího mechanismu, jakési primitivní karabiny, sestávající z masivního závěsného kruhu, na který je pomocí oka přichycen masivní hák se zpětně zahnutým nosem. Kování je vybaveno i plochou pojistkou, která zamezovala samovolnému odepnutí mechanismu (kat. č. 55; obr. 47, 48). Podobné kování se nám prozatím nepodařilo identifikovat ani v etnografickém materiálu, přestože poněkud připomíná kování využívaná v chomoutovém zápřahu koní určeném pro těžký tah, respektive spojení chomoutu s náojníkem či kování postražků. Obdobné karabiny jsou využívány dodnes při konstrukci úvazku při koňském stahování klád v lesním prostředí. Do vrcholného středověku je tak předmět kladen pouze na základě stratigrafického pozorování. K jeho objevu totiž došlo v hloubce 25 cm pod kamennou destrukcí hradu (vrstva 106) na rozhraní s podložím.

6. Další nálezy z k. ú. Sudislav nad Orlicí

Celkem tři železné předměty byly nalezeny detektorem kovů Františkem Páclem v r. 2012 v jihovýchodní části k. ú. Sudislav nad Orlicí pod nynější silnicí na osadu Hrádek ve strmém svahu spadajícím k Tiché Orlicí:

1. hrot šípů s tulejí a zpětnými křídélky; E 0595506, N 5537043; hloubka 5 cm v humusové vrstvě hrotem k severozápadu na povrchu skalní věže; celková délka – 68 mm; hmotnost 12 g (obr. 50: 1)

2. ostruha s ostře zalomenými rameny s odlomenými úchyty, pouze na jednom rameni je patrné torzo symetricky nasazeného jednoduchého kruhového úchytu, vidlice je plasticky členěna; E 0595523, N 5536776; hloubka 5 cm ve vrstvě 101 při okraji deprese po vývratu; celková délka – 125 mm; hmotnost – 47 g (obr. 50: 2)
3. ostruha s ostře zalomenými rameny, na jednom rameni dochován symetricky umístěný jednoduchý kruhový úchyt, vidlice je plasticky členěna; E 0595570, N5536747; hloubka 5 cm ve vrstvě 101; celková délka – 154 mm; hmotnost – 59 g (obr. 50: 3)

Jak k hrotu šípů, tak k oběma ostruhám nacházíme věrné analogie v nálezech z areálu hradu.

K hrotu šípů se štíhlou tulejí a zpětnými křídélky nacházíme analogii u hrotu č. 76, který je klasifikován jako hrot typu A2c podle T. Durdíka (Durdík 1972, 5, obr. 2), typ F podle V. Serdon (Serdon 2005, 119–120) či typ T 5–8 podle B. Zimmermanna (Zimmermann 2000, 64–65). V publikovaných souborech se s nimi nesetkáváme příliš často, na Ostrówku u Opole jsou datovány do průběhu 11.–14. století (Wachowski 1982, 180–181, obr. 7).

Ostruhy s lomenými rameny a jednoduchými symetricky nasazenými kruhovými úchyty a kolečky o šesti paprscích náleží k ostruhám typu C podle S. Kołodziej-skeho (Kołodziej-ski 1985, 166) s datováním do 13.–14. století s možným přesahem do století následujícího (např. Nagy 1898, 61–62; Drobný 1995, 62–80; Koóšová 2004, 533–536). Z areálu hradu Orlík k nim máme analogii v deformované ostruhy č. 40.

7. Interpretace nálezového souboru ve světle písemných pramenů a historických událostí

Vlastní prospekci byla v areálu hradu získána kolekce 82 kovových artefaktů a více než 100 zlomků keramiky, které dovolují především v případě kovových nálezů hypoteticky doplnit dosud málo známé dějiny zkoumané lokality. Při bližším zpracování kovových předmětů se ukázalo, že drtivou část zaujímají předměty spojené s vojenstvím či s výbavou koně a jezdce (viz *tab. 1*). V tomto ohledu se můžeme pokusit v obecné rovině o srovnání studovaného souboru s dosud publikovanými většími kolekcemi metalických artefaktů z dalších českých panských sídel. Toto srovnání však je limitováno řadou faktorů. Jako zásadní problém se kupodivu až tolik nejeví vlastní způsob získání studovaných předmětů vyzvednutých převážně z terciérních situací, což neumožňuje zasazení jednotlivých artefaktů do širšího kontextu. U srovnávaných lokalit se totiž nezřídka setkáváme s podobnou situací, byť z důvodů odlišných, protože většina větších nálezových kolekcí z hradního prostředí byla získána před 2. světovou válkou dobově odpovídajícím způsobem. Skutečným problémem je chronologická nesourodost srovnávaných lokalit, protože většina hradů s většími publikovanými kolekcemi kovových předmětů na rozdíl od prezentovaného souboru zasahuje svým datováním hluboko do 15. století a popř. i do novověku, což může výrazně kvalitativně a i kvantitativně ovlivnit skladbu hmotné kultury. Dalším velmi závažným faktorem je nepochybně absence písemných zpráv ke studované lokalitě, které by nám případně řekly něco bližšího o válečných událostech v dějinách opevnění, popřípadě o době či způsobu zániku zkoumané lokality. U námi zkoumaného hradu však bez případného regulérního archeologického výzkumu (a je možné, že ani po něm) nebudeme schopni říci, zda hrad fungoval ve funkci panského sídla po celou dobu doloženého osídlení, či zda ke konci své existence nesloužil již pouze jako dočasné útočiště vojenské posádky či družiny.

Výhrady o časové nesourodosti srovnávaných lokalit plně platí při komparaci s nejbližší hradní lokalitou, totiž hradem v Brandýse nad Orlicí, ještě v 16. století výrazně přestavěném a využívaném za Kostků z Postupic jako šlechtická rezidence. Výhodou zde naopak je analogický způsob získání kovových předmětů, jako v případě hradu Orlík, a totiž detektorovým průzkumem, který se však zatím nedotknul hradního jádra (Vích 2014). Militaria zde rovněž zastupuje sedmnáct kusů hrotů šípů, mimo ně pak již pouze zlomek nášlapného třmene ze samostřílu a projektil palné zbraně. Ve výrazně menší míře se zde setkáváme také s výbavou jezdce a koně, zastoupenou udítkem, dvěma zlomky podkov a zlomkem ostruhy. Naopak, stejně mizivě zde vystupují zemědělské a řemeslné nástroje (po jednom kusu).

Do jisté míry chronologicky srovnatelnou lokalitou je hrádek v poloze Hrádníky v k. ú. Zářecká Lhota. V kolekci předmětů získaných opět detektorovým průzkumem osm kusů reprezentují militaria, vedle hrotů šípů je to již jenom čepel dýky. Poměrně výrazně zde vystupuje výstroj koně a jezdce (ostruhy, podkovy, udidlo), stavební kování včetně uzamykacích mechanismů. Rov-

něž sporadicky se objevuje zemědělské, popř. řemeslnické nářadí (2 ks). Neobvyklý je zde naopak výskyt zlomku ramen skládacích vázek, slitkového stříbra a především torza ostatkového kříže. Hrad však existoval pouze relativně krátkou dobu snad již někdy v závěru 13., především však na počátku 14. století (Vích 2016).

S Orlíkem u Sudislavi je časově do značné míry srovnatelný hrad Lelekovice založený ve 40. letech 14. století a zanikající jednorázovou násilnou akcí na samém počátku 15. století. K Lelekovicím se navíc váže řada písemných pramenů, další informace poskytl dlouhodobý archeologický výzkum (Unger 1999). Díky němu zde známe množství nálezů souvisejících s řemeslem, zemědělstvím, i stavební kování aj. (Unger 1999, 111–117). V poměrně omezeném množství vcelku běžných militarií (hroty šípů a kopí, tesák) vyniká kování bojového cepu (Unger 1991) a celý meč (Ptáčková — Unger 1994).

Bez zajímavosti není ani srovnání s hradem Rokštejnem, založeném ve druhé polovině 13. století a zaniklém až někdy okolo poloviny 15. století (Měřínský 2007, 17–55), o němž s jistotou víme, že zde sídlila ozbrojená družina aktivně se účastnící drobných válek a lapkovské činnosti (Měřínský 2007, 32). Dlouhodobý archeologický výzkum opět přinesl velkou kolekci nálezů včetně kovových předmětů. Mezi nimi nechybí hroty šípů, tesáky, nášlapný hrot, součásti samostřílů. Důležitá je přítomnost částí ochranné zbroje včetně lamel brigantín aj. (Měřínský 2007, 108–112).

I na dalších hradních lokalitách z Čech a Moravy je vojenská složka silně zastoupena, jako např. na Vildštejně (Durdík — Frolík 1993, 59), Vízmburku (Hejna 1983; Lochmann 1983; Mazáčková 2013), Melicích (Unger 1974, 201), Sioně (Janská 1965, 39–49), Lopatě (Novobilský 2008, 87–90), či Ježově hradě u Stínavy (Žákovský 2006, 28). Tato situace jistě nepřekvapuje, vzhledem k vojensko-správní funkci těchto objektů. Ukazuje se však, že na podíl militarií v nálezech má významný vliv způsob zániku lokality, popř. jiná vojenská událost v jejich dějinách. Pokud lokalita zanikla násilným způsobem (popř. dobývání hrálo výraznou epizodu v její historii), procento militarií v nálezovém souboru dramaticky narůstá. U lokalit opuštěných z důvodu např. ztráty své původní funkce pozvolným odchodem obyvatelstva je procento militární složky v nálezovém souboru výrazně nižší (např. Janská 1965, 48–49). Je tudíž nepochybné, že větší množství militarií na lokalitách, které čelily válečným kampaním či v jejich průběhu přímo zanikly, je úzce spjato právě s těmito událostmi a neodráží pouze původní hradní inventář. Ač situaci v našem případě spolehlivě neznáme, pouhých 17 ks hrotů šípů vyskytujících se na Orlíku, navíc v prostoru kopírovaném dalšími nálezy, však zřetelně hovoří proti větší vojenské události v dějinách hradu, protože na dobývaných hradech se při včasné detektorové prospekci setkáváme s mnoha desítkami či spíše stovkami hrotů šípů rozestých na větší ploše (např. Lopata – Novobilský 2008, 74; Zítkov u Chocně – nepublikovaný výzkum Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, Potštejn – nepublikovaný výzkum Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou), přičemž v některých případech i se zajímavou prostorovou distribucí hrotů naznačující např. hlavní směry útoků (pro Potštejn Vích 2015, obr. 4).

Zajímavým faktem při analýze metalických artefaktů z hradu Orlíka je rovněž mizivé zastoupení řemeslnických a zemědělských nástrojů. Jak naznačuje srovnání s dalšími lokalitami, nemusí to však být výjimka, navíc tuto skutečnost může uspokojivě vysvětlit nejen primární vojenská funkce lokality, ale i skutečnost, že majorita řemeslnických aktivit mohla být situována do areálu předhradí, které nebylo zkoumáno.

Oproti výše uvedeným lokalitám tak představuje soubor kovových nálezů z hradu Orlík u Sudislavi v zásadě standardní „hradní“ kolekci, shledáváme však i určité odlišnosti. Může jimi být vyšší podíl některých militárií (tesáky a jejich části) či součástí výstroje koně a jezdce (ostruhy), nevíme ale, nakolik toto odráží dobovou realitu a nakolik jde o důsledek náhodných faktorů, např. způsobu prospekce. Výjimečná, především s ohledem na datování, je však jednoznačně kolekce zlomků ochranné zbroje, které v mnoha ohledech představuje jeden z nejdůležitějších souborů ze střední Evropy. Nálezy lamel brigantín sice patří k relativně běžným nálezům z hradních lokalit, oproti nim se orlícký materiál odlišuje typem a konstrukcí, která je ve středoevropském prostoru prozatím výjimečná. Exkluzivní charakter pak mají bezpochyby nálezy torza plátového kyrsu a rukavice, které patří opět ke zcela ojedinělým nálezům vůbec.

Při posuzování kolekce metalických artefaktů z hradu Orlíka tak musíme vzít v potaz především chronologicky citlivé předměty. Vedle artefaktů, které můžeme s větší či menší jistotou spojit s (pokročilým) 13. stoletím a počátkem 14. století, jako bronzová přezka, ostruhy s krátkou vidlicí s parabolicky prohnutými rameny a symetricky umístěnými úchyty, patrně i damaskový nůž, hroty šípů s trnem a hákovitý klíč, se zde setkáváme s lamelami z brigantiny, torzem kyrsu a zlomky rukavice. Tyto části ochranné zbroje a některé části tesáků, udidel a patrně i ostruhy dokládají přítomnost člověka na lokalitě ještě ve 2. polovině až závěru 14. století. Nelze dokonce vyloučit, že mohly být tyto součásti výstroje a výstroje využívány ještě počátkem 15. století.

Naopak, i přes to, že kovové nálezy byly standardně fixovány ruční stanicí GPS, popř. totální stanicí, veškeré pokusy o prostorové vyhodnocení rozptylu artefaktů skončily neúspěšně. Lze pouze konstatovat, že předměty se nacházejí více či méně rovnoměrně na obou svazích pod hradem i v hradním areálu samém, aniž by bylo možné vysledovat určité zákonitosti. Žádná nálevoá kategorie nic nenapovídá o organizaci prostoru v hradním areálu, relativně omezený počet hrotů šípů nacházených především na hradních svazích, ale i v hradním jádru musíme spojit s výbavou hradní posádky, nikoliv s přímými bojovými aktivitami. Příčinou tohoto stavu je nepochybně skutečnost, že naprostá většina artefaktů byla vyzvednuta až z místa svého terciárního uložení, kam se dostaly vlivem postdepozíčních procesů. Do nálezové situace se zcela jistě promítla postupná destrukce stavby po svém zániku s následnými erozními procesy. Nezanedbatelnou roli patrně sehrálo i získávání kamene z hradní zříceniny, které sice nemáme prameny přímo doložené, ale musíme s ním reálně počítat.

Souhrnně tedy můžeme konstatovat, že hrad s výrazným podílem nálezů vojenského charakteru především

podle výpovědi písemného pramene a na základě některých nálezů existoval někdy na přelomu 13. a 14. století, popř. na počátku 14. století. Po té v nálezích zřetelně vystupuje až časový úsek 2. pol. 14. století až nejpozději počátek 15. století, kdy je hrad na základě dosavadního stavu poznatků definitivně opuštěn. Zda osídlení mezi počátkem 14. století a pokročilým 14. stoletím bylo kontinuální, nebo zde existoval hiát, nelze na základě získaných pramenů rozhodnout, více informací může přinést pouze regulérní výzkum alespoň formou sond, které by zasáhly i nejhlouběji uložené intaktní situace. Doklady využívání lokality v pokročilém 14. století jsou pak v přímém rozporu s dosavadními představami o dějinách hradu, protože ve světle jediného písemného pramene a při vědomí existence nedalekého hradu v Brandýse nad Orlicí se předpokládal zánik objektu ve vzácné shodě již na počátku 14. století někdy po r. 1311 (např. *Sedláček 1883*, 137; *1909*, 671; *Kadlčík 1885*, 303–308; *Wirth 1902*, 9; *1957*, 735; *Prášek 1914*, 346; *Cibulka — Sokol 1935*, 207; *Musil 1967*, 30–31; *1995*, 76; *Poche 1980*, 461; *Musil — Volák 1984*, 13–14; *Hosák — Pavel /edd./ 1989*, 351; *Zrůbek 1992*, 187; *Svoboda 1995*, 366; *Durdík 1999*, 403).

Při pokusu o interpretaci dění v areálu hradu někdy ke konci 14. století, popř. na počátku století následujícího se nabízí několik možností. Při tom je třeba mít na paměti dvě skutečnosti. Jednak bezprostřední blízkost hradu v Brandýse nad Orlicí, který tou dobou náležel významnému rodu pánů z Boskovic, jednak to, že nevíme, komu v té době patřilo území, na němž se hrad Orlík nachází. Příslušnost daného území k brandýskému panství máme s jistotou doloženo až k roku 1506 v souvislosti s prodejem brandýského panství Vilémovi z Pernštejna (*Sedláček 1883*, 137).

První, spíše teoretickou možností je, že hrad Orlík obsadila posádka nepřátelská majiteli hradu v Brandýse. Vzhledem k postavení člena poměrně významného moravského rodu se tato varianta jeví jako méně pravděpodobná a jednalo by o záležitost pouze epizodického rázu, protože Jan z Brandýsa by patrně dlouho nestrpěl nepřátelskou posádku v bezprostřední blízkosti svého sídla.

Druhou variantou je, že osádka Orlíku zde pobývala z vůle hradního pána na Brandýse, a to z nezbytnosti (alespoň po krátkou dobu) kontrolovat údolí Tiché Orlice mezi oběma hrady, popř. z nutnosti kontroly levého břehu Tiché Orlice. Důvodů tohoto počínání si lze jistě představit více.

Poslední možnost je do jisté míry specifická. Osádka Orlíku zde mohla pobývat s vědomím a souhlasem Jana z Brandýsa a Boskovic, a to z důvodu spojitosti hradu v Brandýse nad Orlicí s bojovými družinami působícími na Moravě a ve východních Čechách v předhusitské době (např. *Hoffmann 1984*, 58–59; *1987*; *Belcredi 2012*, 23–28). V té době se totiž posádka hradu v Brandýse nad Orlicí účastnila řady loupežných přepadení na Moravě a v Uhrách. Tato bojová družina Jana z Brandýsa byla aktivní zejména mezi lety 1416–1419, přičemž již v roce 1414 se zmiňuje ve spojitosti s panskou frontou proti Jihlavě (*Hoffmann 1987*, 87–88). Díky jihlavským popravčím zápisům známe některé příslušníky brandýské družiny dokonce jmenovitě, byť je nepochybné, že jejich pán disponoval mnohem větší posádkou. Patřil

k nim v určité době např. jakýsi Augustin, Vilém Ryšavý se svým střelcem Wappkou, Anděl, Vaněk Bavlna, Markvart, Adam či Škaredý Holý (AČ XXXVIII, 3, č. 1; 51–52, č. 35; 81, č. 50; *Hoffmann 1988*, 59; *Belcredi 2012*, 37). Nejproslulejším členem byl nepochybně Ochystal, který se neblaze proslavil vraždou jihlavského kupce Heschela (např. AČ XXXVIII, 11, č. 7; 17, č. 10; *Neumann 1930*, 221, 232, 242, 249, 250; *Hoffmann 1961*, 163; 1987, 88; 1988, 60; *Belcredi 2012*, 26–27). K brandýské družině přínáležela i celá řada dalších bojovníků, kteří byli zároveň příslušníky i jiných bojových družin, především pak bojové družiny Erharta Pušky z Kunštátu z hradu Skály na Jimramovsku (např. *Hoffmann 1988*; *Belcredi 2012*, 28–40), Viléma z Pernštejna (např. *Hoffmann 1968*), kolštejnsko-štěpánické družiny (*Hoffmann 1987*, 88) a hypoteticky i družiny Ješka z Popovce z hradu Vildštejna (např. *Teplý 1970*, 289–290) či přibyslavsko-ronovské družiny (např. *Hoffmann 1987*, 83). Především s jimramovskou družinou podle písemných pramenů brandýská družina úzce kooperovala, jak to dosvědčuje především případ oloupení olomouckých měšťanů o sukno v roce 1416 (AČ XXXVIII, 17–18, č. 10; *Hoffmann 1987*, 88) i v roce 1417 (AČ XXXVIII, 53, č. 36; *Hoffmann 1987*, 88–89). Společně se podíleli i s příslušníky z jiných družin na loupežné výpravě do Uher provedené v roce 1416 (AČ XXXVIII, 95, č. 57; *Hoffmann 1987*, 89). Hrad Brandýs nad Orlicí byl tehdy mnohdy jak vlastním východiskem výprav, tak na něj po vykonané rejsce byla deponována část kořisti (např. *Hoffmann 1987*, 89). Úzkou provázanost s bojovou družinou Erharta Pušky z Kunštátu podtrhuje i fakt, že po smrti tohoto šlechtice v roce 1419 odešla řada příslušníků jeho družiny do východních Čech, přičemž část z nich se odebrala do Lanškrouna a druhá část právě do Brandýsa nad Orlicí (např. AČ XXXVIII, 51, č. 35; *Hoffmann 1987*, 88; *Belcredi 2012*, 37). Hrad Orlík tak mohl být díky své jisté izolovanosti a zároveň relativní blízkosti k hradu v Brandýse ideálním místem pro pobyt osob pohybujících se daleko za hranici soudobého práva. Někjaká forma propojení brandýského hradu s Orlíkem jistě nečinila žádné potíže na straně jedné, na straně druhé posádka zde nebyla na očích různým „nepovolaným“ osobám pohybujícím se na hradě v Brandýse, navíc se zmenšovala možnost diskreditace Jana z Brandýsa v případě nějakých nenadálých potíží.

Ač výše napsané řádky jsou a patrně již navždy zůstanou pouhou teorií, že nejde o teorii zcela nereálnou, naznačují i prezentované hmotné prameny. Přítomnost militární složky hmotné kultury je spojuje s obdobnými hradními lokalitami, které v průběhu prvních dekád 15. století sloužily jako stav bojovým družinám. Stačí zde uvést moravské hrady, jako již zmiňovaný Rokštejn (např. *Hoffmann 1986*, 73–76), dále Rabštejn a Kraví Hora (např. *Hoffmann 1986*) či Vildštejn, Potštejn a Žampach ve východních Čechách (např. *Teplý 1970*, 289–290; *Hoffmann 1987*). Zvláštní místo mezi nimi pak zaujímají dvě lokality, odkud pochází rovněž velmi početný soubor militarií, který lze klást do přímé souvislosti s působením těchto bojových družin. Jako první zmiňme hrad Lamberk na řece Oslavě, odkud pocházejí

bohaté nálezy militarií z nelegálních průzkumů detektorem kovů z počátku 90. let 20. století²², mezi kterými dominují především zlomky řady lamel z brigantin. Ještě významnější místo pak mezi těmito lokalitami zaujímá hrad Skály na Jimramovsku, kde díky výzkumu L. Belcrediho bylo v průběhu posledních několika let nashromážděno rovněž větší množství militarií, jejichž datování spadá před rok 1440, kdy byla lokalita záměrně pobořena (např. *Belcredi 2006a*; 2012). Z tohoto hradu navíc po smrti Erharta Pušky mohla řada bojovníků odejít z jeho družiny právě na Brandýs (*Hoffmann 1988*, 59; *Belcredi 2012*, 37).

Zcela jinou interpretaci nabízejí nálezy z k. ú. „Pláňov“ reprezentované pouze dvěma ostruhami a jedním hrotem šípů. Pokud by se zde našel jediný předmět, v úvahu by připadala široká škála činností, při nichž mohlo dojít ke ztrátě v prudkém svahu. I když nemůžeme vyloučit průnik několika na sobě nezávislých aktivit a následně náhodnou koncentraci vzájemně nesouvisejících předmětů, výskyt více artefaktů na jednom místě přece jenom evokuje spíše opakované aktivity. Jako nejpravděpodobnější se nabízí vysvětlení ztráty předmětů (především ostruh) v souvislosti s existencí vrcholně středověké komunikace někde v okolí místa nálezu, po níž v terénu nezůstaly žádné patrné stopy nebo byly v novověku zničeny. Cesta mohla souviset jak s vrcholně středověkou Sudislaví, tak, s ohledem k výše prezentovaným poznatkům, také s hradem Orlík.

Detektorový průzkum v k. ú. Sudislav nad Orlicí přinesl pro hrad Orlík nové informace o aktivitách v pokročilém 14. století, popř. na počátku věku následujícího, které můžeme hypoteticky spojit s pobytem bojové družiny známé z písemných pramenů. Předměty související s ochrannou zbrojí navíc pomáhají pochopit vývoj této části výzbroje na přelomu 14. a 15. století. Nevelkou koncentrací vrcholně středověkých předmětů v poloze „Pláňov“ s opatrností můžeme spojit s existencí nějaké soudobé komunikace.

Příspěvek byl vypracován v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) č. DG16P02R031 (Moravské křižovatky).

Summary

1. Introduction

The article provides information on two sites in the cadastral territory of Sudislav nad Orlicí (Ústí nad Orlicí district, Pardubice Region, Czech Republic), i.e. on Orlík Castle and on the previously unknown site at the 'Pláňov' location situated on a steep slope (Fig. 1, 2). The results in both cases come from metal detector surveys. The artefacts are owned by the Pardubice Region and are held at the Regional Museum in Vysoké Mýto.

2. Location and description of castle

The founders of the castle chose a promontory running NW at an elevation of 390 m above sea level, above the valley of the Tichá Orlice River and its short nameless left-bank tributary forming a deeply incised valley (Fig. 2). Brandýs nad Orlicí Castle is located 550 m to the north across the valley of the Tichá Orlice.

Surrounding the two structures known today as 'Orlík' is a meadow forming the castle's forefield (Fig. 3). The remains of walls rise above the ditch carved out in the marlstone wall demarcating the castle centre; inside the walls is additional unspecified devel-

²² V současné době se připravuje souborná studie zabývající se tímto materiálem, který je sesbírán z několika soukromých sbírek.

opment. A space interpreted as a courtyard is located beyond the front wall and adjacent construction. The courtyard is lined on the north side by development with a rectangular ground plan (Fig. 4, 5). A conical formation of uncertain origin is located between the southwest edge of the courtyard and the border of the castle grounds. Perhaps remains of the palace are concealed in the highly rugged terrain in the northwest direction toward the tip of the castle grounds. The very end of the promontory was destroyed by the construction of a water tower during the years of the First Republic.

3. History of the location

In the solitary written report linked to the site, from 1311, Perchta, the wife of Vítek of Švábenice, confirmed at Orlík ('In Horlico sive Saldenstain...') her husband's donation to the monastery of the Knights of the Holy Sepulchre at Zderaz (*RBM III*, no. 48, 19). The period name of the castle – Saldenstein – is therefore documented. Orlík Castle was allegedly the planned centre of the domain owned by Vítek of Švábenice, whose presence in the region is not documented after 1311. It is therefore assumed that the castle was abandoned soon after 1311. The territory was incorporated into the Brandýs domain by the beginning of the sixteenth century at the latest (*Mušil 1967; 1995, 76*).

The beginnings of settlement in the area north of the middle branch of the Tichá Orlice (i.e. between Chocẽn and Ústí nad Orlicí) are connected with the activities of Kojata Hrabšice and his retinue, which was active in the given region from the early thirteenth century. The village of Loukoř, on which today's town of Brandýs nad Orlicí stands, is noted in the testament of the aforementioned Kojata Hrabšice, from 1227 (*CDB II*, no. 303, 301). In the second half of the thirteenth century, the Bohemian kings apparently gave this territory to members of the Brandýs family with the task of completing the settlement process. The origins and the beginnings of the reign of the lords of Brandýs are shrouded in mystery, and many questions remain unanswered (*Mušil 2002, 159–160*).

The land along the left bank of the Tichá Orlice and the Chocẽn region were colonised primarily by the Hrabšice family. This territory, along with the Lanšperk region, later became royal property. Václav II donated the aforementioned land to the newly founded Zbraslav monastery, as documented in the charter from 1292 (*RBM IV*, no. 1888, 745–746). Additional villages were founded to the south of the Tichá Orlice during the thirteenth century, including Sudislav nad Orlicí, which was also first mentioned as Zbraslav property in 1292 (*Profous — Svoboda 1957, 228*). The property of Vítek of Švábenice (*Mušil 2002, 154–159*) is recorded in the area at the end of the thirteenth century and the beginning of the fourteenth century, for the last time in the aforementioned document from 1311, representing the sole written source on Orlík Castle. Written sources on the majority of local villages (including Sudislav nad Orlicí) fall silent after 1311 and do not commence again until the sixteenth century (*Profous — Svoboda 1957, 228*).

4. Survey method and description of intact archaeological situations

The main pitfall of metal detector surveys is the risk of extracting individual artefacts from potential archaeological contexts, which would prevent the assessment of movable and immovable finds as a whole with their mutual relationships. For that reason, in the case of interventions into intact situations, individual holes are perceived as micro-cuts with their own separation of finds and a description of individual stratigraphic items. Micro-cuts are subsequently measured geodetically, or, are entered into existing site plans (*Vích 2015*).

The metal detector survey of the site was performed in the ALL METAL regime (i.e. including searches for iron artefacts) with individual surveys conducted in 2009–2011 using F75 and Minelab GPX 4500 detectors. Two surveys were conducted in 2012 with the mass application of detector technology; in addition to the aforementioned two brands, also XP Deus, Tecnetics T2, XP Gmaxx, Minilab E-Trac, Tesoro EuroSabre, Tesoro Cortes, Garret Ace 250 and Fisher 1270 metal detectors were employed. Calculations on detector use showed that detectors were used for a total of 116 hours at the site, 15.5 hours of which involved the Minelab GPX 4500 pulse detector.

In the case of intervention into an intact situation, holes were perceived as micro-cuts with a description of individual stratigraphic deposits and isolated separation of all finds. These micro-cuts were surveyed (Fig. 6; on the method of metal detector survey, see *Vích 2015*).

Of a total of 82 metal artefacts, 66 (80.5 %) were collected from surface layers (context 101) or deposits created secondarily as the result of post-depositional processes (runoff and stone debris from the castle). Digging was deeper than 20 cm in only eight cases, with only two of these situations involving an intact archaeological layer. The depth of the majority of detected artefacts was therefore in the range of 0–20 cm, and medieval stratified sequences were typically top layers. A total of 16 metal artefacts (19.5 %) come from intact situations, i.e. approximately one-fifth of all metal artefacts from the site, whereas 11 artefacts (13.58 % – cat. no. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 28, 30) come from deposit 103, lying directly below the forest humus layer.

Description of stratigraphic units:

- layer 100 – runoff layer on slopes, or surface finds;
- layer 101 – blackish-grey fine sandy loamy layer beneath the forest floor with high medieval finds and isolated Early Modern finds;
- layer 102 – ochre-grey fine sandy loamy layer with high medieval finds;
- layer 103 – grey loamy layer with stones, high medieval pottery, or daub (western part of the castle centre);
- layer 104 – greyish-ochre stony layer;
- layer 105 – dark grey loamy layer with high medieval pottery.

5. Evaluation of material sources

5.1. Pottery

A total of 126 pieces of pottery were found on the castle grounds, while another 36 fragments come from the forefields near parcel no. 1. Unfortunately, the testimonial capabilities of the assemblage are significantly limited, since high medieval pottery has not received adequate attention in east Bohemia to date. Based on the occurrence of collars, various forms of grooves and mica temper in the pottery fabric, the assemblage is dated either to the fourteenth century (with a possible continuation into the early fifteenth century) or to the end of the thirteenth century. Suggesting the earlier dating of part of the assemblage in this interval is the presence of mica temper and incised spiral decoration. A parallel is found in the pottery from layers 9 and 10 from Košumberk Castle dated to the fourteenth century (*Frolík — Sigl 2002, 62, Fig. 4*) or layer 157 from Litomyšl - Smetanovo náměstí at parcel no. 57–58, which is regarded as a walkway horizon related to a structure that is dendrochronologically dated to the first quarter of the fourteenth century (*Vích v tisku/in press*).

5.2. Metal artefacts

Metal artefacts acquired during surveys can be categorised and evaluated using an established and, for now, the most practical scheme based on determining the primary function of the artefacts (*Tab. 1*).

5.2.1. Military gear

5.2.1.1. Dussacks

A nearly intact dussack is the most impressive specimen of this particular weapon (cat. no. 14; *Fig. 8, 10, 11*). The blade can be classified as an A3 type, one of the most widespread types of short hunting knives (*Žákovský 2014, 208, Fig. 158*). The selected construction variant of the tang complicates classification; the weapon was apparently missing a knuckle guard. The weapon can be classified as a short dussack of type A3, Ia5, - , - , - , which can only generally be dated to the second half of the fourteenth century and the entire fifteenth century (*Žákovský 2014, 208, Fig. 158*).

A fragment of a short dussack was also found on the south slope of the castle centre (cat. no. 46; *Fig. 8, 10, 11*). Despite its fragmented condition, the weapon can be classified as a hunting knife of type A1, Id5, - , - , - . These weapons can only be dated generally to the period between the end of the thirteenth century and the course of the fifteenth century.

Group	Item	Cat. No.	Amount	Total
Military gear	brigandine plate	12, 19, 34, 35, 36	5	33
	glove	11, 33	2	
	cuirass	32	1	
	arrowhead	6, 8, 9, 10, 23, 28, 52, 53, 60, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83	17	
	spear	37	1	
	dagger	63	1	
	dussack	2, 14, 46, 47, 48	5	
	scabbard	43	1	
Equestrian gear	bit	1, 13, 25, 54, 71	5	17
	horseshoe	3, 42	2	
	spur	7, 15, 16, 17, 29, 39, 40, 41, 50, 59	10	
Craft tools	gimlet	68	1	2
	axe	69	1	
Personal items	clasp	5, 49, 51+70	4	17
	knife	20, 21, 24, 30, 44, 45, 56, 61, 64, 65, 66, 67, 74	13	
Construction hardware	latch or chain link	57, 72	2	6
	key	22, 38, 62, 75	4	
Unidentifiable fragments	–	4, 18, 26, 27, 55, 58, 73	7	7
Total		82		

Tab. 1. Representation of categories of individual iron artefacts.

All that is preserved from another short dussacks is a fragment of the secondarily deformed tang (cat. no. 2; *Fig. 8, 9, 11*), with a broad dating from the end of the thirteenth century to the beginning of the sixteenth century.

Knuckle guards, a characteristic and specific functional attribute of dussacks, are represented by two specimens. Thanks to their dimensions, both specimens can be regarded as remnants of short dussacks. The first specimen can be classified as a type t11 (cat. no. 48; *Fig. 8, 9, 11*), without the possibility of a more precise dating; the second specimen, a type t6 (cat. no. 47; *Fig. 8, 9, 11*), appears from the end of the fourteenth century up to the sixteenth century.

5.2.1.2. Dagger

A fragment of a massive single-edged weapon with a spike tang (cat. no. 63; *Fig. 8, 10, 11*), representing the remnants of a dagger, was found on the northern slope. The absence of the original wood or bone grip hinders a more precise classification. In general, these blades are similar to A. Lewandowski's type A blades, the existence of which he dates primarily to the course of the fourteenth century (*Lewandowski 1986*, 104–107). Nevertheless, it is clear that daggers were equipped with similar blades as early as the thirteenth century and were used in the construction of short side arms up to around the middle of the sixteenth century (*Žákovský 2014*, 202; *Žákovský — Hošek 2015*, 221–222).

5.2.1.3. Scabbard chapes

The artefact with cat. no. 43 (*Fig. 8, 11*) represents the scabbard chape of a cold weapon that cannot be dated more precisely.

5.2.1.4. Spears

The only representative of a pole weapon is a fragment of the point of a massive spear (cat. no. 37; *Fig. 12, 13*). Based merely on macroscopic observation, it appears that the body of the spearhead was composed of an iron core, onto which side steel plates were welded to form the edges of the spearhead (*Fig. 12, 13*). As the classification of the spearhead is complicated by its fragmented condition, only a general dating to the high medieval period is possible.

5.2.1.5. Arrowheads

Iron arrowheads make up the largest group of military gear (17 specimens). Arrowheads with spikes and with tangs are represented (*Fig. 12, 14*). These can be connected with equipment of the castle garrison, not with battles in the given space. Although

arrowheads themselves are not a reliable chronological indicator, the marked representation of arrowheads with a spike plays an important role in signalling greater age in the High Middle Ages.

5.2.1.6. Brigandine plates

The find assemblage contained remnants of brigandine plates. The development of brigandines proceeds from large segments to single-plate armour (the emergence of cuirasses); in contrast, a second development trend is manifested in the reduction of the size of plates, which improved the mobility of warriors. Unlike other finds from around the country, the plates from Orlik Castle near Sudišlav are distinguished by larger dimensions, massiveness and format. Two of the found plates in fact have an approximately square shape (cat. no. 34, 35; *Fig. 15, 16*), while their surface around the perimeter is relatively distinctly profiled. The remains of parallel plate armour were found in the fill of the palace in Tarnovgrad, which was destroyed by fire in 1393 during the Turkish conquest (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 161); the authors date the production of the armour to 1320–1340 (*Rabovyanov — Dimitrov 2011*, 171). Two segments found during the excavation of Szczerba Castle in Silesia, which was destroyed by the Hussites in 1428, have an identical profile. These unusually large segments perhaps served to protect the chest or back, where the decorated rivets would be most applicable. This is also suggested by the fact that one of the plates held a fragment of an iron ring that undoubtedly served to attach a chain that improved the protection of the chest and also facilitated the hanging of a side arm. Both of the roughly square plates from Orlik Castle were equipped at one edge with a pair of rivets, while plate cat. no. 34 also features another pair of rivets in approximately the middle of its length. Hence, half of the length of these plates contained no rivets, which could indicate that these parts of the plates overlapped with other segments of the armour. The construction of one of the nearly intact brigandines from Chalcis Castle was similarly designed. The assemblage from Chalcis Castle is traditionally connected with the period before 1470, at which point the castle fell into Turkish hands. This assemblage also contains parallels for other plates from Orlik Castle – for the massive trapezoidal plates with cat. no. 12 (*Fig. 15, 16*) and cat. no. 19. A plate of a shape similar to no. 19 served on the brigandine from Chalcis Castle to protect the upper parts of the side and back (*Fig. 17, 18*).

Parallels to the last plate from Orlik (cat. no. 36; *Fig. 15, 16*) can be found in plates that served to protect the lower edge of the armhole. A similar plate was used in the construction of the brigandine

found in fragmented form in the levelling of the floor on the second storey of a burgher's house in Kempten, dated to the turn of the fifteenth century (Atzbach — Elser 2004, 38, Fig. 4: 3; Williams 2009, 218, Fig. 7: 2). A plate with a similar form was also found during an excavation at Radzyń Chełmiński Castle (Cackowski et al. 2013, 73–74, Fig. 6).

All of the plates from Orlík Castle were equipped with rivets with massive heads decorated with lines engraved into the form of rosettes (Fig. 19), which is known from many other European countries.

Nearly all of the plates from Orlík Castle also featured distinct remnants of the original surface finish in the form of tin plating, which was clearly intended to prevent corrosion.

Based on the shape of all five of the plates found at Orlík Castle, it can be concluded that all were made from armour of the same construction type, which can be compared to the brigandine from Chalcis Castle (Fig. 17, 18); the plates can be dated in general to the course of the second half of the fourteenth century, at most up to the beginning of the fifteenth century.

5.2.1.7. Cuirass

Also a fragment of the edge of a single-plate chest protector (cat. no. 32, Fig. 20) was found on the south slope of the castle centre. The first developmental phase of the single-plate cuirass can be roughly dated to 1340–1360, when a trend toward unifying and enlarging brigandine segments in the area of the breast and back can be observed (e.g. Žákovský 2009, 413–414). In the second presumed developmental phase, dated in general to 1360–1380, breast protection was provided by only two massive individual plates in the form of a letter 'L' supplemented by small segments on the sides, abdomen and groin. A fully intact specimen of these specifically shaped breast plates (Fig. 21) is also known from this country. The fragment from Orlík Castle is comparable to a find from Brodek u Přerov (Žákovský 2009), a site that also yielded cuirasses with a distinctly convex lower part. The cuirasses have a continuous row of small rivets with flat heads along their edges, representing clear evidence of a textile cover. Like the Brodek find, the lower edge of the fragment from Orlík Castle is also shaped. Likewise visible (albeit very poorly) in the bend of the armour edge is a row of small rivets that originally attached a textile cover to the armour (Fig. 22). Based on a comparison with existing material, the armour fragment from Orlík Castle can be roughly dated to the end of the fourteenth century, at most to the beginning of the fifteenth century.

It appears that these early cuirass forms were relatively popular in this territory, as is also documented by numerous written and iconographic sources (e.g. Žákovský 2009, 423), as well as by several archaeological finds, including the studied armour fragment from Orlík Castle. The overly fragmented condition and preservation of specimens prevents a more precise interpretation. Noteworthy here is a solitary find of a simple primitive spear stand, discovered on the grounds of Zdanice Castle, evidently during F. Chala-bala's excavation in 1964 (Fig. 23).

5.2.1.8. Glove

A larger, shaped sheet metal fragment was also found on the southern slope just below the edge of the castle centre (for more on the distribution of armour at the site, see Fig. 26). The artefact can be safely interpreted as an anatomically-shaped metacarpal plate from a left glove (cat. no. 33; Fig. 15, 25). Although it was probably made in 1360–1380, it cannot be ruled out that a glove of this type was still produced by regional workshops at the beginning of the fifteenth century.

A sheet metal fragment with a very interesting shape was also found near the glove fragment on the south slope of the castle centre (cat. no. 11, Fig. 15, 24). The authors believe that this fragment can also be interpreted, with a certain amount of imagination, as part of a glove or thumb guard (Fig. 30). If this interpretation is accepted, researchers would have further evidence of intensive efforts by plattners to find the ideal form and functionality of protective elements from the second half of the fourteenth century.

5.2.2. Equestrian gear

5.2.2.1. Bits

The assemblage of metal artefacts from the castle grounds (Fig. 31) contains four fragments of two-part bits, or fragments of their individual parts (Fig. 32). The finds of bit fragments belong to relatively widespread types of these artefacts, datable in general to the High Middle Ages.

5.2.2.2. Horseshoes

Two horseshoe fragments are also represented in the find assemblage (Fig. 31, 32). This type of horseshoe was equipped with caulkins and did not have a damper. Horseshoes of similar form rank among the most widespread types in central Europe in the fourteenth and fifteenth centuries.

5.2.2.3. Spurs

Spurs are undoubtedly the most distinct artefacts connected with equestrian gear (10 specimens; Fig. 33). Two spurs have a heavily curved yoke in the final third of their length narrowing the wider angular arch. The yokes ended with symmetrically placed large, round attachment loops. This type of spur is very reliably dated to a relatively broad time interval, with the highpoint of their use in the late thirteenth and early fourteenth century (e.g. Ruttikay 1976, 352; Slivka 1980, 245–246; Kołodziejcki 1985, 165; Wawrzonowska 1990, 189–191; Drobný 1995, 50–61; Koošová 2004, 530–536).

Another group is represented by a single specimen (cat. no. 40; Fig. 33) with a sharp angle in the yoke roughly in the middle of its overall length. The specific morphology of this spur ranks it among Kołodziejcki's *type C* (Kołodziejcki 1985, 166). They are roughly dated to the thirteenth and fourteenth century, perhaps extending into the following century (e.g. Nagy 1898, 61–62; Drobný 1995, 62–80; Koošová 2004, 533–536).

A somewhat different spur variant with a sharply angled yoke and asymmetrically placed attachment loops is assigned to the same type and time interval. Two similar spurs were also found at the Pláňov location near Orlík Castle. One has a neck decorated with a single rill around it, while the other still has a buckle from the fastening mechanism of the spur (Fig. 50: 2–3).

Additional spurs are represented by fragments: a yoke, two-part buckle and a rowel made from an alloy of non-ferrous metals, which could be more recent.

5.2.3. Craft tools

The survey of the castle grounds (Fig. 36) turned up only two fragments of artefacts that can be linked to the category of craft and agricultural tools. The first artefact, which could have been used in construction work or in woodworking in general, is a significant fragment of a gimlet (cat. no. 68; Fig. 35, 37). The second tool is an artefact with a blunt, wedge-shaped work piece and a distinct attachment loop (cat. no. 69; Fig. 35, 37). It was made from a damaged axe, from which the body was broken off at the neck. An interpretation is not clear.

5.2.4. Personal artefacts

5.2.4.1. Clasps

Four clasps of various shapes and dimensions (Fig. 35, 38, 39) were found on the castle grounds. With only one exception, their condition does not permit a clear interpretation or precise dating. Only a bronze cast clasp with a reinforced, profiled frame (cat. no. 49; Fig. 35, 39) can be dated to the thirteenth-fourteenth century (Ruttikay 1989, 364; Heindel 1990, 23–24; Krabath 2001, 137).

5.2.4.2. Knives and scissors

A total of thirteen knives or fragments thereof were collected on the grounds of the castle and in the immediate vicinity (Fig. 38, 40, 41). Although their testimonial value is limited, the small knife, cat. no. 61, merits special attention. The blade is made from pattern welded wrought iron (Fig. 40, 42, 43). Pattern welded knives in general occur from the tenth to fourteenth century (e.g. Hošek — Zavjalov 2014).

5.2.5. Construction hardware

5.2.5.1. Latches or chain links

The only construction hardware found on the castle grounds was articles connected with securing and closing mechanisms (Fig. 46); various nails escaped attention during the survey due to technical reasons and the fact that part of the site was contaminated with recent waste. Two small artefacts can be interpreted as figure-eight latches or chain links, originally closely tied to the use of padlocks (cat. no. 57, 72; Fig. 44, 45).

5.2.5.2. Keys

Key finds are closely related to locking mechanisms. The four specimens found to date (Fig. 44, 45, 46), can be divided into three basic groups: hook keys (cat. no. 22; Fig. 44, 45), slide-in keys (cat. no. 38, 75; Fig. 44, 45) and turning keys (cat. no. 62; Fig. 44, 45). They are dated broadly to the High Middle Ages, the turning keys even into the Early Modern period.

5.2.6. Unidentifiable fragments

Several iron artefacts that cannot be identified were found at the site (Fig. 49). These were primarily small fragments of relatively thin sheet metal, one of which has a single small rivet with a flat head (cat. no. 18, 26 and 27; Fig. 47). Another piece of ironware with a heavy S-shaped curve is, unlike the previous fragments, made from relatively massive iron plating (cat. no. 4; Fig. 47, 48). A fragment of a wound, twisted iron rod can also hypothetically be linked to construction hardware (cat. no. 58; Fig. 47, 48). A massive pointed iron fragment with an inner perforation is also unidentifiable (cat. no. 73; Fig. 47, 48), and likewise remaining without an interpretation thus far is a certain closing mechanism (cat. no. 55; Fig. 47, 48), dated to the High Middle Ages based only on a stratigraphic observation.

6. Additional finds in the cadastral territory of Sudislav nad Orlicí

A total of three iron artefacts were found with a metal detector by František Pácl v 2012 in the SE part of the cadastral territory of Sudislav nad Orlicí, below the road to the village of Hrádek on a steep slope down to the Tichá Orlice River at the 'Plánov' site: The finds involved an arrowhead with a socket and rear barbs, and two spurs (Fig. 50). Parallels to all three artefacts are among the finds from Orlík Castle (cat. no. 40, 76).

7. An interpretation of the find assemblage in light of written sources and historical events

The survey conducted by the author produced a collection of 82 metal artefacts and more than 100 potsherds. The majority of these articles are associated with military and equestrian gear (Tab. 1). Nevertheless, comparisons with other castle sites are limited by a number of factors (the chronological disparity of compared sites, the absence of written sources).

Reservations on the time discrepancy are fully justified when a comparison is made with the closest castle site – the castle in Brandýs nad Orlicí – which underwent major reconstruction and a change in function under the Kostka family of Postupice to an aristocratic residence. Besides arrowheads, military gear in the assemblage from Brandýs is negligible (Vích 2014).

The small castle at the Hrádníky site in the cadastral territory of Zářecká Lhota is a comparable location to a certain extent. The assemblage of artefacts collected again in a metal detector survey contains nine specimens representing military gear, although besides arrowheads there was only a dagger blade (Vích 2016).

Chronologically comparable to Orlík Castle near Sudislav is Lelekovice Castle, which was founded in the 1340s and destroyed in a one-off violent event at the beginning of the fifteenth century. Moreover, a large number of written sources provide information on Lelekovice, and more information came from the long-term archaeological excavation of the site (Unger 1999), including a large number of finds related to crafts, farming and construction hardware (Unger 1999, 111–117). Standing out among the limited

amount of military gear (arrowheads and spears, a dagger) are the metal parts of a flail used for combat purposes (Unger 1991) and an intact sword (Ptáčková — Unger 1994).

Another interesting comparison can be made with Rokštejn Castle, which was founded in the second half of the thirteenth century and was abandoned around the middle of the fifteenth century (Měřinský 2007, 17–55); known for sure is that the castle was occupied by a military retinue that was actively involved in minor clashes and marauding activities (Měřinský 2007, 32). A long-term archaeological excavation again produced a large collection of finds, including metal artefacts and parts of armour (Měřinský 2007, 108–112).

Although the situation in the case of Orlík Castle near Sudislav is not reliably known, 17 arrowheads found at the site clearly suggest larger military events in the history of the castle.

A noteworthy fact in the analysis of metal artefacts from Orlík Castle is the negligible representation of craft and farming tools. As comparisons with other sites indicate, this situation need not be an exception.

Unlike all the sites listed above, the assemblage of metal artefacts from Orlík Castle essentially represents a standard 'castle' collection; however, differences can also be seen in the share of certain military gear and the components of equestrian gear. Unknown, however, is whether this is a reflection of period reality and to what extent it is the result of random factors. Clearly extraordinary, especially with respect to dating, is the collection of fragments of armour. While brigandine plates are relatively common finds at castle sites, the material from Orlík Castle is different from the perspective of type and construction, which are thus far exceptional in central Europe. Fragments of a plate cuirass and glove are of an exclusive nature.

In assessing the collection of metal artefacts from Orlík Castle, it is necessary in particular to bear in mind chronologically sensitive artefacts. Besides artefacts that can be connected more or less confidently with the thirteenth century and the beginning of the fourteenth century, brigandine plates, a fragment of a cuirass and fragments of a glove were found at the site. These parts of armour document a human presence at the site in the second half to the end of the fourteenth century. It is even impossible to rule out the use of this military gear at the beginning of the fifteenth century.

In summary it can therefore be said that the castle with a significant share of finds of a military nature, especially according to written sources and based on certain finds, existed sometime at the turn of the fourteenth century or in the early part of the fourteenth century. After that, the finds clearly indicate the time period of the second half of the fourteenth century up to, at the latest, the beginning of the fifteenth century, when – according to the current state of knowledge – the castle is definitively abandoned. It cannot be determined from the acquired sources whether settlement between the beginning of the fourteenth century and the late part of this century was continuous or whether there was a certain hiatus. Evidence of the use of the site in the late fourteenth century is in direct conflict with existing notions of the history of the castle since, in light of the solitary written source and with knowledge of the existence of the nearby castle in Brandýs nad Orlicí, it was assumed that the castle was already abandoned at the beginning of the fourteenth century – after 1311.

An attempt to interpret the events at Orlík Castle toward the end of the fourteenth century, or the beginning of the fifteenth century, raises several possibilities. It is necessary to bear in mind two circumstances: the immediate proximity of the castle in Brandýs nad Orlicí, which in this period belonged to the prominent Lords of Boskovice, and the fact that it is not known who owned the territory in which Orlík Castle was located in this specific period. Positive proof that the territory belonged to the Brandýs domain dates to 1506 in connection with its sale to Vilém of Pernštejn (Sedláček 1883, 137).

The first, albeit theoretical, possibility, is that Orlík Castle was occupied by a band of marauders antagonistic to the owner of the Brandýs castle. Given the standing of the member of a relatively prominent Moravian family, this variant seems less probable and would have been a short-lived situation, since Jan of Brandýs

would not have tolerated the presence of an enemy band for long in the immediate vicinity of his residence.

The second possibility is that the garrison of Orlík was present at the wishes of the castle lord at Brandýs in order to, at least for a short period, control the valley of the Tichá Orlice between the two castles or to control the left bank of the river. Although there are numerous other possibilities, the last one is specific.

The Orlík garrison could have taken up residence at the castle with the consent of Jan of Brandýs and Boskovice in order to connect the castle in Brandýs nad Orlicí with military retinues active in Moravia and in east Bohemia in the pre-Hussite period (e.g. *Hoffmann 1984*, 58–59; *1987*; *Belcredi 2012*, 23–28). In this period the band at the castle in Brandýs nad Orlicí participated in a number of marauding raids in Moravia and Hungary. This martial retinue of Jan of Brandýs was active especially in 1416–1419 and is mentioned as early as 1414 in connection with the noble front against Jihlava (*Hoffmann 1987*, 87–88). Brandýs nad Orlicí Castle was often both the launching point of campaigns and the place where some of the plunder was held (*Hoffmann 1987*, 89). Thanks to its certain isolation and relative proximity, nearby Orlík Castle could have been ideal quarters for individuals moving far beyond the borders of contemporary law.

The presented material sources suggest that this theory is not entirely unrealistic. The presence of a military component of material culture connects the two castles with similar castle locations that served military retinues in the first decades of the fifteenth century. A rich collection of military gear comes from Lamberk Castle on the Oslava River and especially from Skály Castle in the Jíramov region where, thanks to the excavation conducted by L. Belcredi, a larger amount of military gear dating to before 1440 was also collected in recent years (e.g. *Belcredi 2006a*; *2012*). Moreover, after the death of Erhart Puška, many warriors from his retinue could have left for Brandýs (*Hoffmann 1988*, 59; *Belcredi 2012*, 37).

Finds from the cadastral territory of 'Plánov,' represented only by two spurs and a single arrowhead, offer an entirely different interpretation. If just one artefact was found here, a wide range of activities that could have led to a loss on the steep slope could be considered. Even if the intersection of several independent activities and the subsequent random concentration of unrelated artefacts cannot be ruled out, the occurrence of multiple artefacts in one place still evokes the impression of repeated activities. The most probable explanation seems to be the loss of articles (especially spurs) in connection with the existence of a high medieval route near the find site, which has not left any visible traces or which were obliterated in the Early Modern period. The route could be related to high medieval Sudislav and, given the information presented above, also with Orlík Castle.

The metal detector survey in the cadastral territory of Sudislav nad Orlicí produced new information regarding Orlík Castle, on activities in the late fourteenth century or the beginning of the fifteenth century, which can hypothetically be connected with the movement of the military retinue known from written sources. Moreover, artefacts related to armour facilitate an understanding of the development of this part of military gear at the turn of the fifteenth century. The smaller concentration of high medieval artefacts at the 'Plánov' site can be linked, with caution, to the existence of some type of contemporary route.

The article was produced within the programme of applied research and development of national and cultural identity (NAKI II) no. DG16P02R031 (Moravian Crossroads).

Prameny

AČ XXXVIII:

Hoffmann, F. /ed./ 2000: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské XXXVIII. Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457. Praha.

CDB II:

Friedrich, G. /ed./ 1912: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/I. Pragae.

FRB IV:

Emmler, J. /ed./ 1884: Fontes Rerum Bohemicarum IV. Petra Žitavského kronika zbraslavská. Praha.

Loserth, J. 1896:

Das St. Pauer Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzesles II. Gefunden und herausgegeben von Johann Loserth. Prag.

RBM II:

Emmler, J. /ed./ 1882: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II, 1253–1310. Pragae.

RBM III:

Emmler, J. /ed./ 1890: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III, 1311–1333. Pragae.

RBM IV:

Emmler, J. /ed./ 1892: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV, 1334–1346. Pragae.

Literatura

Adámek, K. V. 1909:

Perničky a Zkamenělý zámek. Zprávy Musea okresu hlinceckého III, 3–30.

Allevi, P. 1998:

Museo D'Arti Applicate. Armi bianche. Milano.

Amici, S. 1989:

I reperti metallici e non metallici delle campagne di scavo 1983–1984. Archeologia Medievale XVI, 460–475.

Angermann, Ch. — Poyer, M. 2004:

Konservatorische Bestandsaufnahme der Brigantinen im Kunsthistorischen Museum in Wien. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 145–191.

Atzbach, R. — Elser, A. 2004:

Spätmittelalterliche Fragmente einer Plattenpanzerung aus Kempten im Allgäu. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Bozen, 32–39.

Baarová, Z. et al. 2006:

Baarová, Z. — Fraňt, R. — Součková, V. — Štancarová, V.: Obrazový katalog vybraných exponátů. In: Cejnková, D. — Sofková, X. /edd./: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Olomouc – Brno, 199–250.

Barthel, H.-J. 1968:

Der Grosse Hermannstein bei Manebach. Alt-Thüringen X, 228–243.

Baxa, P. 1981:

Podkúvanie na Slovensku v 11.–13. storočí — Der Hufbeschlag in der Slowakei im 11.–13. Jh. Slovenská archeológia XXIX, 425–443.

Baxa, P. 1982:

K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.–17. storočí — Zur Entwicklung der Hufbeschläge in der Slowakei im 16.–17. Jahrhundert. Archaeologia historica 7, 495–498.

Belcredi, L. 1989:

Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů — Terminologie, Klassifizierung und Kode mittelalterlicher metalischer Gegenstände. Archaeologia historica 14, 437–472.

Belcredi, L. 2006:

Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřec 1975–2005. Brno.

Belcredi, L. 2006a:

Pokračování výzkumu hradu Skály — Fortsetzung der Erforschung der Burg Skály. Pravěk – Supplementum 16. Brno, 81–92.

- Belcredi, L. 2012:*
Hrad Skály aneb o prstenu paní Elišky. Historie a archeologický výzkum hradu. Brno.
- Belli, M. 2000:*
Manufatti metallici: un confronto fra Rocca San Silvestro e Campiglia marittima. Atti del II Congresso Nazionale di Archeologia Medievale, 474–480.
- Belli, M. 2003:*
Attraverso i corredi metallici di Rocchete Pannocchieschi: dalla nascita dell' insediamento al suo definitivo abbandono (secc. IX–XV). Analisi preliminare. In: Peduto, P. /ed./: III Congresso Nazionale di Archeologia Medievale. Firenze, 59–65.
- Bergmann, K. — Bilberg, I. 1976:*
Vapen. *Archaeologica Ludensia* 7, 387–396.
- Beyer, J. C. — Enos, W. F. — Holmes, R. H. 1962:*
Personnel Protective Armor. In: Coates, J. S. /ed./: Medical Department, United States Army. Wound Ballistics for World War II. Stillwater, 641–689.
- Bitterli, T. — Grütter, D. 2001:*
Alt-Wädenswil – Vom Freiherrenturm zur Ordensburg. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters XXVII. Basel.
- Bláha, J. 1970:*
Zjišťovací výzkum na hradě Šternberku a některé problémy keramiky vrcholného středověku na jihozápadní Moravě — Probergrabung in der Burg Sternberg und einige Probleme der Keramik des hohen Mittelalters in Südwestmähren. In: Michna, P. — Unger, J. /edd./: Referáty z I. pracovní porady mladých archeologů oblastních a městských muzeí se zvláštním zřetelem k problematice historické archeologie na Moravě konané v Mikulově 11.–12. března 1970. Příloha VVM XXII. Brno, 5–36.
- Blair, C. 1959:*
European Armour circa 1066 to circa 1700. London.
- Blekta, J. 1934:*
Smilovo hradisko a Starý Plumlov. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova na Hané XI, 9–31.
- Blekta, J. 1936:*
Ježův hrad. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova na Hané XIII, 61–71.
- Blekta, J. 1937:*
Smilovo hradisko. (Doplněk k čl. z roč. XI. r. 1934). Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova na Hané XIV, 93–96.
- Boccia, L. G. 1975:*
Il Museo Stibbert a Firenze. Volume terzo: l'armeria europea. Firenze.
- Boccia, L. G. 1982:*
Le armature di S. Maria delle Grazie di Curtatone di Mantova e l'armatura Lombarda del'400. Milano.
- Boccia, L. G. 1989:*
L'Oploteca nel Museo Nazionale di Ravenna. Tre secoli di armi antiche. Ravenna.
- Boccia, L. G. 1991:*
L'armeria del Museo Civico Medievale di Bologna. Busto Arsizio.
- Boccia, L. G. 1994:*
Qualche nota sugli armamenti difensivi da Soffumbergo. In: Biasi, A. — Piuze, F. /edd./: Scharfenberg-Soffumbergo. Un castello tedesco nel Friuli medievale. Pasian di Prato, 45–53.
- Boccia, L. G. /ed./ 1982:*
Armi difensive dal medioevo all'età moderna 2. Dizionari terminologici. Firenze.
- Boccia, L. G. — Coelho, E. T. 1967:*
L'arte dell'armatura in Italia. Milano.
- Boccia, L. G. — Coelho, E. T. 1975:*
Armi bianche italiane. Milano.
- Boccia, L. G. — Godoy, J. A. 1985:*
Armi europee dal medioevo all'età moderna. In: Pirovano, C. /ed./: Musei e gallerie di Milano. Museo Poldi Pezzoli. Armeria I. Milano, 65–412.
- Boeheim, W. 1890:*
Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Leipzig.
- Boehm, B. D. — Fajt, J. 2006:*
Martin a Jiří z Kluže. Sv. Jiří zabíjející draka. In: Fajt, J. — Boehm, B. D. /edd./: Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha, 229–230.
- Böhme, H. W. 2005:*
Burgenforschung in Hessen. Bilanz und Ausblick. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 33, 49–62.
- Bondioli, M. 1965:*
Armature Milanese. Milano.
- Borg, A. 1979:*
Arms and Armour in Britain. London.
- Borg, A. 1991:*
Arms and armour. In: Saunders, P. — Saunders, E. /edd./: Salisbury Museum Medieval Catalogue. Part I. Harness Pendants, Seals, Rings, Textiles, Spurs, Arrowheads, Tiles, Coins, Mortars... Salisbury, 79–92.
- Breiding, D. 2010:*
Harnisch und Waffen des Hoch- und Spätmittelalters. In: Leenen, B. /ed./: Aufruhr 1225! Ritter, Burgen und Intrigen. Das Mittelalter an Rhein und Ruhr. Mainz, 129–146.
- Bressan, F. 2000:*
Fabbri e produzione di armi nel Medioevo. In: Mergo, M. /ed./: Iron, blacksmiths and tools. Ancient European crafts. Acts of the Instrumentum Conference at Podsreda (Slovenia) in April 1999. Montagnac, 35–41.
- Burian, V. 1965:*
Nálezy z kartuzie a husitského opevnění v Dolanech (výzkum 1963). Olomouc.
- Burian, V. 1982:*
Jezecké ostruhy posádek na Tepenci a kartouzce (1340–1425). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 218, 23–29.
- Buzás, G. — Kocsis, E. — Laszlovszky, J. 2013:*
Catalogue of Objects and Finds. In: Buzás, G. — Laszlovszky, J. /edd./: The Medieval Royal Palace at Visegrád. Budapest, 303–368.
- Cackowski, K. et al. 2013:*
Cackowski, K. — Kotyszko, M. — Kucypera, P. — Wiewióra, M.: Plates from Radzyń Chełmiński. *Fasciculi Archaeologiae Historicae* XXVI, 63–74.
- Caldwell, D. H. 1975:*
Fragments of a Brigandine from Coldingham Priory, Berwickshire. *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland* 106, 219–221.
- Capwell, T. — Edge, D. — Warren, J. 2011:*
Masterpieces of European Arms and Armour in the Wallace Collection.
- Castañón, M. G. 2014:*
Cornatel (León): un castillo bajomedieval berciano y los utensilios metálicos recuperados en sus excavaciones. *Medievalismo* 24, 171–212.

- Cech, B. 1986: Mittelalterliche Eisenfunde aus Guntramsdorf, NÖ. Fundberichte aus Österreich 23, 7–24.
- Cibulka, J. — Sokol, J. 1935: Soutpis památek historických a uměleckých v okrese lanškrounském. Praha.
- Cimarelli, A. G. 1973: Quattro secoli di armi bianche. Novara.
- Citter, C. — Belli, M. /ed./ 2002: Castel di Pietra (Gavorrano – GR): relazione preliminare della campagna 2001 e revisione dei dati delle precedenti. Archeologia Medievale XXIX, 115–168.
- Clark, J. /ed./ 2004: The Medieval Horse and its Equipment c. 1150 – c. 1450. London.
- Cortelazzo, M. — Lebole Di Gangi, Ch. 1991: I manufatti metallici. In: Michelletto, E. — Venturino Gambari, M. /edd./: Montaldo di Mondovì. Un insediamento protostorico. Un castello. Roma, 203–234.
- Cowgill, J. — de Neergaard, M. — Griffiths, M. 2003: Knives and Scabbards. Medieval Finds from Excavations in London 1. London.
- Cripps-Day, F. H. 1942: Armour at Chartres. Connoisseur 110, 91–95.
- Cristoferi, E. 1997: Metallo e tessuto: l'intervento conservativo alla brigantina dell'oploteca di Ravenna, Quaderni di Soprintendenza 2, 39–42.
- Dadà, M. 2005: Reperti metallici e di uso militare. In: Gelichi, S. — Alberti, A. /edd./: L'aratro e il calamo. Benedittini e Cistercensi sul Monte Pisano. Dieci anni di archeologia a San Michele alla Verruca. Pisa, 361–382.
- De Luca, D. 2000: Le armi. In: Guideri, S. — Parenti, R. /edd./: Archeologia a Montemassi. Un castello fra storia e storia dell'arte. Firenze, 216–221.
- De Luca, D. — Farinelli, R. 2002: Archi e balestre. Un approccio alle armi da tiro nella Toscana meridionale (secc. XIII–XIV). Archeologia Medievale XXIX, 455–487.
- Dean, B. 1911: Catalogue of a Loan exhibition of arms and armor. New York.
- Dean, B. 1921: Handbook of arms and armor. European and oriental including the William H. Riggs collection. New York.
- Dean, B. 1929: Catalogue of european daggers 1300–1800. Including the Ellis, de Dino, Riggs, and Reubell collections. New York.
- Demmin, A. 1891: Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Eine Encyklopädie der Waffenkunde. Gera-Untermhaus.
- Diotallevi, D. 2008: Per una storia della Brigantina. In: Barberini, M. G. /ed./: Un Vestito da Battaglia, una brigantina del'500. Roma, 13–33.
- Dondi, G. — Sabrito Cortesegna, M. 1982: Schede critiche di catalogo. In: Mazzini, F. /ed./: L'Armeria Reale di Torino. Busto Arsizio, 317–414.
- Dostál, B. 1988: Klíče a součásti zámků z Břeclavi-Pohanska — Schlüssel und Schlossteile von Břeclav-Pohansko. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – řada E 33, 141–153.
- Dragoun, Z. 1983: Gotické dýky ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy. Archaeologica Pragensia 4, 225–261.
- Drda, M. 1978: Soubor nálezů ze Sezimova Ústí. Husitský Tábor 1, 7–44.
- Drda, M. 1978a: Archeologické nálezy z Kozího hrádku — Archäologische Funde von Kozí Hrádek. Archeologické rozhledy 30, 394–407.
- Drenko, Z. 1985: Archeologické nálezy na strečnianskom hrade — Archäologische Funde auf der Burg Strečno. Zborník Slovenského národného múzea – História XXV, 145–155.
- Drenko, Z. 1994: Zaniknutá stredoveká dedina Bizovo — Das abgegangene mittelalterliche Dorf Bizovo. Zborník Slovenského národného múzea LXXXVIII – Archeológia 4, 129–152.
- Drobný, T. 1995: Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století. Magisterská diplomová práce, ÚAM FF MU Brno.
- Dudak, W. 2005: Szczątki zbroi średniowiecznej z grodziska w Popowie, woj. Łódzkie. Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne 9, 205–216.
- Dufty, A. R. 1968: European Armour in the Tower of London. London.
- Durdík, J. 1962: Soutpis středověkých militárií jako podklad pro studium vývoje materiálně technické základny středověkého vojenství. Historie a vojenství 1962, 839–849.
- Durdík, T. 1972: K problematice středověkých šipek v Československu. Zprávy klubu vojenské historie 2/4–6, 3/5–9.
- Durdík, T. 1976: Nálezy z hradu Týřova I. Katalog starších sbírek — Funde aus der Burg Týřov I. Katalog der älteren Sammlungen. Zprávy Československé společnosti archeologické XVIII/3–6.
- Durdík, T. 1982: Nálezy z hradu Týřova II. Katalog starších sbírek — Funde aus der Burg Týřov II. Katalog der älteren Sammlungen. Zprávy Československé společnosti archeologické XXIV.
- Durdík, T. 1983: Středověké zbraně. Sbírka okresního muzea v Chrudimi. Historická řada 2/II. Chrudim.
- Durdík, T. 1988: Výzkum manského domu na Krivoklátě (Předběžná zpráva) — Erforschung des Lehesmannhauses in Krivoklát. Archaeologia historica 13, 285–298.
- Durdík, T. 1989: Železné předměty z hradu Rábí — Eisengegenstände aus der Burg Rábí. Castellologica bohémica 1, 279–294.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2001: Erforschung des Vasallenhauses der Burg Krivoklát. Castella maris Baltici V, 17–22.
- Durdík, T. 2004: Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov). Castellologica bohémica Fontes I. Praha.
- Durdík, T. 2007: Hrad přechodného typu v Čechách. Praha.
- Durdík, T. 2008: Hrad na Malši. Praha.

- Durdík, T. — Frolík, J. 1993:*
Hrad Vildštejn na Chrudimsku — Die Burg Vildštejn bei Chrudim. *Castellologica bohemica* 3, 47–72.
- Durdík T. — Valentová J. 1996:*
Kolečková ostruha z hradu Šemberka — Der Radsporn aus der Burg Šemberk. *Castellologica bohemica* 5, 229–230.
- Dyachkov, S. 2011:*
The 15th Century Brigandine of a Crossbowman from the Genoese Fortress of Cembalo. *Acta Militaria Mediaevalia* VII, 175–190.
- Dziedzic, P. 2007:*
Elemente des Pferdegeschirrs und Reiterbewaffnung aus den Grabungen auf der Piasten-Burg in Krosno Odrzańskie. *Sprawozdania Archeologiczne* 59, 473–508.
- Eaves, I. 1989:*
On the remains of a jack of plate excavated from Beeston Castle in Cheshire. *Journal of the Arms and Armour Society* 13, 81–154.
- Eaves, I. 1993:*
The jack of plate. In: Ellis, P. /ed./: Beeston Castle, Cheshire. A report on the excavations 1968–1985 by Laurence Keen and Peter Hough. Swindon, 161–164.
- Eaves, I. 2014:*
Two Early Examples of Armour of Proof in the Collections of the Metropolitan Museum of Art. In: LaRocca, D. J. /ed./: The Armourer's' Art. Essays in Honor of Stuart Pyhrr. Woonsocket, 33–42.
- Edge, D. — Paddock, J. M. 1988:*
Arms and Armour of the Medieval Knight. London.
- Egan, G. 1998:*
The Medieval Household Daily Living c. 1150 – c. 1450. *Medieval Finds from Excavations in London* 6. London.
- Egan, G. — Pritchard, F. /edd./ 2008:*
Dress Accessories c. 1150 – c. 1450. London.
- Engel, B. 1921:*
Laufende Knechte. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde* IX, 43–54.
- Ernst, B. 2005:*
Spätmittelalterlich-frühneuzeitliche Schutz- und Trutzwaffenfunde von der Burgruine Runding, Lkr. Cham. *Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz und in Regensburg* 7, 339–350.
- Ewald, J. — Tauber, J. 1975:*
Die Burgruine Scheidegg bei Gelterkinden. *Berichte über die Forschungen 1970–74. Olten-Freiburg im Breisgau.*
- Fajt, J. /ed./ 1997:*
Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna. Praha.
- Ffoulkes, Ch. 1911:*
On Italian armour from Chalcis in the Ethnological museum at Athens. *Archaeologia* 62, 381–390.
- Ffoulkes, Ch. 1916:*
Inventory and Survey of the Armouries of the Tower of London I. London.
- Fingerlin, I. 1971:*
Gürtel des hohen und späten Mittelalters. Berlin.
- Fleischhauer, W. 1934:*
Spangenharnischfund auf Burg Helfenstein. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde – Neue Folge* 4, 250–252.
- Fleischhauer, W. 1936:*
Zum Spangenharnischfund von Burg Helfenstein. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde – Neue Folge* 5, 110–111.
- Flodrová, M. — Loskotová, I. 1995:*
Výrobky brněnských řemeslníků 14. století. *Archaeologia historica* 20, 551–561.
- Florentiis, G. de 1974:*
Storia delle armi bianche. Milano.
- Forrer, R. 1894:*
Die Waffensammlung des Herrn Stadtrath Rich. Zschille in Grossenhain (Sachsen). Berlin.
- Francke, C. 1999:*
Fragmenty zbroi z zamku Szczerba w Gniewoszwowie, pow. Kłodzko. *Silesia Antiqua* 40, 100–114.
- Franczuk, R. — Horbacz, T. J. 1987:*
Fragmenty późnośredniowiecznej zbroi z zamku krzyżackiego w Małej Nieszawce. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* XXXV, 219–234.
- Frangioni, L. 1994:*
Milano fine Trecento. Il carteggio milanese dell'Archivio Datini di Prato II. Firenze.
- Frey, J. 2009:*
Der Neufund eines Panzerhandschuhs aus der Burgruine Hünenberg ZG: ein Beitrag zur typologischen Entwicklung der mittelalterlichen Schutzbewaffnung im 14. Jahrhundert. *Zeitschrift des Schweizerischen Burgenvereins* XIV, 91–102.
- Frolík, J. 1982:*
Archeologické nálezy a minulost Skutečska. Skuteč.
- Frolík, J. 1988:*
Archeologické nálezy Chrudimska T–Z. Chrudim.
- Frolík, J. 2002:*
Nálezy z obléhání hradu Lichnice v letech 1428–1429 — Fundstoff aus der Belagerung der Burg Lichnice in den Jahren 1428–1429. *Castellologica bohemica* 8, 399–408.
- Frolík, J. — Sigl, J. 2002:*
K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku — Zu den Anfängen der Burg Kušumberk (Bez. Chrudim). *Archaeologia historica* 27, 61–77.
- Frolík, J. — Šrein, V. — Tomášek, M. 2001:*
Archeologické doklady zpracování kovů v Čáslavi 13. a 1. poloviny 14. století. *Archaeologia historica* 26, 55–66.
- Frolík, J. — Tomášek, M. 1999:*
Čáslav do konce středověku. In: Frolík, J. — Hazlbauer, Z. — Charvát, P. — Šumberová, R. — Tomášek, M. /edd./: Čáslav – místo pro život. *Svědectví archeologie. Čáslav*, 11–25.
- Gabra-Sanders, T. 1993:*
Part of a 16th Century Quilted Jack of Plate found at Craigievar Castle, Aberdeenshire. *Journal of the Arms and Armour Society* XIV, 147–152.
- Gamber, O. 1953:*
Harnischstudien V. Stilgeschichte des Plattenharnisches von den Anfängen bis um 1440. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen L – Neue Folge* XIV, 53–92.
- Gamber, O. 1995:*
Plattenrock. In: *Lexikon des Mittelalters. Band 7, 15. München – Zürich.*
- Geßler, E. A. 1925:*
Die Spangenharnisch von Kussnach. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde – Neue Folge* 1, 211–215.
- Geßler, E. A. 1926:*
Die Spangenharnisch von Küßnach. *Anzeiger für schweizerische Allertumskunde – Neue Folge* XXVIII, 27–39, 98–102.
- Geßler, E. A. 1933:*
Ein neuer Spangenharnisch in der Schweiz. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde – Neue Folge* 4, 107–109.

- Geßler, E. A. 1944:*
Die Plättchenharnisch von Bibiton, Jahresbericht Schweizerisches Landesmuseum in Zürich 53, 57–62.
- Gimbel, K. G. 1904:*
Waffen- und Kunstsammlung Karl Gimbel: Baden-Baden. Berlin.
- Glinianowicz, M. 2005:*
Stan badań nad uzbrojeniem późnośredniowiecznym w Małopolsce. *Acta Militaria Mediaevalia* 1, 143–164.
- Glinianowicz, M. 2013:*
The brigandine from the Polish army museum in Warsaw – some thoughts about its provenance and chronology. In: Marek, L. /ed./: *Weapons Bring Peace? Warfare in Medieval and Early Modern Europe*. *Wratislavia Antiqua* 18. Wrocław, 157–169.
- Głosek, M. 1998:*
Broń biała. In: Nowakowski, A. /ed./: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*. Toruń, 23–40.
- Goliński, M. 1999:*
Rüstungen Karls IV. in den Jahren 1362–1363. *Städtischer Aspekt. Quaestiones medii aevi novae* 4, 133–154.
- Goll, M. 2009:*
Mit eiserner Faust. Der Freiburger „Faltenbündelhandschuh“. *Genese, Werkstatt und Technologie*. Norderstedt.
- Gossler, N. 2008:*
Materielle Kultur und soziale Differenz. Beobachtungen am archäologischen Fundstoff aus mittelalterlichen Burgen. *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit* XX, 55–77.
- Goš, V. 1976:*
Vzácná zbroj z hradu Rychleby. *Severní Morava* XXXI, 51–53.
- Goš, V. 1976a:*
Soubor železných předmětů a zbroje z hradu Rychleb ve Slezsku — Die Fundkomplex eisener Gegenstände und eines Spangenharnisches von der Burg Rychleby (Reichenstein). *Vlastivědný věstník moravský* XXVIII, 293–300.
- Goš, V. 1977:*
Vzácná destičková zbroj z Rychleb. *Vlastivědné listy* III, 31.
- Goš, V. — Karel, J. 1992:*
Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál) — Die Feste in Rýmařov (Bez. Bruntál). *Archaeologia historica* 17, 225–232.
- Grancsay, S. V. 1931:*
The Mutual Influence of Costume and Armor: A Study of Specimens in the Metropolitan Museum of Art. *Metropolitan Museum Studies* III, 194–208.
- Grancsay, S. V. 1942:*
A Renaissance Brigandine. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* XXXVII, 132–136.
- Grancsay, S. V. 1945:*
Helmets and ody armor in modern warfare. *The Metropolitan museum of art bulletin – New series* IV, 5–11.
- Grancsay, S. V. 1950:*
Interrelationships of Costume and Armor. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin – New Series* 8/6, 177–188.
- Grancsay, S. V. — Higgins, J. W. 1961:*
The John Woodman Higgins Armory. *Catalogue of Armor*. Worcester.
- Gremese, L. 1999:*
Evoluzione dell'armamento, la „Corazza della Motta“ e il „Cavaliere di Soffumbergo“. *Museo Archeologico Medioevale di Attimis e i castelli del territorio*. In: Piuze, F. /ed./. Udine, 80–88.
- Grönwald, H. 2011:*
Die unterlegene eiserne Faust. Statusrelevante Metallfunde von der mittelalterlichen Burg Cucagna. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 38, 161–206.
- Grönwald, H. 2012:*
Old iron – iron fists and other finds from the medieval castle of Cucagna. *Acta Militaria Mediaevalia* VIII, 127–176.
- Gross, U. 2010:*
Militärische Raritäten: zwei Schwertscheidenmundbleche des 5. Jahrhunderts und drei Ortbänder des Hoch- und beginnenden Spätmittelalters. *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 31, 677–686.
- Grygiel, R. — Jurek, T. 1996:*
Doliwowie z Nowego Miasta nad Wartą, Dębna i Biechowa. *Dzieje rezydencji i ich właścicieli*. Łódź.
- Guido, S. — Mantella, G. — Sforzini, L. 2008:*
La brigantina Odescalchi. Note tecnologiche, manutenzioni e restauro. In: Barberini, M. G. /ed./: *Un Vestito da Battaglia, una brigantina del'500*. Roma, 37–89.
- Haller, T. 2007:*
Fundgruppe H: Eisne. In: Stadler, H. /ed./: *Der Schloßberg bei Seefeld in Tirol. Ergebnisse der archäologischen Notuntersuchung 1974. Teil B: Die Kleinfunde*. *Nearchos* Band 15. Innsbruck, 299–364.
- Hanuliak, M. 1986:*
K stavebno-funkčnej interpretácii obytného objektu z Chľaby — Zur baufunktionellen Interpretation eines Wohnobjektes aus Chľaba. *Archaeologia historica* 11, 469–478.
- Harjula, J. — Taavitsainen, J.-P. 2008:*
Suomen arkeologiset tikarilöydöt 1200-luvulta 1500-luvulle. *Suomen Museo* 2007, 39–64.
- Hefner-Altenack, J. H. von — Wolf, J. W. 1850:*
Die Burg Tannenbergr und ihre Ausgrabungen. Frankfurt am Main.
- Heindel, I. 1990:*
Riemen- und Gürtelteile im Westslawischem Gebiet. Berlin.
- Hejna, A. 1962:*
Soubor nálezů z hradku Bolckova v severovýchodních Čechách — Der Fundkomplex aus der kleinen Burg Bolckov in Nordostböhmen. *Památky archeologické* 53, 455–473.
- Hejna, A. 1974:*
Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách — Die Feste auf Bradlo bei Hostinné n. L. (Arnau an der Elbe). *Památky archeologické* 65, 365–418.
- Hejna, A. 1983:*
Kovový nálezový inventář z hradu Vizmburku, k. ú. Havlovice, o. Trutnov. Předběžná informativní zpráva — Das Fundinventar metallischer Gegenstände au Burg Vizmburg, Katastralgemeinde Havlovice, Bez. Trutnov. *Archaeologia historica* 8, 491–501.
- Hermann, F. et al. 2007:*
Hermann, F. — Hermann, W. — Rief, T. — Wagner, E.-L.:
Hermann Historica OHG. München. 52. Auktion. Alte Waffen – Antiken – Jagdliches – Varia. München.
- Hesse, S. 2001:*
Vriemeensen – archäologische Untersuchungen im Spannungsfeld zwischen Wüstungs- und Burgenforschung. In: Stephan, H.-G. — Wachowski, K. /edd./: *Neue Forschungen zur Archäologie des Mittelalters in Schlesien und Niedersachsen*. Wrocław, 83–107.
- Hesse, S. 2002:*
Kleinadelsitze in Südniedersachsen – Sachkultur und Bau-

- formen als Indikatoren sozialer Differenzierung im ländlichen Bereich – Dargestellt am Beispiel der Wüstung Vriemeensen. In: Helming, G. — Scholkmann, B. — Untermann, M./edd./: Centre Region Periphery: Medieval Europe. Basel, 131–136.
- Hilczarówna, Z. 1956:*
Ostrogi polskie z X–XIII wieku. Poznań.
- Hoffmann, B. — Mende, J. 1995:*
Schloß & Schlüssel. Berlin.
- Hoffmann, F. 1961:*
Jihlava v husitské revoluci. Havlíčkův Brod.
- Hoffmann, F. 1968:*
Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby. Časopis Matice moravské LXXXVII, 163–186.
- Hoffmann, F. 1984:*
Morava před husitskou revolucí — Mähren vor der hussitischen Revolution. Časopis Moravského muzea – Vědy společenské LXIX, 49–78.
- Hoffmann, F. 1986:*
Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě — Kampfgefollschaften vor der hussitischen Revolution in Westmähren. In: Verbík, A. — Blažek, K. /edd./: Moravský historický sborník. Moravica historica. Brno, 72–88.
- Hoffmann, F. 1987:*
Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách — Die Kampfgefollschaften vor der hussitischen Revolution in Ostböhmen. Československý časopis historický XXXV, 75–104.
- Hoffmann, F. 1988:*
Bojová družina Erharta Pušky z Kunštátu. K dějinám předhusitské a husitské Moravy — Die Kampfgefollschaft des Erhart Puška von Kunštát. Vlastivědný věstník moravský XL, 56–64.
- Holík, L. 2005:*
Hrad Borschengrün a jeho sídelně historické souvislosti — Die Burg Borschengrün und ihre siedlungsgeschichtliche Zusammenhänge. Studia mediaevalia Pragensia 5, 125–163.
- Hosák, L. — Pavel, J. /edd./ 1989:*
Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI. Východní Čechy. Praha.
- Hošek, J. et al. 2009:*
Hošek, J. — Velímský, F. — Šilhová, A. — Ottenwelter, E.: Metallography of medieval knives from Malín (Bohemia). In: Giunliia-Mair, A. /ed./: Archaeometallurgy in Europe 2007. Milano, 272–281.
- Hošek, J. — Zavjalov, V. 2014:*
Noži so vstávkami damasskoj stali na territorii Čechii i v pamjatnikach drevnej Rusi. Rossijskaja archeologija 2014, 106–115.
- Hrubý, V. 1958:*
Klíče z doby hradištní na Moravě — Schlüssel aus Mährens Burgwallzeit. Časopis Moravského musea – Vědy společenské XLIII, 49–66.
- Huml, V. 1967:*
Zaniklá tvrz Semonice. Fontes musei Reginaehradensis – Supplementum II. Hradec Králové.
- Huml, V. 1978:*
Chodovská tvrz v proměnách staletí. Archeologický výzkum zámečku v Praze 4 Chodově. Acta Musei Pragensis 78. Praha.
- Chmielowiec, S. — Kašpar, V. — Zdaniewicz, R. 2013:*
Sedláci a vojáci: Nálezy militárií a železných nožů ze záchraného archeologického výzkumu dvou středověkých a novověkých hospodářských dvorů v Praze-Vokovicích — Peasants and soldiers: Finds of militaria and iron knives from the rescue excavation of two medieval and modern period homesteads in Prague-Vokovice. Archeologie ve středních Čechách 17, 275–314.
- Chudzińska, B. 2014:*
Militaria z zamku w Muszynie (badania w latach 2007–2010). Acta Militaria Mediaevalia X, 53–118.
- Janowski, A. 2012:*
Co odkrył Alfred Rowe na „Diabelskiej Grobli“ w Trzebawiu? Materiały Zachodniopomorskie – Nowa seria VIII, 195–220.
- Janská, E. 1963:*
Archeologický výzkum hradu Sión — Archäologische Untersuchung der Burg Sión. Archeologické rozhledy 15, 220–247.
- Janská, E. 1965:*
Hrad Jana Roháče z Dubé Sion. Sborník Oblastního muzea v Kutné Hoře – Řada A – historická 6–7, 5–72.
- Jireček, H. 1890–1900:*
Paměti města i kraje Vysokomýtského. Vysoké Mýto.
- Kadlčík, F. B. 1885:*
Děje i paměti Brandejša nad Orlicí. Praha.
- Kajzer, L. 1990:*
Średniowieczny drewniany dwór obronny w Orłowie nad Bzurą. Slavia Antiqua XXXII, 241–290.
- Kajzer, L. 2004:*
Militaria, pozostałe zabytki metalowe. In: Kajzer, L. /ed./: Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej. Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej IV. Rypin, 198–204.
- Kajzer, L. — Nowakowski, P. A. 2001:*
Arms and Armour in the Castles of North-Eastern Poland. Castella Maris Baltici V, 81–90.
- Kaller, F. 1999:*
Archäologische Funde aus dem Umfeld der „Veste“ Schaumberg bei Ohlstadt. In: Spichtinger, H. /ed./: Spuren der Vergangenheit. Neue archäologische Funde aus dem Werdenfelser Land und dem Oberen Loisachtal. Garmisch-Partenkirchen, 148–159.
- Kalmár, J. 1960:*
A brigantine. Folia archaeologica XII, 226–242.
- Kaźmierczyk, J. 1978:*
Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Kirpičnikov, A. N. 1966:*
Drevneruskoe oružie. Kopja, sulicy, boevye topory, bulavy, kisten i IX–XIII vv. Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich Istočnikov E 1–36. Moskva – Leningrad.
- Kirpičnikov, A. N. 1973:*
Snarjaženie vsadnika i verchovogo konja na Rusi IX. – XIII. vv. Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich Istočnikov E 1–36. Moskva – Leningrad.
- Kirpičnikov, A. N. 1986:*
Russische Waffen des 9.–15. Jahrhunderts. Waffen- und Kostümkunde 28, 1–22, 85–129.
- Klápště, J. 2013:*
Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří — The beginnings of the Markvarticí kin-group and their settlement contexts in the Jizera Rier region. Archeologické rozhledy 65, 321–375.
- Klíma, B. 1980:*
Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích. StAÚ Brno VIII/3.
- Knápek, A. 2011:*
Plátový kabátec ze Starého Jičína. Vlastivědný sborník Novojičínska č. 61, 151–153.

- Knorr, H. A. 1971:*
Messer und Dolch. Eine Untersuchung zur mittelalterlichen Waffenkunde in gesellschaftskritischer Sicht. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 6, 121–145.
- Kohoutek, J. 2003:*
Hrady v oblasti Vizovické vrchoviny — Burgen in der Region des Vizovicer Hügellandes. *Pravěk – Supplementum* 12, 9–87. Brno.
- Koch, R. 1986:*
Ein durchbrochenes Schwertortband vom Schwanberg bei Rödelsee. *Mainfränkische Studien* Band 37, 193–206.
- Kochanowski, M. 1985:*
Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach. In: Nadolski, A. /ed./: *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi Chełmińskiej*. Warszawa – Poznań – Toruń, 165–183.
- Kotodziejski, S. 1985:*
Les éperons à molette du territoire de la Petite Pologne au Moyen Âge. In: Kokowski, A. /ed./: *Mémoires Archéologiques*, 161–179.
- Konečný, L. 1977:*
Dosavadní výsledky archeologického průzkumu hradu Obřan u Brna — Die bisherigen Ergebnisse der archäologische Erkundung der Burg Obřany bei Brno. *Archaeologia historica* 2, 229–237.
- Koósová, P. 2004:*
Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.–15. storočie) — Zur Klassifikation der hochmittelalterlichen Sporen auf dem Gebiet der Slowakei (12.–15. Jahrhundert). *Archaeologia historica* 29, 523–547.
- Kosiorek, A. 2002:*
„Dwór na kopcu“ w Borówku. Wyniki badań archeologicznych. *Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza* 3–4, 223–234.
- Kotowicz, P. N. 2002:*
Militaria średniowieczne w zbiorach Muzeum Historycznego w Sanoku. *Sanok*.
- Kotowicz, P. N. 2004:*
Wojowie i rycerze. Uzbrojenie średniowieczne na pograniczu Polsko-Rusko-Słowackim. *Sanok*.
- Kouřil, P. 1979:*
Archeologické nálezy z hradu Templštejnu (železné předměty) — Archäologische Funde aus Burg Templštejn (eiserne Gegenstände). *Archaeologia historica* 4, 129–140.
- Kouřil, P. 1997:*
Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland. In: Kubková, J. — Klápště, J. — Ježek, M. — Meduna, P. /edd./: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*. Praha 382–393.
- Kouřil, P. 2009:*
Hrad Javorník: březen 1428 – září 1434. Příspěvek k poznání hmotné kultury doby husitské ve Slezsku — The Castle of Javorník: March 1434 – September 1438. Contribution to the History of Material Culture in the Hussite Period in Silesia. *Časopis slezského muzea – série B* LVIII, 221–235.
- Kouřil, P. — Kováčik, P. — Prix, D. — Wihoda, M. 2007:*
Tvrz a město Jeseník ve středověku — Die Festung und Stadt Jeseník (Freiwaldau) im Mittelalter. *Archaeologia historica* 32, 239–268.
- Kouřil, P. — Prix, D. — Wihoda, M. 2000:*
Hrady českého Slezska. Brno – Opava.
- Kouřil, P. — Wihoda, M. 2002:*
Česká kastelologie na rozcestí? — Czech Casteology at the Crossroads. *Archaeologia historica* 27, 21–35.
- Kovács, L. 1970:*
A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsástemetkezésük. *Alba regia* XI, 81–108.
- Krabath, S. 2001:*
Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen. Eine archäologisch-kunsthistorische Untersuchung zu ihrer Herstellungstechnik, funktionalen und zeitlichen Bestimmung. *Rahden*.
- Krajčíc, R. 1991:*
Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Táborska — Eiserne Baubeschläge und Verschlussmechanismen von den hochmittelalterlichen Lokalitäten in der Gegend von Tábor. *Archaeologia historica* 16, 323–344.
- Krajčíc, R. 2003:*
Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, díl I. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Krása, J. 1969:*
Die Reisen des Ritters John Mandeville. 28 kolorierte Silberstiftzeichnungen von einem Meister des Internationalen Stils um 1400 im Besitz der British Library London. München.
- Krása, J. 1974:*
Rukopisy Václava IV. Praha.
- Krauskopf, Ch. 2005:*
Tric-Trac, Trense, Treichel. Untersuchungen zur Sachkultur des Adels im 13. und 14. Jahrhundert. Braubach.
- Krauskopf, Ch. 2012:*
Weapon finds from the „Grüttpott“ at Stolpe on the Oder. *Acta Militaria Mediaevalia* VIII, 177–212.
- Kreutz, R. 1927:*
Vlastivěda moravská. Přerovský okres. Brno.
- Krofta, T. 2014:*
Militaria z hradu Třemšín. *Hláška* XXV, 54–56.
- Kutal, A. 1962:*
České gotické sochařství 1350–1450. Praha.
- Lacy, M. S. 1992:*
The development of the coat of plates. The evolution of cloth-covered armour (1250–1500). *Milpitas*.
- Laking, G. F. 1920:*
A Record of European Armour and Arms through Seven Centuries II. London.
- Larsen, L. K. 2007:*
Thorkild Dahls daggerter. *Dolke fra middelalderen*. *Kuml*, 191–215.
- Łaskiewicz, T. — Wawrzyński, P. 1987:*
Popów – przyczynek do dyskusji nad funkcją niektórych gródków stożkowatych. In: Kola, A. /ed./: *Średniowieczne siedziby rycerskie w Ziemi Chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich*. Toruń, 137–145.
- Lazar, T. — Nabergoj, T. — Bitenc, P. /edd./ 2013:*
Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem 2: Katalog. Ljubljana.
- Lensi, A. 1918:*
Il Museo Stibbert. *Catalogo delle sale delle armi europee* II. Firenze.
- Leutenegger, M. A. R. 2004:*
Brigantinen in der Schweiz. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: *Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol*. Tirol, 78–103.
- Lewandowski, M. 1986:*
Puginały średniowieczne z ziem polskich. *Acta Archaeologica Łodziensia* XXXI, 101–119.

- Lewandowski, M. 1990:*
Broń biała krótka (puginały). In: Nadolski, A. /ed./: Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450. Łódź, 124–130.
- Liebgott, N.-K. 1977:*
En gruppe nyredolke fra Randers-egnen. Forlaget hikuin 3, 257–268.
- Łodowski, J. 2002:*
Gródek późnośredniowieczny w Ostrawie pow. Góra. Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 44, 363–373.
- Lochmann, Z. A. 1983:*
Kovový inventář hradu Vízmburku. Krkonoše – Podkrkonoší VII, 223–249.
- Lochmann, Z. A. 1989:*
Archeologické nálezy ze zaniklé tvrže v Bařňovicích, okres Trutnov. K 100. výročí nálezu. Krkonoše – Podkrkonoší VIII, 103–119.
- Loskotová, I. 2012:*
Dýka u pasu brněnského měšťana. In: Doležel, J. — Wihoda, M. /edd./: Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci. Brno, 645–652.
- Ludikovský, K. 1984:*
Hostýn, katalog nálezů moravských muzeí. Fontes archaeologiae Moraviae XVII. Brno.
- Lungershausen, A. 2004:*
Buntmetallfunde und Handwerksrelikte des Mittelalters und der frühen Neuzeit aus archäologischen Untersuchungen in Braunschweig. Rahden.
- Lutovský, M. — Bravermanová, M. 2007:*
Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů. Praha.
- Mäesalu, A. 2001:*
Weapons in Otepää castle in 1396. Castella Maris Baltici V, 91–98.
- Mäesalu, A. 2004:*
Die archäologischen Brigantinenfunde in der Burg Otepää, Estland. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 104–118.
- Mäesalu, A. 2004a:*
Kaitserüüde arendamise põhjustest 13.–17. sajandil. In: Haak, A. — Russow, E. — Tvauri, A. /edd./: Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks. Tallinn – Tartu, 227–248.
- Macháňová, L. 2013:*
Módní doplňky. In: Košťál, J. /ed./: Vízmburk. Příběh ztraceného hradu. Havlovice, 140–150.
- Maik, J. 1997:*
Military accessories from Bolesławiec on the Proсна. Fasciculi Archaeologiae Historice X, 19–38.
- Mann, J. 1935:*
Notes on the Evolution of Plate Armour in Germany in the Fourteenth and Fifteenth Century. Archaeologia or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity 84, 69–97.
- Mann, J. 1941:*
Fourteenth Century Gauntlets. Connoisseur 108, 69–73.
- Mann, J. 1942:*
Two fourteenth century gauntlets from Ripon Cathedral. Antiquaries Journal XXII, 113–122.
- Mann, J. 1962:*
Wallace Collection Catalogues. European Arms and Armour. Volume I: Armour. London.
- Marczak, E. 2004:*
Nóż damascenizowany ze Szreńska w woj. Mazowieckim. In: Kobiłński, Z. /ed./: Hereditatem cognoscere. Studia i skice dydaktykowane Profesor Marii Miśkiewicz. Warszawa, 273–281.
- Marek, L. 2006:*
Średniowieczne i nowożytné kordy ze Śląska. Acta Militaria Mediaevalia II, 189–206.
- Marek, L. 2008:*
Medieval armour from Szczerba castle. Acta Militaria Mediaevalia IV, 87–124.
- Marek, L. 2008a:*
Broń biała na Śląsku. XIV–XVI wiek. Wrocław.
- Marek, L. 2014:*
Castle at war – Archaeological records of fighting during the siege of Castle Kolno in Silesia. In: Eickhoff, S. — Schopper, F. /edd./: Schlachtfeld und Massengrab. Spektren interdisziplinärer Auswertung von Orten der Gewalt. Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 15. Wünsdorf, 131–144.
- Marek, L. — Konczewski, P. 2010:*
Oblężenie i upadek zamku Karpień. Interpretacja źródeł archeologicznych. Acta Militaria Mediaevalia VI, 93–120.
- Marek, L. et al. 2011:*
Marek, L. — Smoleń, K. — Kowalik, M. — Grabny, B.: Badania archeologiczne na stanowisku Stare Kolnie 4, pow. Opolski. Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 53, 63–84.
- Marek, L. — Stolarczyk, T. 2011:*
Dwa nowe odkryte puginały z terenu Śląska – oznaki statusu społecznego czy dowody późnośredniowiecznego egalitaryzmu? In: Kucypera, P. — Pudło, P. /edd./: Cum Arma per Aeva. Uzbrojenie indywidualne na przestrzeni dziejów. Toruń, 201–221.
- Marti, R. — Windler, R. 1988:*
Die Burg Madeln bei Pratteln / BL. Eine Neubearbeitung der Grabungen 1939/40. Liestal.
- Matějček, A. /ed./ 1950:*
Česká malba gotická. Deskové malířství 1350–1450. Praha.
- Mayes, P. — Butler, L. A. S. 1983:*
Sandal Castle Excavations 1964–1973. A detailed archaeological report. Wakefield.
- Mazáčková, J. 2012:*
Militária z hradu Rokštejna v širším středoevropském kontextu. Nepubl. disertační práce na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno. Brno.
- Mazáčková, J. 2013:*
Militaria. Výstroj koně a jezdec. In: Košťál, J. /ed./: Vízmburk. Příběh ztraceného hradu. Havlovice, 164–187.
- Mazáčková, P. 2012:*
Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu. Příspěvek k hmotné kultuře českého středověku. Praha.
- Mazur, A. — Nosek, E. 1972:*
Wczesnośredniowieczne noże dziwerowane z Wrocławia. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki XVII, 291–304.
- Měchurová, Z. 1980:*
Podrobná terminologie koňského postroje a jeho částí ve středohradištním období — Die Terminologie des Pferdegeschirrs und seiner Bestandteile in der mittleren Burgwallzeit. Vlastivědný věstník moravský XXXII, 187–193.
- Měchurová, Z. 1985:*
Součásti koňské výstroje ze zaniklé středověké osady Konůvky — Bestandteile von Reitzzeug aus der mittelalterlichen Ortswüstung Konůvky (Kat. Nížkovice-Heršpice, Kr. Vyškov). Časopis Moravského muzea – Vědy společenské LXX, 69–86.
- Měchurová, Z. 1986:*
Kovové a kostěné předměty z hrádku Kepkova — Metall- und Beingegenstände aus dem Hausberg Kepkov. Časopis Moravského muzea – Vědy společenské LXXI, 157–174.

Měchurová, Z. 1995:

Železné předměty ze zaniklé středověké vsi Konůvky na Slavkovsku (okr. Vyškov) — Eiserner Gegenstände aus der mittelalterlichen Ortswüstung Konůvky nächst Slavkov (Austerlitz), Bez. Vyškov. Časopis Moravského muzea – Vědy společenské LXXX, 141–197.

Měchurová, Z. 1997:

Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Srovnávací analýza nálezového fondu ze zaniklé středověké vsi Konůvky, kat. Heršpice, okr. Vyškov. StAÚ Brno XVII/1.

Měřínský, Z. 1984:

Středověké Modřice ve světle archeologických nálezů. Vlastivědný věstník moravský XLIII, 355–359.

Měřínský, Z. 1991:

Hrad Rokštejn na Jihlavsku. Deset let archeologického výzkumu — Burg Rokštejn, mittelalterliche Burg im Kreis Jihlava (Iglau). Zehn Jahre der archäologischen Forschung. Vlastivědný věstník moravský XLIII, 413–427.

Měřínský, Z. 1991a:

Hrad Rokštejn a jeho úloha v předhusitském a husitském období — Rokštejn Castle and Its Role in the Pre-Hussite and Hussite Periods. In.: Měřínský, Z. /ed./: Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě 1436–1991. Brno – Jihlava, 65–82.

Měřínský, Z. 2007:

Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006. Brnice – Brno.

Mielczarek, M. et al. 1992:

Mielczarek, M. — Nadolski, A. — Nowakowski, A. — Odoj, R.: Badania archeologiczne na Polach Grunwaldu w latach 1988–1990. Studia Grunwaldzkie 2, 75–92.

Michna, P. 1997:

Tesák z Janoslavice na Šumpersku. Příspěvek k poznání jednoho druhu archeologických nálezů — Eine Hauswehr aus Janoslavice in der Umgegend von Šumperk. Neue Kenntnisse über eine Art von archäologischen Funden. In: Nekuda, R. — Unger, J. /edd./: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy. Brno, 259–268.

Minić, D. — Vukadin, O. 2007:

Srednjovekovni Stalać. Beograd.

Mirek-Kukučka, A. 1994:

Przedmioty metalowe z badań zamku w Czchowie w 1993 roku. Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1993, 281–293.

Monreal, L. — Barrachina, J. 1983:

El castell de Linars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV. Barcelona.

Moorhouse, S. 1972:

Finds from Excavations in the Refectory at the Dominican Friary Boston. Lincolnshire Historical Archaeology 7, 21–54.

Müller, H. — Kölling, H. 1986:

Europäische Hieb- und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte. Berlin.

Müller, M. 1996:

Die Turmburg Nürings bei Falkenstein im Taunus. In: Böhme, W. /ed./: Burgenforschung aus Hessen. Begleitband zur Ausstellung. Marburg, 151–156.

Musil, F. 1967:

Příspěvek k dějinám dvou Orlicků – kláštera a hradu. Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 3, 26–31.

Musil, F. 1995:

Hrady, tvrže a zámky okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.

Musil, F. 2002:

Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy. Ústí nad Orlicí.

Musil, F. — Volák, V. 1984:

Kulturní památky okr. Ústí nad Orlicí III. Vysoké Mýto.

Nabergoj, T. 2009:

Srednjeveško orožje in bojna oprema iz slovenskih muzejskih zbirk. Vojaška zgodovina 10, 123–143.

Nadolski, A. 1954:

Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku. Łódź.

Nadolski, A. 1968:

Hełm i fragmenty zbroi z Siedlątkowa. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi – Seria Archeologiczna XV, 89–94.

Nadolski, A. 1969:

Hełm i fragmenty zbroi z XIV wieku znalezione w Siedlątkowie nad Wartą. Studia do Dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego 4, 5–24.

Nadolski, A. 1994:

Polska technika wojskowa do 1500 r. Warszawa.

Nadolski, A. — Grabarczykowska, E. 1985:

Militaria z grodziska w Plemiętach. Uzbrojenie ochronne. In: Nadolski, A. /ed./: Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej. Toruń, 85–98.

Nadolski, A. — Kosiorek, A. 1986:

Szczątki zbroi średniowiecznej z grodziska w Borówku. In: Poklewski, T. /ed./: Studia nad kulturą materialną wieków od XIV do XVI. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 33–41.

Nagy, G. 1898:

A szabolcsmegeyi museum közepkori sarkantyúi. Archaeologiai Értesítő XVIII, 60–64.

Nekuda, V. 1975:

Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Příspěvek k dějinám středověké vesnice. Brno.

Nekuda, V. 1985:

Mstěnice I. Zaniklá středověká ves. Hrádek – tvrž – dvůr – předsunutá opevnění. Brno.

Neumann, A. 1930:

Nové prameny k dějinám husitství na Moravě. Olomouc.

Nickel, H. 1974:

Ullstein Waffnenbuch. Eine Kulturhistorische Waffnenkunde mit Markenverzeichnis. Berlin – Frankfurt am Main – Wien.

Nicolle, D. 1999:

Arms and Armour of the Crusading Era 1050–1350. Vol. 1. London.

Nicolle, D. 2002:

Jawshan, Cuirie and Coats-of-Plates. An Alternative Line of Development for Hardened Leather Armour. In: Nicolle, D. /ed./: A Companion to Medieval Arms and Armour. Woodbridge, 179–221.

Nijhof, E. 2007:

Wapens en pardenig. In: Janssen, H. L. — Thelen, A. A. J. /edd./: Tekens van Leven. Opgravingen en Voudsten in het Tolbrugkwartier, 's-Hertogenbosch. Utrecht, 240–248.

Nohejlová-Prátová, E. 1956:

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha.

Nörlund, P. — Thordeman, B. 1931:

Panzerhandschuhe aus der Schlacht bei Wisby im Jahre 1361. Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen Rüstungswesens. Acta archaeologica II, 53–92.

- Nøttveit, O.-M. 2006:*
The Kidney Dagger as a Symbol of Masculine Identity. The Ballock Dagger in the Scandinavian Context. *Norwegian Archaeological Review* XXXIX, 138–150.
- Novobilský, M. 2008:*
Obléhání hradu Lopaty. Rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–33. Plzeň.
- Novobilský, M. 2010:*
František Xaver Franc a jeho přínos pro poznání středověkého hradu Lopaty — František Xaver Franz und sein Beitrag zur Erforschung der mittelalterlichen Burg Lopata. *Archeologie západních Čech* 1, 77–98.
- Novotný, B. 1977:*
Záchranný výzkum středověkých objektů v historickém jádru města Jihlavy. Přehled výzkumů 1975, 84–87.
- Novotný, B. 1982:*
Funde mittelalterlicher handwerklicher Erzeugnisse aus Iglau (Mähren) von der 2. Hälfte des 13. bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts. Wien.
- Novotný, B. — Karel, B. — Dušek, V. 1978:*
Středověké objekty ze 14. až z počátku 15. století v historickém jádru Jihlavy. *Vlastivědný věstník moravský* XXX, 49–62.
- Nowakowski, A. 1990:*
Uzbrojenie ochrone. In: Nadolski, A. /ed./: *Uzbrojenie w Polsce sredniowiecznej 1350–1450*. Łódź, 31–110.
- Oakeshott, R. E. 1964:*
The Sword in the Age of Chivalry. New York – Washington.
- Oakeshott, R. E. 2002:*
Records of the Medieval Sword. Woodbridge.
- Odoj, R. 2014:*
Archäologische Forschungen auf dem Schlachtfeld von Grunwald/Tannenberg (1410). *Fasciculi Archaeologiae Historicae* XXVII, 57–72.
- Ortega, J. R. — Esquember, M. A. 2011:*
Campesinos, artesanos y soldados del castillo de la Torre Grossa durante el medioevo. Su instrumental de hierro. In: Azuar, R. R. — Menéndez, J. L. /edd./: *Xixona. Clau del Regne*. *Arqueologia de la conquesta: de poblado fortificado islámico a castillo cristiano (siglos XII–XIV)*. Alicante, 67–85.
- Ottaway, P. — Rogers, N. 2002:*
Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York. York.
- Pasquali, T. — Carli, R. 2009:*
Coai di Borghetto di Avio (TN). Relazione conclusiva riguardante le ricerche effettuate nel 1994 ai Coai di Borghetto. *Annali dei Musei Civici di Rovereto* XXIV, 53–94.
- Pasquali, T. — Rauss, B. 1989:*
I resti di cultura materiale rinvenuti nella parte basse di Castel Corno e nelle zone limitrofe (Vallagarina – Trentino Occidentale). *Annali dei Musei Civici* V, 41–74.
- Peine, H.-W. 1998:*
Dodiko, Rütger von der Horst, Simon zu Lippe. Adelige Herren des Mittelalters und der frühen Neuzeit in Burg, Schloss und Festung. In: Polenz, H. /ed./: *Hinter Schloss und Riegel*. Burgen und Befestigungen in Westfalen. Münster, 160–223.
- Peine, H.-W. 2002:*
Herrschaft und Repräsentation. Burgen, Bericht, Adel. In: Menghin, W. — Planck, D. /edd./: *Menschen, Zeiten, Räume*. *Archäologie in Deutschland*. Stuttgart, 383–388.
- Peine, H.-W. 2004:*
Ein Blick in die Waffenkammer des Hauses Herbede an der Ruhr. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: *Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol*. Tirol, 40–77.
- Peine, H.-W. — Breiding, D. H. 2007:*
An important find of late 14th and early 15th century arms and armour from Haus Herbede, Westphalia. *The Journal of the Arms and Armour Society* XIX, 1–28.
- Peterson, H. 1956:*
Arms and Armor in Colonial America (1526–1783). Harrisburg.
- Peterson, H. 2001:*
Daggers and Fighting Knives of the Western World. From the Stone Age till 1900. Mineola – New York.
- Pettersson, S. 1996:*
Saxholmen and Edsholm – Differences in the Finds from Two Medieval Castles. *Castella Maris Baltici* II, 163–170.
- Piaskowski, J. 1964:*
The manufacture of medieval damascened knives. *Journal of the Iron and Steel Institute* 202, 561–568.
- Pipponier, F. 1984:*
Objects fabriqués autre que monnaies et céramiques. In: Pesez, J. M. /ed./: *Brucato. Histoire et archéologie d'un habitat médiéval en Sicile*. Roma, 497–614.
- Planché, J. R. 1876:*
A Cyclopaedia of Costume or Dictionary of Dress I. The Dictionary. London.
- Pleiner, R. 1969:*
Středověké sídliště s kovárnami u Mutějovic — Eine mittelalterliche Dorfsiedlung mit Schmiedewerkstätten bei Mutějovice. *Památky archeologické* 60, 533–571.
- Pleiner, R. 1982:*
Techniky kovářské výroby. Metalografické a chemické rozborů. In: *Richter, M.* : 268–287.
- Poche, E. 1980:*
Umělecké památky Čech III. Praha.
- Poláček, L. 1985:*
Nejstarší osídlení pravobřežního okolí horní Svratky. Nepubl. diplomová práce na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno. Brno.
- Poláček, L. 1990:*
Feudální sídla v povodí Bystrice, Nedvědičky a Bobrůvky ve světle archeologických nálezů — Feudalsitze im Flussgebiet der Bystřice, Nedvědička und Bobrůvka im Lichte archäologischer Funde. In: Nekuda, V. — Unger, J. — Čížmář, M. /edd./: *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*. *Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka*, 407–425.
- Poláček, L. 1990a:*
Újezd u Tišnova - „Hrádek“. Vybavení a provoz drobného feudálního sídla — Újezd bei Tišnov - „Hrádek“ (Ausstattung und Betrieb eines kleinen Feudalsitzes). *Archaeologia historica* 15, 223–233.
- Polla, B. 1962:*
Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gajarocho — Denkmäler der materiellen Kultur des 15. Jahrhunderts von der Lokalität Posádka bei Gajary. *Sborník Slovenského národného múzea* LVI – *Historia* 2, 107–140.
- Polla, B. 1962a:*
Zisťovací historicko-archeologický výskum na bratríckom tábore na Zelenej hure v Hrabušiciach — Eine historisch-archäologische Probegrabung am hussitischen Tábor auf Zelená hura in Hrabušice. *Slovenká archeológia* X, 253–279.
- Polla, B. 1962b:*
Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.
- Polla, B. 1979:*
Bratislava – západné suburbium. Výsledky archeologického výskumu. Bratislava.

- Polla, B. 1986:*
Košice - Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Bratislava.
- Polla, B. — Egyházy-Jurovská, B. 1975:*
Stredoveké pamiatky hmotnej kultúry z archeologických výzkumov na devínskom hrade — Mittelalterliche Denkmäler der materiellen Kultur aus archäologischen Grabungen auf der Burg Devín. Zborník Slovenského národného múzea LXIX — História 15, 97–168.
- Post, P. 1933:*
Sitzungsberichte 99.–101. Sitzung im Berliner Zeughaus. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XIII — Neue Folge 4, 165–166.
- Post, P. 1942:*
Ein Panzerfragment aus der Frühzeit der Brigantine. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XVI — Neue Folge 7, 225–239.
- Prášek, J. V. 1914:*
Království české VI. Východní Čechy II. Praha.
- Predovnik, K. 2003:*
Trdnjava Kostanjevica na Starem gradu nad Podbočjem. Ljubljana.
- Prihoda, R. 1928:*
Ein mährischer Spangenharnisch. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XI — Neue Folge 2, 225–227.
- Prihoda, R. 1931:*
Der Reichensteiner Spangenharnisch. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XII — Neue Folge 3, 109–112.
- Profous, A. 1928:*
Objasnění místního jména Brandýs. Věstník Ministerstva vnitřní Republiky Československé 10, 307–313.
- Profous, A. — Svoboda, J. 1957:*
Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV, S–Ž. Praha.
- Ptáčková, J. — Unger, J. 1994:*
Meč z lelekovického hradu. Castellologica bohemia 4, 251–256.
- Rabovyanov, D. — Dimitrov, S. 2011:*
Medieval Armour from the Royal Palace in the Bulgarian Capital Tarnograd. Acta Militaria Mediaevalia VII, 161–174.
- Rabovyanov, D. — Naydenov, V. 2013:*
Late Medieval Coat of Plates from the Lower Danube Fortress of Nikopol. Archaeologia Bulgarica XVII, 73–88.
- Radwański, K. 1961:*
Prace archeologiczne prowadzone w roku 1960 na terenie „Okolu“ w Krakowie. Biuletyn Krakowski 3, 226–240.
- Rech, M. 1993:*
Drei Nierendolche aus Bremen. Bremer Archäologische Blätter 92/93, 71–79.
- Reverseau, J.-P. 1982:*
Musée de l'Armée Paris. Les armes et la vie. Paris — Barcelone — Lausanne — Londres — Milan — Montreal — New York — Stuttgart.
- Richardson, T. 1997:*
The introduction of plate armour in medieval Europe. Royal Armouries yearbook 2, 40–45.
- Richter, M. 1961:*
K počátkům tak zvaných gotických klíčů — Über den Beginn der sog. gotischen Schlüssel. Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV 1, 96–101.
- Richter, M. 1982:*
Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.
- Richterová, J. 1998:*
Výzkum domu u Zlatého prstenu v Ungeltu r. 1996. Předběžná zpráva. Archaeologia Pragensia XIV, 123–140.
- Rogers, H. C. — LaRocca, D. J. 1999:*
A New World Find of European Scale Armour. Gladius 19, 221–230.
- Romiński, W. 1980:*
Wstępne wyniki badań na terenie średniowiecznego zamku Gryzów koło Piorunkowic, gmina Prudnik. Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 21, 106–110.
- Romiński, W. — Brachtl, Z. 1993:*
Železné předměty z hradu Rychleby ve sbírkách muzea v Nise. Severní Morava LXV, 60–62.
- Rossi, F. 1938:*
Mostra delle armi antiche in Palazzo Vecchio. Firenze.
- Rossi, F. 1990:*
Armi e armature medievali. Bergamo.
- Royt, J. 2012:*
Umělecká výzdoba hradu Karlštejna. In: Šmahel, F. — Bobková, L. /edd./: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy. Praha, 514–524.
- Rožmberský, P. — Novobilský, M. — Mikota, P. 1999:*
Neznámé hrady severního Plzeňska. Plzeň.
- Rusnák R. 2009:*
Novšie nálezy stredovekých kovových predmetov z Košíc — Die neuesten Funde mittelalterlicher Metallgegenstände aus Košice. Archaeologia historica 34, 393–407.
- Ruttkay, A. 1976:*
Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slovenská archeológia 24/2, 245–395.
- Ruttkay, A. 1989:*
Prvky gotickej módy v odevu a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska. Horizont hrobov zo 14.–15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom — Elementen der sogenannten gotischen Mode in Kleidung und Schmuck bei der ländlichen Bevölkerung auf dem Gebiet der Slowakei. Archaeologia historica 14, 355–378.
- Sadílek, J. 1998:*
Pernštejnské hrady na horním povodí Svratky — Die Pernštejn-Burgen im oberen Flussgebiet der Svratka. Castellologica bohemia 6, 325–340.
- Salvatici, L. 1999:*
Postae, Pugnali, Coltelli da caccia del Museo Nazionale del Bargello. Firenze.
- Scalini, M. 1984:*
Armamento difensivo trecentesco dalle collezioni Carrand e Ressman. Firenze.
- Scalini, M. 1996:*
L'Armeria Trapp di Castel Coira. Udine.
- Scalini, M. 2003:*
Corazzine e bacinetti dalla Rocca di Campiglia. In: Bianchi, G. /ed./: Campiglia. Un castello e il suo territorio II. Indagine archeologica. Firenze, 382–396.
- Scalini, M. 2004:*
Protezioni lamellari nel Medioevo nell'Italia centrale — Documenti e reperti archeologici letti attraverso le collezioni nella Toscana. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantini-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 119–129.
- Scalini, M. /ed./ 2007:*
A bon droyt. Spade di uomini liberi, cavalieri e santi. Milano.

- Sedláček, A. 1883:*
Hrady, zámky a tvrže království českého II. Hradecko. Praha.
- Sedláček, A. 1909:*
Místopisný slovník historický království českého. Praha.
- Seitz, H. 1965:*
Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich. Von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Braunschweig.
- Serdon, V. 2005:*
Armes du diable. Arcs et arbalètes au Moyen Âge. Rennes.
- Sfligiotti, P. 1990:*
Manufatti in metallo, osso, terracotta, pietra. In: Sagui, L. — Paroli, L. /edd./: L'edera della Crypta Balbi nel medioevo (XI–XV secolo). Archeologia urbana a Roma: il progetto della Crypta Balbi 5. Firenze, 513–552.
- Schellmanns, R. 1992:*
Brustharnischplättchen. In: Schnitzler, B. — Nisters, A. /edd./: Leben im Mittelalter. 30 Jahre Mittelalterarchäologie im Elsass. Speyer, 324.
- Schindler, M. P. 2001:*
Das 1388 zerstörte Alt-Weesen: eine archäologische Fundgrube. Mittelalter — Moyen Age — Medioevo — Temp Medieval VI, 19–25.
- Schindler, G. 2012:*
Rostock, Fpl. 484. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern LIX, 482–484.
- Schmitt, A. 2008:*
Burg Tannenberg Seeheim-Jugenheim, Lkr. Darmstadt-Dieburg. Eine spätmittelalterliche Ganerbenburg im Licht der archäologischen Funde. Bonn.
- Schneider, H. 1980:*
Waffen im Schweizerischen Landesmuseum. Griffwaffen I. Zürich.
- Schneider, H. 1984:*
Die Funde aus der Gesslerburg bei Küssnacht. Schweizer Beiträge zur Kultur und Archäologie des Mittelalters 11, 89–128.
- Schoknecht, U. 1979:*
Mecklenburgische Nierendolche und andere mittelalterliche Funde. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg 1978, 209–231.
- Schoknecht, U. 1979a:*
Untersuchungen am Turmhügel bei Weitin, Kr. Neubrandenburg. Ausgrabungen und Funde XXIV, 149–155.
- Schoknecht, U. 1982:*
Nierendolche in Mecklenburg II. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg 1982, 223–246.
- Schoknecht, U. 1990:*
Der Nierendolch – eine mittelalterliche Waffe. Wismarer Studien zur Archäologie und Geschichte I, 62–63.
- Schoknecht, U. 1992:*
Nierendolche in Mecklenburg-Vorpommern III. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg 1992, 197–210. Schwerin.
- Schuster, J. 2005:*
Archäologische Untersuchungen an der Strelauer Straße. Ein Beitrag zur mittelalterlichen zur Geschichte und Archäologie Berlins. In: Haspel, J. — Menghin, W. /edd./: Miscellanea Archaeologica II. Festschrift für Heinz Seyer. Beiträge zur Denkmalpflege in Berlin 20. Berlin, 208–227.
- Slivka, M. 1980:*
Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 2. časť. Historica carpatica XI, 218–288.
- Slivka, M. 1981:*
Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 3. časť. Historica carpatica XII, 211–276.
- Smolík, J. 1881:*
Nález českých denárů a jejich rozbor. Památky archeologické 11, 593–612.
- Sogliani, F. 1995:*
I manufatti metallici. In: Panini, F. C. /ed./: Utensili, armi e ornamenti di età medievale da Montale e Gorzano. Modena, 35–64.
- Sokoliński, A. 2012:*
Przedstawienia rękawic płytowych na Polityku Grudziądzkim. Acta Universitatis Lodzianis – Folia Archaeologica 29, 251–260.
- Spannbauer, M. I. — Strzyż, P. 2009:*
Militaria średniowieczne z badań archeologicznych na terenie zamku w Rawie Mazowieckiej. Acta Militaria Mediaevalia V, 147–159.
- Speck, J. 1986:*
Die Ausgrabung der Wildenburg 1938. In: Scheibert, U. /ed./: Wildenburg. Die Geschichte der Wildenburg und ihrer Bewohner. Die Rettungsaktionen 1938 und 1985. Zug, 45–66.
- Spindler, K. 2004:*
Die Brigantine von Schloss Tirol in ihrem archäologischen und historischen Umfeld. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 7–19.
- Spindler, K. — Stadler, H. 1997:*
Ein spätmittelalterliches Brigantinen-Fragment von Schloss Tirol. In: Heyer-Boscardin, M. L. /ed./: Wider das „finstere Mittelalter“. Festschrift für Werner Meyer zum 65. Geburtstag. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters XXIX. Basel, 137–152.
- Spindler, K. — Stadler, H. 2004:*
Eine neuerworbene Brigantine im Südtiroler Landesmuseum Schloss Tirol. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 192–206.
- Stadler, H. 1995:*
Ausgrabungen auf der Burgruine Flaschberg bei Oberdrauburg in Kärnten, mit einem Beitrag von Oegg. In: Karpf, K. /ed./: Flaschberg – Archäologie und Geschichte. Nearchos Band 3. Innsbruck, 137–334.
- Stadler, H. 2004:*
Die Brigantine von Schloss Tirol in ihrem waffenhistorischen Kontext. In: Spindler, K. — Stadler, H. /edd./: Das Brigantinen-Symposium auf Schloss Tirol. Tirol, 20–31.
- Steeger, W. 1997:*
Ritterliche Schutzwaffen von der Oberen Burg Treuchtlingen. In: Hofmann, R. — Herzog, J.-W. — Steeger, W. — Kirch, K. — Herzog, R. — Lange, M. /edd./: Ritter, Burgen und Dörfer. Mittelalterliches Leben in Stadt und Land. Sonderausstellung zum 650. Todestag Konrads II. von Schlüsselberg. Tüchersfeld, 68–73.
- Steeger, W. 1998:*
Ausgrabungen auf der Burgruine Wolfstein. Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz 2, 395–422.
- Stefańska, Z. 1960:*
Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Album zbiorów wieku X–XV. Warszawa.
- Stefańska, Z. 1964:*
Pancerze w Polsce średniowiecznej. Muzealnictwo Wojskowe II, 73–141.
- Stępnik, T. 2010:*
Militaria z późnośredniowiecznego gródka stożkowatego i osady w Żernikach-Jaryszkach. Acta Militaria Mediaevalia VI, 145–171.

- Stone, G. C. 1934:
A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor in all Countries and in all Times. New York.
- Straube, B. A. 2006:
„Unfit for any moderne service? Arm and armour from James Fort. Post-Medieval Archaeology 40, 33–61.
- Straube, B. A. — Lucchetti, N. 1996:
APVA Jamestown Rediscovery. Interim Field Report 1995. Jamestown.
- Svoboda, L. 1995:
O plášťových hradech — Die Burgen mit Mantelmauern. Archaeologia historica 20, 355–388.
- Świątkiewicz, P. 2010:
Militaria ze średniowiecznego grodziska w Raciążu. Acta Militaria Mediaevalia VI, 7–92.
- Szpunar, A. — Glinianowicz, M. 2006:
Uzbrojenie późnośredniowieczne z zamku w Czchowie w Małopolsce. Acta Militaria Mediaevalia 2, 137–188.
- Szymczak, J. 2005:
Nóż i sztylet, czyli misericordia na polu walki w średniowieczu. Archaeologia Historica Polona 15/1, 383–396.
- Šebesta, P. 1979:
Výzkum středověké studny v Chebu. Archaeologia historica 4, 267–271.
- Taavitsainen, J.-P. 2002:
Brikantiinin levyjä Kuusiston linnasta. Suomen Keskiajan Arkeologian Seura 4, 68–73.
- Taavitsainen, J.-P. — Harjula, J. 2004:
The dagger finds of Finland from the 13th to the 16th centuries. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 32, 131–146.
- Tarassuk, L. — Blair, C. 1982:
The complete encyclopedia of arms and weapons. New York.
- Teplý, J. 1970:
Lapkové na českém východě. Československý časopis historický XVIII, 283–290.
- Terenzi, M. /ed./ 1967:
Mostra di armi antiche (sec. XIV–XV). Ordinatore della mostra e compilatore del catalogo. Firenze.
- Thomas, B. — Boccia, L. 1970:
Österreichische Florenzhilfe. Historische Prunkwaffen aus dem Museo Nazionale (Palazzo del Bargello) zu Florenz, restauriert in den Werkstätten der Wiener Waffensammlung. Katalog. Wien.
- Thomas, B. — Gamber, O. 1976:
Katalog der Leibrüsttkammer I. Der Zeitraum von 500 bis 1530. Wien.
- Thordeman, B. 1927:
Die Kriegergräber von Korsbetningen bei Visby. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XI – Neue Folge 2, 129–140.
- Thordeman, B. 1931:
Über die neuen Spangenharnischfunde bei den Ausgrabungen von Wisby (1361). Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XII – Neue Folge 3, 201–205.
- Thordeman, B. 1932:
Myntfynden i korsbetningens massgravar. Fornvännen XXVII, 23–39.
- Thordeman, B. 1934:
Zur Entstehung des Spangenharnischs. Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde XIII – Neue Folge 4, 56–59.
- Thordeman, B. 1939–1940:
Armour from the battle of Wisby 1361 I–II. Stockholm.
- Tichánek, J. 2008:
Hrad a panství Šostýn. Ostrava.
- Toft, E. 1938:
Fund af en Panserhandske fra 14. Aarh. ved gammel Ørum Slotsbanke. Historisk Årbog for Thisted amt 1938, 133–136.
- Trapp, O. 1929:
The Armoury of the Castle of Churburg. London.
- Uličný, M. 2001:
Nálezy z hradu Kysak — Funde aus der Burg Kysak. Historica carpatica 31–32, 151–163.
- Unger, J. 1974:
Archeologické nálezy z výzkumu hradu Melic na Vyškovsku (železné předměty). Vlastivědný věstník moravský XXVI, 194–201.
- Unger, J. 1991:
Předhusitský bojový cep z lelekovického hradu. Castellologica bohemia 2, 271–276.
- Unger, J. 1994:
Koválov. Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě. Brno.
- Unger, J. 1999:
Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie. Brno.
- Valencia, Don Juan de 1898:
Catálogo histórico-descriptivo de la Real Armería de Madrid. Madrid.
- Vignola, M. 2003:
I reperti metallici del castello superiore di Attimis. Quaderni Friulani di Archeologia XIII, 63–81.
- Vignola, M. 2003a:
Armi e armamento difensivo. In: Piuze, F. /ed./: Progetto Castello della motta di Savorgnano. Firenze, 182–199.
- Vignola, M. 2006:
Armi e armamento difensivo. Archeologia Medievale XXXIII, 262–264.
- Vignola, M. 2008:
Armamenti corazzati e archeologia: Spunti per uno studio interdisciplinare. Il caso dell'Italia e dei contesti Friulani. Quaderni Cividalesi 30, 136–161.
- Vích, D. 2006:
Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě. Katalog archeologické sbírky — Regionalmuseum in Vysoké Mýto. Katalog der archäologischen Sammlung. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 62–63. Praha.
- Vích, D. 2009:
Orlické muzeum v Chocni. Katalog archeologické sbírky — Orlické muzeum (Stadtmuseum) in Choceň. Katalog der archäologischen Sammlung. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 74. Praha.
- Vích, D. 2010:
Neznámá vrcholně středověká fortifikace na k. ú. Lanšperk — Unbekannte hochmittelalterliche Fortifikation im Katastralgemeinde Lanšperk. Castellologica bohemia 12, 319–343.
- Vích, D. 2014:
Kovové nálezy z hradu v Brandýse nad Orlicí — Metallfunde aus der Burg Brandýs nad Orlicí. Castellologica bohemia 14, 142–155.
- Vích, D. 2015:
Příspěvek k metodice detektorové prospekce v archeologii — A contribution to the methodology of metal detector prospecting in archaeology. Archeologie východních Čech 1/2014, 152–172.
- Vích, D. 2016:
Hrádek v Hrádníkách u Zářecké Lhoty na Choceňsku. Archaeologia historica 41/2.

Vích, D. *v tisku*:

Relikt dřevěné stavby z počátku 14. století v Litomyšli. *Archeologie východních Čech* 9.

Vích, D. — Žákovský, P. 2012:

Soubor kovových předmětů z dosud neznámé lokality na Litomyšlsku — Assemblage of metal objects from a recently discovered site in the Litomyšl region. *Archeologické rozhledy* 64, 89–128.

Vogt, H.-J. 1987:

Die Wiprechtsburg Groitzsch, eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen. Berlin.

Vránová, V. — Vrána, J. 2012:

Nálezy ostruh z hradu Tepence z archeologických výzkumů v letech 1997–1999 a 2007–2008 — Finds of spurs from Tepence Castle from archaeological surveys in 1997–1999 and 2007–2008. In: Doležel, J. — Wihoda, M. /edd./: *Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátel, kolegů a žáci*. Brno, 653–663.

Wagner, E. — Drobná, Z. — Durdík, J. 1956:

Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské. Praha.

Wachowski, K. 1982:

Średniowieczna broń miotająca na Śląsku w świetle znalezisk z Ostrówka w Opolu. *Archeologia Polski* XXVII, 167–202.

Wachowski, K. 1984:

Militaria z grodu na ostrówku w Opolu. In: Gediga, B. /ed./: *Studia nad kulturą wczesnopolskiego Opolu. Militaria – wyroby bursztynowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 11–112.

Wachowski, K. 1994:

Profilierte Schnallen im Mitteleuropa. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 22, 181–186.

Ward-Perkins, J. B. 1954:

London Museum. *Medieval Catalogue*. London.

Wawrzonowska, Z. 1990:

Rząd koński i oporządzenie jeździeckie. In: Nadolski, A. /ed./: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*. Łódź, 179–194.

Wegele, R. 1929:

Inventar der Waffensammlung des Bernischen Historischen Museums in Bern II. Schwerter und Dolche. Bern.

Wehse, K. 1883:

Herrschaft, Burg und Ruine Karpenstein. Auf Grund echter Urkunden und sonstigen zuverlässigen Quellen-Materials für Kurgöste und andere Besucher des Bades Landeck. Landeck.

Whitehouse, D. 1970:

Excavations at Satriano: a deserted medieval settlement in Basilicata. *Papers of the British School at Rome* 38, 188–219.

Williams, A. 2003:

The Knight and the Blast Furnace. A History of the Metallurgy of Armour in the Middle Ages & the Early Modern Period. Leiden – Boston.

Williams, A. 2009:

The metallurgy of brigandines from Szczerba and Kempten. *Acta Militaria Mediaevalia* V, 213–219.

Williams, A. 2011:

Metallurške značilnosti poznosrednjeveških oklepov iz srednje Evrope. In: Lazar, T. — Nabergoj, T. — Jerin, B. /edd./: *Vitez, dama iz zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenkem 1: Razprave*. Ljubljana, 233–247.

Williams, A. 2011a:

Further Metallographic Studies on Early Armour from Churburg. In: Hošek, J. — Cleere, H. — Mihok, L. /edd./: *The Ar-*

chaeometallurgy of Iron. *Recent Developments in Archaeological and Scientific Research*. Praha, 163–172.

Winiger, J. — Matter, A. — Tiziani, A. 2000:

Die Burg Schauenberg bei Hofstetten. *Zeugnisse eines Burgenbruchs*. Zürich.

Wirth, Z. 1902:

Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese vysokomýtském. Praha.

Wirth, Z. 1957:

Umělecké památky Čech. Praha.

Wojenka, M. 2012:

Jaskinie wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej w średniowieczu. Wstęp do problematyki. *Pracownik práce i materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera* 22, 7–43.

Young, S. J. 2000:

The Excavation at Carisbrooke castle, Isle of Wight 1921–1996. *Wessex Archaeology report* 18. London.

Zežula, M. 2011:

Kostel sv. Martina ve světle archeologických výzkumů. In: Kozák, P. — Prix, D. — Zežula, M. /edd./: *Kostel sv. Martina v Bohušově*. Bohušov – Ostrava, 201–270.

Zimmermann, B. 2000:

Mittelalterliche Geschosspitzen. *Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen*. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 26. Basel.

Zrůbek, R. 1992:

Hradiska a tvrže kraje Orlických hor. 2. díl J–Ž. Ústí nad Orlicí – Rychnov nad Kněžnou.

Zůbek, A. 2002:

Středověké přezky v brněnských nálezech — Medieval buckles from excavations of Brno. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – M* 7, 123–153.

Žákovský, P. 2006:

Analýza železných předmětů z Ježova hradu u Stínavy. *Nepubl. rukopis diplomové práce na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno*. Brno.

Žákovský, P. 2009:

Hromadný nález nejstarších platněřských prací z území Moravy (?). Příspěvek k poznání tzv. kombinovaných zbrojí — Ein Sammelfund der ältesten Plattnerarbeiten auf mährischen Gebiet? *Archaeologia historica* 34, 409–444.

Žákovský, P. 2011:

Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonice. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora — Auswertung von Eisenartefakten aus Nedakonice. Ein Beitrag zur Lokalisierung des hussitischen Neu Tabor. *Archaeologia historica* 36, 485–521.

Žákovský, P. 2011a:

Zbraně a zbroj z první poloviny 14. století ve střední Evropě a katalog militárií. In: Majer, D. /ed./: *Král, který létal*. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského. Ostrava, 841–879..

Žákovský, P. 2011b:

Středověká a raně novověká militaria ze sbírek Lovecko-lesnického muzea v Úsově na Moravě — Medieval and early modern weaponry from the collection of the Hunting and forestry museum in Úsov in Moravia. *Acta Militaria Mediaevalia* VII, 105–159.

Žákovský, P. 2011c:

Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově — Mittelalterliche und früneuzeitliche klate Waffen aus den Sammlungen des Stadtmuseums Moravský Krumlov (Mährisch Kromau). In: *Měřín-*

ský, Z. /ed./: Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel. *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana II/2010*. Brno, 127–188.

Žákovský, P. 2011d:

Tesák z holešické tvrže na Příbramsku. In: Ławrynowicz, O. — Maik, J. — Nowakowski, P. A. /edd./: *Non sensistis gladius*. *Studia ofiarowane Marianowi Głóskowi w 70. rocznicę urodzin*. Łódź, 515–530.

Žákovský, P. 2013:

„... s tesákem aby žádný v městečku do krčmy nechodil, pakli bude choditi, jdi na své právo“, aneb nález tesáku v pochvě z Opavy — „... so that no one in the town with a hunting sword went into a tavern; will he though, use your right“, or the find of a hunting sword in a scabbard in Opava. *Časopis Slezského zemského muzea – Série B LXII*, 319–338.

Žákovský, P. 2014:

Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku. Nepubl. disertační práce na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno. Brno.

Žákovský, P. 2015:

Středověká militaria z bolearadického hradu. In: Unger, J. /ed./: *Bolaradický hrad*. Brno, 74–83.

Žákovský, P. 2015a:

Středověký tesák ze sbírek žarošického muzea. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích* 24, 110–112.

Žákovský, P. — Hošek, J. 2015:

Kovové artefakty. In: Plaček, M. — Dejmal, M. /edd./: *Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě*. Brno, 220–251.

Žákovský, P. — Hošek, J. — Sedláčková, L. 2013:

Meče 11.–13. století z území Moravy — Schwerter aus dem 11.–13. Jahrhundert in Mähren. *Archaeologia historica* 38, 219–270.

Žbona Trkman, B. — Bressan, F. 2008:

Orožje z gradu Kozlov rob. In: Kofol, K. /ed./: *Vojske, orožje in utrdbeni sistemi v Posočju*. Tolmin, 49–60.

Żurowski, T. R. 1968:

Sobień nad Sanem. *Prace archeologiczne i konserwatorskie w roku 1966*. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966*, 183–207.

Żurowski, T. R. 1975:

Sobień nad Sanem – badania archeologiczno-architektoniczne w latach 1968–1969. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1970–1972*, 102–124.

Żygulski, Z. jun. 1982:

Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu. Warszawa.

Ruskojazyčná literatura

Алексинский, Д. et al. 2005:

Алексинский, Д. — Жуков, К. — Бутягин, А. — Коровкин, Д.: *Всадники войны I. Кавалерия Европы*. Санкт-Петербург.

Горелик, М. В. — Фомичев, Н. М. 1989:

Рыцарские доспехи XIV века из Азова. In: Федоров-Давыдов, Г. А. /ed./: *Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII–XVI веках*. Ростов-на-Дону, 73–78.

Дьячков, С. В. 2010:

Бригандина арбалетчика из Чембалло. *Древности VI*, 273–289.

Каменский, А. Н. 2014:

Латные перчатки из раскопок в Великом Новгороде. *Вестник Новгородского государственного университета* 83/2, 26–34.

Жуков, К. — Коровкин, Д. 2005:

Западноевропейский доспех раннего Ренессанса. Санкт-Петербург.

PhDr. David Vích, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, Šemberova 125, 566 01 Vysoké Mýto;
e-mail: dvich@centrum.cz

Mgr. Petr Žákovský, Ph.D., Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 602 00 Brno;
e-mail: zakovsky.p@volny.cz